

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

İSTANBUL SÜRECİ'NİN AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINA ETKİSİ: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Suhrab ARİA

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İSTANBUL SÜRECİ'NİN AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINA
ETKİSİ: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ
ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Suhrab ARIA

BURSA - 2015

U.Ü. S.B.E.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

İSTANBUL SÜRECİNİN AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINA
ETKİSİ: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ
ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Suhrab ARIA

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

İSTANBUL SÜRECİ'NİN AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINA ETKİSİ: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Suhrab ARİA

Danışman:
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

BURSA - 2015

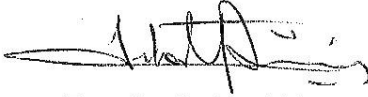
T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 701216020 numaralı Suhrab ARIA'nın hazırladığı "İstanbul Süreci'nin Afganistan İstikrarına Etkisi: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 13/05/2015 günü 13:00-14:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

13/05/2015

Doç. Dr. Ferhat Pirinççi
Danışman
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Tayyar Arı
Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan Özkan
Bursa Teknik Üniversitesi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Suhrab ARİA
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii+147
Mezuniyet Tarihi : / / 2015
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

İSTANBUL SÜRECİNİN AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINA ETKİSİ: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

İstanbul Süreci Afganistan da dâhil olmak üzere tüm bölge ülkelerinin aynı kadere sahip olduğunu göstermek amacıyla 2011 yılında başlatılmıştır. Ülkenin Asya kavşağı ve imparatorluklar mezarlığı olarak bilinmesi onun jeostratejik konumunun önemine işaret etmektedir. Tarih, Afganistan'ın Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu'yu etkileyebilen konumuna tanıklık etmektedir. Soğuk Savaş sonrası özellikle 21. yüzyılın gelişmeleri ülkenin hassas konumunu etkilemiştir. Afganistan komşu ülkelerin, bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. İran, Pakistan, Hindistan, Çin, Rusya ve ABD gibi devletlerin dış politikasında Afganistan önemli bir yer kaplamaktadır. NATO'nun ilk ve ciddi deniz aşırı operasyonu Afganistan'da gerçekleşmiştir. Bu operasyon aynı zamanda Avrupa için ne denli

önemli olduğunun göstergesidir. Gerçi İstanbul Süreci'nden önce bölgedeki devletler arasında Afganistan'a odaklanan işbirliği projeleri başlamıştır, İstanbul Süreci tüm siyasi, ekonomik, güvenlik, sosyal ve kültürel işbirliğini kapsamaya çalışan TAPI ve CASA-1000 gibi bölgesel projelerin başlatılması, ilerlemesi ve tamamlanması üzerine vurgu yapan süreç olarak devreye girmiştir. En azından bölgedeki devletler arasında siyasi diyalogu ve güveni arttırması beklenen, İstanbul Süreci'n faaliyet alanı giderek genişletmektedir. Süreç, Afganistan merkezli olduğu için ülkenin adı geçen üç bölgeye olan etkisi dikkate değer bir konudur. Ayrıca, Afganistan'ın komşu ülkeleri, bölgesel ve ABD gibi küresel güçlerle olan ilişkisinde önemli faktörler irdelenmiştir. Bu devletlerin İstanbul Süreci'ne 14 ülke olarak katıldığı için Afganistan'la olan karşılıklı etkileşimin incelenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu faktörler dikkate alarak İstanbul Süreci ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimler

Güvenlik, Bölgeselleşme, Afganistan'ın İstikrarı, Bölgesel ve Küresel Dinamikler,
İstanbul Süreci

ABSTRACT

Name and Surname : Suhrab ARIA
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institute
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master Thesis
Page Number : xiii+147
Degree Date : / / 2015
Supervisor : Assoc. Prof. Ferhat PİRİNÇÇİ

IMPACT OF ISTANBUL PROCESS ON AFGHANISTAN'S STABILITY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY

In order to show the common fate of all countries in the region including Afghanistan, Istanbul Process launched in 2011. Graveyard of Empires and Crossroad of Asia features point to its geostrategic location. History testifies the impact of its location to Central Asia, South Asia and Middle East. Post-Cold War and developments in 21 century emphasized on country's sensitive position. It has been the center focus of neighboring, regional and far states. It continues to be an integral chapter of Iran, Pakistan, India, China, Russia and US foreign policy. The first NATO's serious overseas mission demonstrates the importance of country to European countries. Although cooperation among regional countries based on Afghanistan had started before the Istanbul Process, the Process tries to include all political, economic, security, social and cultural cooperation. Moreover, it has begun to start, progress

and complete regional projects such as TAPI and CASA-1000. The scope of Istanbul Process which at least aims to build confidence and start a political dialogue among regional countries, is gradually expanding. As the process is centered on Afghanistan, the country's impact on three mentioned regions should be considered. The important factors of country's relation with its neighbors, regional countries and US analyzed and explained. It is imperative to examine the interaction of those countries that participated to Istanbul Process. Taking into account those factors, the Istanbul Process has been examined in detail.

Key Words:

Security, Regionalism, Afghanistan's Stability, Regional and Global Dynamics, Istanbul Process

ÖNSÖZ

Afganistan aynı anda farklı bölgelerde bulunduğu için konumu kendi halkını, bölge ve bölge dışı güçleri tarih boyunca etkilemiştir. Büyük oyun, İki Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sırasında dünya politikasını belli ölçüde değiştirebilen konuma sahip olan ülkeler arasında yer almaktaydı. Soğuk Savaş sonrası özellikle 11 Eylül saldırıların sonrasında ülkenin yeri yine de önem kazanmıştır. Afganistan'ın içsel dinamikleri ve dış politika etkileşimlerine dair kitap ve makale şeklinde araştırmalar yapılmıştır. Yürütüldüğü araştırmalar çoğu yabancı kaynaklardır. Ayrıca, dünya ve bölge politikasını incelerken ülkeyle ilgili konular yüzey ve genel şekilde ele alınmıştır. Üstelik Sovyet işgali, iç savaş ve Taliban rejiminden kaynaklanan istikrarsızlıklardan dolayı yerel çalışmalar sınırlı ve bilimsel açıdan düşük seviyede olmuştur. İstanbul Süreci'n birkaç yıl önce ortaya çıktığı için ve benimsendiği teorik çerçevesi son yıllarda önem kazandığı için yaptığım çalışma yine bir konu olduğunu söyleyebilirim.

Konuyu kapsamlı şekilde ele alınmak üzere son gelişmelerin yer alması gerekirdi. Araştırma kitaplar, makaleler, raporlar ve haberler gibi ikinci veriye dayalıdır. Güvenilir ve inandır bilgi ve veriyi belirlemek için çok çaba harcanmıştır. Afganistan hükümetinden (Dışişleri Bakanlığı) elde ettiğim deneyimin bu süreçte önemli rolü olmuştur. Sonunda, tez konusunun belirlenmesinde ve çalışma boyunca her türlü yardımda bulunan Danışman Hocam, Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ'ye çok teşekkür ederim.

Suhrab ARİA
Mayıs 2015
Bursa

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İİ
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	Vİİ
İÇİNDEKİLER.....	Vİİİ
KISALTMALAR.....	Xİİ
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK, BÖLGESELLEŞME VE AFGANİSTAN

I. GÜVENLİK	3
A. ÜÇ TEORİK YAKLAŞIM	4
1. <i>Realizm</i>	4
2. <i>Liberalizm</i>	7
3. <i>Konstrüktivizm</i>	9
B. KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÜVENLİK	11
II. BÖLGESELLEŞME	15
A. ESKİ VE YENİ BÖLGESELÇİLİK.....	17
B. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BÖLGESELÇİLİK	19
III. BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ.....	20
A. GÜÇLER VE DEVLETLER	23
B. GÜVENLİK SEKTÖRLERİ.....	25
C. BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ YAPISI	25
IV. ASYA KAVŞAĞINDA AFGANİSTAN.....	28
A. ORTA DOĞU'DA	28
B. ORTA ASYA'DA	29
C. GÜNEY ASYA'DA.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINI ETKİLEYEN DİNAMİKLER

I. İÇ DİNAMİKLER.....	34
A. DEMOGRAFİ.....	34
1. <i>Peştunlar</i>	34
2. <i>Tacikler</i>	36
3. <i>Hazaralar</i>	37
4. <i>Özbekler</i>	38
B. SİYASİ PARTİLER	39
C. TALİBAN SONRASI GEÇİŞ	43
1. <i>El – Kaide 'ye Karşı Savaş ve Yabancı Kuvvetlerin Bulunması</i>	43
2. <i>Bonn Anlaşması: Yeni Hükümet'in Temeli</i>	45
3. <i>Taliban'la Uzlaşma</i>	46
4. <i>IŞİD Tehdidi</i>	47
II. BÖLGESEL DİNAMİKLER	50
A. İRAN: KARMAŞIK MÜDAHALE	50
1. <i>Arkadaştan bir Hırslı Komşuya</i>	50
2. <i>Taliban: Arap – İran Mücadelesinin Uzatması</i>	51
3. <i>Tehdit Değişimi</i>	52
B. PAKİSTAN: BEKLENMEYEN BİR KOMŞU	54
1. <i>Peştunistan ve Durand Sınır Sorunu</i>	54
2. <i>Kabil Yenilgisi</i>	56
3. <i>Pazar Arayışı</i>	58
4. <i>ABD müttefiki üzerinde Rekabet</i>	58
C. HİNDİSTAN: DÜŞMANIMIN DÜŞMANI.....	60
1. <i>Ortak Düşmanla Mücadele</i>	61
2. <i>Nüfuz Genişletme Fırsatı</i>	63
a) <i>Ekonomik Faaliyetlerin uzatılması</i>	63
D. ORTA ASYA: İSTEKSİZ BÖLGE	64
1. <i>Ticaret: Bağımsızlığa olan Yol</i>	65
2. <i>Aşırılık ve Uyuşturucu</i>	67
E. ÇİN'İN DEĞİŞEN POLİTİKASI	69
1. <i>Çin'in Amerikan Niyetlerine Yaklaşımı</i>	70
2. <i>Arzulanan Ekonomik Alan</i>	71
F. RUSYA'NIN DEĞİŞMEYEN TAMPON DEVLET ANLAYIŞI.....	72
1. <i>Rusya'nın Sovyet Vizyonu</i>	74
2. <i>Kaçınılmaz Tehditlerle Mücadele</i>	75

G. TÜRKİYE: SADIK DOST	76
1. <i>Taliban Sonrası Türkiye'nin Rolü</i>	77
a) Türkiye'nin İl İmar Ekipleri (PRT)	78
b) Yatırım ve Ticaret	79
c) "Varlığımızın NATO ve ABD Çıkarıyla ilgisi yok"	79
III. KÜRESEL DİNAMİKLER	81
A. ABD'NİN AFGANİSTAN İŞGALI VE BÖLGESEL ÇIKARIMLARI.....	81
1. <i>Taliban ve El – Kaide</i>	81
2. <i>Orta Asya Entegrasyonu ve Rusya'nın Sınırlaması</i>	83
3. <i>İran'ın Kuşatması</i>	84
4. <i>Çin'i İzlemek</i>	85
B. AFGANİSTAN'DA BM ROLÜ	87
C. NATO'NUN İLK DENİZAŞIRI MİSYONU.....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL SÜRECİ

I. AFGANİSTAN'I BÖLGESEL VE ULUSLARARASI SİSTEMİNE ENTEGRE İÇİN TÜRK GİRİŞİMİ.....	92
A. İSTANBUL SÜRECİ'NİN AMAÇLARI	93
1. <i>Askeri Varlığının Alternatifi</i>	93
2. <i>İpek Yolunun İhya Edilmesi</i>	94
3. <i>Afganistan Merkezli Bölgesel Mekanizma</i>	97
B. İSTANBUL SÜRECİ'NİN YAPISI	98
II. KONFERANSLAR.....	102
A. İLK ASYA KALBI KONFERANSI.....	102
B. İKİNCİ ASYA KALBI BAKANLAR KONFERANSI.....	104
1. <i>Siyasi Danışma</i>	104
2. <i>Güven Artırıcı Önlemler (CBMs)</i>	105
3. <i>Bölgesel Örgütlerle İşbirliği</i>	106
C. ÜÇÜNCÜ ASYA KALBI BAKANLAR KONFERANSI.....	106
D. DÖRDÜNCÜ ASYA KALBI BAKANLAR KONFERANSI.....	108
III. MEVCUT BÖLGESEL MEKANİZMALARI	109
A. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ)	109
B. ORTA ASYA BÖLGESEL EKONOMİK PROGRAMI (CAREC).....	110

C. KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ (KGAÖ).....	112
D. GÜNEY ASYA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (SAARC).....	112
IV. İSTANBUL SÜRECİ’NİN BAŞARILARI, AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI	
115	
A. BAŞARILAR.....	115
B. AVANTAJLARI.....	116
C. DEZAVANTAJLARI	117
D. GELECEK BEKLENTİLERİ	118
SONUÇ	121
EKLER	123
KAYNAKLAR	133

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı geçen Eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CASA -1000	Orta Asya Güney Asya Elektrik İletim ve Ticaret Projesi (Central Asia South Asia Electricity Transmission and Trade Project)
CBM	Güven Artırıcı Önlem (Confidence Building Measure)
CBTA	Sınır Ötesi Ulaştırma Anlaşması (Cross Border Transport Agreement)
CIA	Merkezi Haberleşme Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CIS	Bağımsız Devletler Topluluğu (Common Wealth of Independent States)
DDR	Silahsızlanma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon (Disarmament, Demobilisation and Reintegration)
DIAG	Yasadışı Silahlı Grupların Dağıtılması (Disbandment of Illegal Armed Groups)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
IMU	Özbekistan İslami Hareketi (Islamic Movement of Uzbekistan)
ISAF	Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetleri

	(International Security Assistance Forces)
IŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NDN	Kuzey Dağıtım Ağı (Northern Distribution Network)
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Organisation for European Economic Co-operation)
PRT	İl İmar Ekibi (Provincial Reconstruction Team)
RSC	Bölgesel Güvenlik Kompleksi (Regional Security Complex)
RSCT	Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (Regional Security Complex Theory)
SAARC	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (South Asian Association for Regional Cooperation)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TAPI	Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Boru Hattı (Turkmenistan–Afghanistan–Pakistan–India Pipeline)
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNAMA	Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan)

GİRİŞ

Afganistan'ın özgün konumu tarih boyunca güçlerin ilgi odağı olmuştur. Afganistan imparatorlukların mezarlığı olarak bilinmesinin yanı sıra Asya'nın kalbi ve kavşağı olarak da anılır. Sayısız kitap ve makale ülkenin iç dinamikleri ve dış işleri hakkında farklı dillerde yazılmıştır. Gördüğümüz gibi Soğuk Savaş sonrası düzen bile ülkenin durumu üzerine şekillendirilmektedir. 11 Eylül 2001 saldırıları ve sonrasındaki tepkiler ve izlenen politikalar iddianın kanıtı olabilir. Ülke aynı anda birden fazla bölgede bulunduğu için çevrenin ve uzak güçlerin ilgisini çekmiştir. Jeostratejik konumu esas alınarak, İstanbul Süreci Afganistan'ın halkına barış ve istikrar getirmek, bölgedeki ve bölge dışı ülkelerin çıkarlarını barışçıl yollarla dengelemek amacıyla başlatılmıştır. Üstelik Afganistan'ı ilk önce bölgenin ekonomik ve siyasi yapısına entegre etmesi sürecin ana hedefi olarak dikkate alınmıştır. Alınacak sonuçlara rağmen, bu yeni başlatılan bölgesel mekanizma hakkında bugüne kadar çok az yazılmıştır. Bu çalışmada İstanbul Süreci, önündeki fırsatlar ve engeller, Afganistan'ın bölgesel etkileşimleri değerlendirilerek ele alınacaktır. Afganistan'dan uluslararası kuvvetlerin çekilmesi söz konusu olunca İstanbul Süreci başlatılmıştır. Uluslararası toplum ve kuvvetleri olduğu sürece ülke onların tarafından desteklendiği için dıştan müdahalenin etkisi dikkate alınacak kadar olmamıştır. Afganistan'ın iç durumu bölgesel ve evrensel düzeyden gelenlerden inanılmayacak kadar etkilemiştir. İran'ın bölgesel hırsları, Pakistan ve Afganistan arasında olan çözülme anlaşılmazlıklar ve İslamabad – Delhi'nin Afganistan üzerinde çatışması konuları etkileyebilen etkileşimlerdir. Ayrıca, Rusya'nın Orta Asya'daki endişeleri giderek artmıştır. Orta Asya ve Güney Asya'yı Afganistan üzerinde bağlamak isteyen ABD, Rusya'yı yeni bir bölgesel oyuna çekecektir. Üstelik NATO üyesi olmayan ABD'nin yeni müttefiki Afganistan, Çin faaliyetlerini daha da dikkatle izlemesini gerektirmektedir. Afganistan'ı kapsamlı şekilde desteleyen ve ülkede bulunan ABD'nin bölgesel politikası çevre devletlerin dış politikasında yeni faktörler eklemiştir.

Tez üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde güvenlik, bölge ve bölgeselleşme terimleri açıklanacaktır. Yirminci yüzyılda, bilhassa Soğuk Savaş ve sonrasındaki dönemde güvenlik kavramında bariz farklılıklar görülmektedir. Onun yanı sıra bölge ve bölgeselleşme o

zamandan beri ivme kazanmıştır. Yukarıda geçen kavramların önemi küreselleşme sürecinde değerlendirilmektedir. Ek olarak, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisine tezin teorik çerçevesi olarak bakılacaktır. İkinci bölümde, ülkenin istikrarını etkileyen içsel, bölgesel ve küresel dinamikler farklı açılardan ayrıntılarıyla açıklanacaktır. İran, Pakistan, Orta Asya, Çin ve Hindistan'la olan önemli faktörler anlatılır. Benimsenen teoriye göre Rusya, Türkiye, ABD, BM ve NATO'nun müdahil olması ele alınmak zorunda kalınan konulardandır. Son bölümde, İstanbul Süreci üzerine odaklanılacaktır. İstanbul Süreci'nin başlatılmasının arkasındaki nedenler üzerine araştırma yapılmıştır. İlgili bölgelerde birçok diğer bölgesel örgütler bulunduğu için, onların amaçları ve faaliyet alanları da açıklanacaktır. İstanbul Süreci'nin yıllık bakanlar konferansında önemli kararlar alındığı için dikkatle incelenecektir. Sürecin avantajları, dezavantajları ve ondan olası beklentileri açıklamasıyla araştırma son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK, BÖLGESELLEŞME VE AFGANİSTAN

I. GÜVENLİK

Şimdiye kadar güvenlik kavramının birkaç anlamı olmuştur. Yirminci yüzyılda güvenlik üzerine eşi görülmemiş araştırmalar ve çalışmalar yapılmıştır. Dünyanın en ölümcül ve yıkıcı savaşları bu yüzyılın birinci yarısında meydana gelmiştir. Bu sebeple savaş, başlıca bir sorun olmuş ve bu da bir hastalık olarak nitelendirilmiş ve tedavi edilmesi gereken bir hastalık haline gelmiştir. Savaş uluslararası sistemin işlev bozukluğunun nedenidir¹. Güvenlik çalışmaları yoğun olarak savaşın nedenleri, sonuçları ve önlemleri üzerine odaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın önceki ve sonraki dönemin güvenlik çalışmalarının farkı savaşların araştırması oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin çok kutupludan iki kutupluya geçiş yapması dolayısıyla güvenliğin yeniden gündem bulunması yıllar almıştır. Tehditler ve meydan okumalar güvenliği şekillendirmiştir. Neticede, ulusal güvenlik, güvenlik çalışmaları yine ve tek gündemi olarak ortaya çıktı. Ulusal güvenlik siyasi bağımsızlığın ve toprak bütünlüğün iki değer olarak korunması anlamındaydı². Colin S. Gray İkinci Dünya Savaşı'nın ikinci on yılını güvenliğin altın aşaması olarak adlandırmıştır. Çünkü uluslararası sistemin gündemi nükleer silahlar, silahların kontrolü ve sınırlı savaşlarla yoğundu. Ulusal güvenliğin, güvenlik çalışmasının ana konusu olduğu hakkında fikir birliği bulunmaktadır. Ulusal güvenliğe odaklanma Moskova ve Washington arasındaki farklılıklar, rekabetler ve yakınlaşmalara göre düşük seviyeden en üst seviyeye kadar ulaşmıştır. Temel dönüşüm olduğu sırada belli alanların soruları ve cevapların değişmesi belirgindir. Ulusal güvenliğin, nükleer silahların ve silahların kontrolü güvenlik gündemine dâhil olmasıyla beraber güvenlik kavramı İkinci Dünya Savaşı öncesi anlamını kaybetti. Güvenlikle ilgili yeni sorular ve cevaplar ortaya çıkması zaman ister çünkü yeni tehditler, meydan okumalar ve onlara karşı tedbirlerin alınması birkaç hafta ve ay

¹ David A. Baldwin, "Security Studies and the End of the Cold War," *World Politics*, Vol. 48, No. 1 (Oct., 1995), ss. 117-141.

² David A. Baldwin, "The Concept of Security," *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1997), ss. 5-26.

içerisinde olamaz. Bu nedenle güvenlik gündemi iki kutuplu sistemin çöküşüyle zaman aşımına uğradı. Yirmi yıldan fazla zaman geçtiği halde güvenliğin soruları ve cevapları henüz belirgin olmamıştır.

A. Üç Teorik Yaklaşım

Uluslararası İlişkilerle ilgili konuları açıklayan teoriler vardır. Mevcut araştırma (Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi) teorik çerçevesi neo-realist ve Konstrüktivizm yaklaşımlara dayandığı için sadece Realizm, Liberalizm ve Konstrüktivizme değinilecektir. Tüm teoriler, iç, bölgesel ve uluslararası ilişkileri konusunda söyleyecek şeyleri olsa da burada ayrıntılı olarak hepsini tartışmak mümkün değildir.

1. Realizm

Realizm uluslararası ilişkilerin en önemli teorilerden biridir. Realizmin kökeni antik çağa kadar götürür. Thucydides'in (C 395 M.Ö. 460) Peloponnesian Savaşı adlı kitabında Yunan şehir devletleri davranışı iktidar ilişkilerini dikkate alarak açıklamıştır. Atina gücünün büyümesi Sparta'ya bir alarm olarak savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir. İnsan doğasına kötümser bakışla yaklaşan Niccolo Machiavelli (1469-1527) realist olarak görülmektedir. Herhangi bir bireyin ahlaka bağlı olmayan yöneticilerin büyük endişeleri güç ve güvenlik olduğunu savunuyor. Devletin bekası için herhangi bir eylem önemli olarak kabul edilir. Ayrıca, Thomas Hobbes (1588-1679) ve onun "doğanın durumu" kavramındaki iktidar yokluğu için sürekli çatışma olduğuna işaret etmektedir³. Böyle bir durumda eşit olan insanlar anarşi bir durumda etkileşim içindedir. Onları rekabet, çekingenlik ve zafer yönlendirmektedir⁴.

³ Martin Griffiths, **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, First Edition, Rutledge Publication, New York, 2007, ss. 11, 12.

⁴ Jack Donnelly, et al, **Theories of International Relations**, Third Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 32.

Klasik realizm dediğimiz teori 1940 ve 1970'ler arasında hakim olmuştur. Klasik realistler güç, ulusal güç ve insan doğasına odaklanmaktadır. Klasik realizm, savaş arası düzenlemelerin özellikle liberal teorinin başarısızlığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. E.H. Carr (1892-1982) ve Hans Morgenthau (1904-1980) klasik realizmin iki önemli bilim adamıdır. Klasik realistler, insan doğasına dayanarak uluslararası politikayı açıklar. Bireyler çikara ve güce dayalı etkileşim içinde olduğunu öne sürerler. Buna ek olarak, bireyler, kötü günahkâr, bencil ve saldırgandır. Aynı şekilde, devletler dış politikasında güç ve çıkar peşinde olduğunu göstermektedir. Devletler egemen olmak ve diğer devletleri nüfuz altına getirmek için kendi kapasiteleri ve güç siyasetini artırmaya çalışmaktadır. Böyle bir durumda, çatışma ve savaş uluslararası ilişkilerde sıradan bir sorun haline gelmektedir⁵.

Realizm, neorealizm şeklinde revize olmadan yıllar önce, klasik realizmde çelişki ve tutarsızlık görülmüştür. Ayrıca, davranışsal ve metodoloji bakımından klasik realizm yaklaşımın bilimsel değeri sorgulanmıştır.

Neorealizm: Kenneth Waltz 1979 yılında yayınlanan "Theory of International Politics" adlı kitabında realizm içinde başka bir tartışmayı yani neorealizmi başlamıştır. Waltz, uluslararası sistemin anarşik olduğunu savunmaktadır. Birimlerin fonksiyonları, ulusal düzeydeki kurumlar arasında farklar bulunduğu gibi aynı olmadığını öne sürmektedir. Neorealizmde uluslararası siyaset, sistem ve birimlerden oluşmaktadır. Devletler arasındaki etkileşimi analiz etmek için onlar yapı nedenlerini ve birim düzeyini araştırmıştır. Uluslararası ilişkiler çalışması yapı ve birimlerinin karşılıklı etkileşimidir. Bazen sistemde birimlerin etkisi belirginken bazen sistem birimlerini etkiler. Devletlerin hedefi güç olduğunu sanan klasik realistlerin aksine, neorealizm gücü araç olarak dikkate almaktadır. Neorealizmin ana endişesi ve hedefi güvenlidir. Üstelik nükleer silahlar, temkinli dış politika ve etki alanları belli olduğunu için iki kutuplu uluslararası düzen çok kutupludan daha istikrarlıdır. İttifak değişimi ve devletlerin kapasitesi arttığı için çok kutuplu düzen istikrarsızdır⁶.

Savunmacı Realizm: Savunmacı yapısal realizmin geliştirilmiş, ancak neorealizmden farklıdır. Savunmacı realizm devletlerin davranışlarını açıklamak için rasyonel seçeneklere

⁵ Tayyar Ari, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8.b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, ss. 137,138.

⁶ Ari, a.g.e., ss. 157-160.

dayanırken neorealizm birden çok seçenek üzerinde duruluyor. Ayrıca, savunmacı realizm savunma-saldırı arasında savunma lehindedir. Devletler statükoyu korumak gerektiğine inanırken dengelemeyi her türlü tehdide uygun olduğunu düşünmektedir. Gücü arttırmakla devletler güvenliğini sağlamadığını savunmaktadır. Bu nedenle devletler uygun güce sahip olduğu gerektiğini düşünmektedir. Onlar daha gücün uzak mesafede uygulamadığını inanırlar⁷.

Saldırgan Realizm: Ofansif yapısal realistler savunmacı realizmin uygun güç algısına katılmamaktadır. Mearsheimer devletlerin belirsiz uluslararası bir ortamda yer aldığı için her hangi bir devlet başka devlete gücünü kullanarak zarar verebilmesini söylemektedir. Bu nedenle güvenlik diğer ülkelerden daha fazla güce sahip olmasından geçer. Mearsheimer'e göre güç maksimizasyonu devletlerin hayatta kalmasını sağlamaktadır. Saldırgan realizm güvende olmasını sistemin en güçlü devlet olmasından geçtiğini inanmaktadır. Bu hırs devletlerin çoğunluğu için aynı olduğu için devletler nükleer güç kazanmaya, bölgesel egemen olmaya, zenginlik ve askeri yeteneklerini en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. O daha devletler şantaj, savaşa, devletler birbirlerine kavga etmeye ve uzun ve masraflı çatışmalarda rakiplerini sökmeye çalıştığını açıklamaktadır⁸.

Neoklasik Realizm: İnsan doğasına vurgulanan klasik realistlerin aksine neoklasik realistler farklı revizyonist motifleri üzerine vurgu yapmaktadır. Neorealizme bir alternatif olarak kabul edilmiştir. Dış politika analizinde iç faktörleri baz alınan neoklasik realister iç değişkenleri görmezden gelen neorealizmden farklıdır. Neoklasik realizmde yurtiçi faktörler devletlerin farklı dış politika nedenleridir. İç dinamikleri üzerinde durduğu için liberal yaklaşıma bir alternatif olarak düşünülebilir. Ancak, uluslararası sistemin etkisini bir ölçüde dikkate aldığı için liberallerden farklıdır. Ayrıca liberaller, liberal devletlerin birbirlerine rakip olmadığına inanırken neoklasik realizm bu tür devletlerin stratejik rakip olduğunu savunmaktadır⁹.

⁷ Griffiths, a.g.e., ss. 17, 18.

⁸ Griffiths, a.g.e., ss. 18,19.

⁹ Arı, a.g.e., ss. 174-175.

Bölünme ve eleştirilere rağmen realizm siyaset ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli katkıda bulunmaya devam etmektedir. Realizmde revizyonlar ve bölünmeler onun hala önemli bir teori olması nedeni olarak çatışmaları, savaşları ve diğer olayları incelemesini sağlamaktadır.

2. Liberalizm

Teorileri çok geniş alandır. Liberalizmin tüm yönlerini detaylarıyla tartışmak imkânsızdır. Bu nedenle mevcut tezle ilgili teorinin konuları tartışılmaktadır. Ancak bu konular tartışılırken ayrıntıları ele alınmamaktadır. Liberalizm aydınlanma çağının (1650-1780) bir sonucudur. Klasik liberalizm hükümetin sınırlı rolüne, insan, eşitlik, özgürlük, akılcılık ve özel mülkiyete vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak insan özgür doğduğuna ve dokunulmaz haklara sahip olduğuna inanmaktadırlar. Liberalizmde insan iyi niyetlidir. İnsanların birbirleriyle işbirliği eğimli olduğu konusu devletler arasındaki ilişkiye uygulayabilmesini öne sürer¹⁰.

Liberaler barışın normal durum olduğunu düşünmektedir. Doğanın kanunu işbirliği ve uyum için insanları yönlendirir. Bu durumda, savaş doğal olmayan irrasyonel ve yapay durum olarak insan doğasının ürünü değildir. Liberalizmde militarist ve anti-demokratik hükümetler savaşları kendi çıkarları için ortaya çıkarmaktadır. Savaşlar gücü genişletmek ve zenginlik kazanmak için diğer toprakları işgal şeklinde olmaktadır. Ayrıca savaş prens, devlet, askerler, diplomatlara hizmet verdiği gibi silah üretimi, vergileri yükseltmek ve hükümet kontrolünü insanlar üzerinde artırmak amacıyla gerçekleştiğini inanılmaktadır. Böyle bir durum tedavi edilebilir. Liberallerin teklif ettiği tedaviler, demokrasi ve serbest ticarettir. Seçilmiş hükümetler şiddet istekli değildir. Serbest ticaret ile yapay engeller kaldırılarak tüm insanları birleştirileceği amaçlanmaktadır.¹¹ Liberal devletler birbirleriyle savamazlar. Liberal devletler ve liberal olmayan devletler arasında savaşın ortaya çıkacağı düşüncesine inanılmaktadır.

¹⁰ Ferhat Pirinççi, **Silahlanma ve Savaş**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 11.

¹¹ Scott Burchill, et all, **Theories of International Relations**, Third Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2005, ss. 28, 59.

Liberallerin serbest ticaret ve ticaret ilkeleri realistler tarafından eleştirilmiştir. Realizmde savaşlar merkantilist hedeflerine ulaşmak için devletler arasında olmaktadır. Carr ticareti toplum ve onun üyelerine hizmet etmediğini ancak devletlerin daha güçlendirmek için bir araç olduğu sonucuna varmıştır. Piyasaları genişletmek ve servet kazanmanın tek yolu diğerlerinden almaktır. Bu bir ticaret savaşı yürütmekle olabilir. Buna karşılık, liberalizmde serbest ticaret kişileri ve dünyadaki insanlar arasında anlayış düzeyini genişlettirerek uluslararası dostluğu teşvik etmektedir. Çatışmalar ve savaşlar insanlar arasında iletişimi ve anlayışı önlemek için devletlerin koymuş olduğu engellerdir. John Stuart Mill serbest ticaretin savaşları sona erdirebileceğini savunmaktadır. Uluslararası ticaret, karşılıklı bağımlılık yaratarak çatışmaları azaltır. Devlet adamları serbest ticaret avantajlarının savaş açmaktan daha karlı olduğunu farkında varmıştır.

Uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak ve her düzeyde savaşları önlemek için uluslararası liberal teori ya da neo-liberalizm, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ortaya çıkmıştır. Neo-liberaller, uluslararası düzeyde devletlerin bireysel klasik liberal yaklaşımı uygulamaktadır. Neo-liberal çalışmalarda birey, yerli gruplar, uluslararası kuruluşlar dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman liberal teori başarısız bir yaklaşım olarak kenara koyulmuştur. Üçüncü büyük tartışmada veya 80'lerde realizmin yaklaşımlarını sorgulayarak yineden ortaya çıkmıştır. Liberaller işbirliğinin kurumsallaşmış olması gerektiğine inanmaktadır. Kurumlar belirli alanlarda rehberlik ve kurallar koymaktadır.

Keohane ve Nye'ye göre uluslararası kurumlar aracılığıyla devletler sadece kendi çıkarlarını elde etmiyorlar. Aynı zamanda diğer devletlerle işbirliği yapmaktadır. Onlar daha uluslararası ilişkilerde anarşi doğasının kurumsal işbirliği yoluyla soluk olacağına inanmaktadırlar. Bu liberal yaklaşımda devletler merkezi role sahiptir. Onlar kurumları kuran birimlerdir. Devletler ortak çabalarla başarıyı kolaylaştırmak amacıyla kurumlar oluşturur. Bu kurumlar birimleri izler, gözlemler ve sorun çıkarmak isteyenleri cezalandırır. Liberalizmin bu algısı kurumlar sadece kurucu ve güçlü üyelerine hizmet ettiği realist algısına terstir. Klasik liberaller devletin sınırlı rolü üzerine vurgu yaparken ekonomik krizler onları hükümetin

rolünü belli ölçüde onaylamaya mecbur etmiştir. Hem serbest piyasalara hem de halka zarar vermemek amacıyla devletler müdahale edecektir.

3. Konstrüktivizm

Neorealizm – neoliberalizm ve rasyonalist – eleştirel arasında 1980lerde iki tartışma vardı. Neo-realizm ve neo-liberalizm bu tartışmalarda farklı sonuca ulaşmıştır. Eleştirel kuramcılar neorealizmin epistemolojik, metodolojik, ontolojik ve normatif varsayımlarına meydan okurken neoliberalizm eleştirel teoriyi gerçek dünya hakkında gerekli yaklaşımı olmadığı için suçlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana tartışma rasyonalist – konstrüktivizm ve eleştirel-konstrüktivizm teorileri arasında olmuştur.

Konstrüktivizm hem normatif hem de materyal yapının önemi üzerine, siyasetin şekillendirilmesinde kimlik rolü, birimler ve yapı arasındaki karşılıklı kurucu ilişkisine vurgu yapmaktadır. Konstrüktivizmin ortaya çıkmasının nedenleri vardır. Birincisi, Konstrüktivizm kurucuları dünya siyasetinde kendi anlayışının üstünlüğünü istemiştir. İkincisi, Soğuk Savaş'ın sonunu neorealistlerin ve neo-liberallerin açıklayıcı anlayışı küresel düzenin yeniden şekillendirilmesini ne kavramış ne de öngörmüştür. Üçüncü olarak, 1990'lı yıllarda yeni nesil genç bilim adamlar dünya siyaseti incelemek için konstrüktivizm anlayışını benimsemiştir. Son olarak, konstrüktivizm bakış açısı hakim teorilerin analitik başarısızlıkları için hayal kırıklığına uğratan bilim adamlar tarafından hoş karşılanmıştır¹².

Konstrüktivistler normatif ve düşünsel yapıları materyal yapı kadar önemli olduğunu ileri sürmektedirler. Onlar fikirler, değerler ve inançlar, sosyal ve siyasal eylemler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna inanmaktadırlar. ABD, Kanada ve Küba örneği Reus-Smit tarafından belirtilmiştir. Sadece askeri denge ABD ve Kanada yakınlığı ve Küba'da uzaklığını açıklayamaz. Kimlik, ideoloji, dostluk ve düşmanlık kurulan yapılar açıkça üç devletin dostluğunu ve düşmanlığını tanımlar. Konstrüktivistler için, maddi olmayan unsurlar aktörlerin

¹² Christian Reus-Smit, et all, **Theories of International Relations**, Third Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2005, ss. 195, 196.

kimlikleri şekillendirerek onların çıkarlarını ve eylemlerini belirtmektedir. Çıkarı belirleyen sosyal kimliktir.

Liberalizm ve neorealizm rasyonalist teorilerdir. Bazen rasyonalistler pozitivistler olarak adlandırılır. Philips'e göre, konstrüktivistler ve rasyonalistler üç açıdan farklıdır. İlk olarak, konstrüktivizm materyalist yerine daha felsefi idealisttir. Bunlar nükleer silahlanma gibi maddi sürecin olağanüstü gerçeği inkâr etmediği gibi nükleer silahlanma, uluslararası istikrarı tehdit olarak algılanması aktörlerin çıkarları ve kimlikler bağlıdır ki sistemin yapısal konumdan daha sosyal olarak inşa edilmiştir¹³. İkincisi, konstrüktivistler birimler ve yapı arasındaki karşılıklı ilişkili olduğunu öne sürerler. Sosyoloji açısından bakıldığında onlar “Ben kimim?” sorusu “Ben ne istiyorum” sorusundan önce gelmektedir. Birimlerin kimlikleri yaşadıkları normatif ve ideolojik yapılar tarafından yönetilir. Rasyonalist yaşadıkları ortamda ayrı olduğu algısından farklıdır. Son olarak, rasyonalist ve konstrüktivistler birimlerin eylemine etkileyen faktörler üzerine farklı görüşlere sahiptir. Konstrüktivistler için davranış normlara dayalıdır. Normlar devlet davranışı üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Her ikisi devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını oluşturmalarına yardımcı olur. Çıkarlarını ilerletmek için devlet tarafından üstlenilen strateji ve eylemleri kısıtlar ve şartlara bağlamaktadır. Rasyonalistler için birimlerin davranışları sonuç mantığı ile yönetilir. Devletler bir rasyonel egoist olarak rasyonel tarzda çıkarlarını elde etmektedir. Çatışma ve işbirliği normlarının varlığı veya yokluğu ile belirlenmediği gibi daha çok kaynakların kombinasyonu ile belirlenir¹⁴.

Metodolojik olarak pozitivist epistemoloji tercih rasyonalistler gibi geleneksel analitik yönetime ek olarak istatistiksel regresyon analizi ve oyun teorisi gibi nicel yöntemlere başvurmaktadır. Birimlerin kimlikleri oluşturan anlam ortak yapıların merkeziliğine vurgulamak konstrüktivistler ilgi alanları ve eylemleri daha iyi uluslararası sistemin güç dinamiklerini kavramak gibi söylem analizi, karşılaştırmalı tarihsel vaka çalışmaları ve nitel ve nicel içerik analizi gibi yöntemleri kullanabilmektedir. Neorealistler anarşik ve uluslararası arenada bir merkezi otoritenin olmadığı devletlerin güvenlik endişeleri ve güç nedeni

¹³ Ian Hhurd, “Constructivism”, Northwestern University, ss. 311, 312.

¹⁴ Andrew Bradley Phillips, **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, Rutledge Publication, New York, 2007, ss. 61-70.

olduğuna tabanlı dış politika konstrüktivistlerden farklıdır. Konstrüktivizm toplum yapılarına dayalı ve toplumsal yapıları paylaşılan bilgiler, maddi kaynakların ve uygulamaların oluşturduğu analiz edilirken neorealizm maddi kaynaklara dayalı anarşık uluslararası ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır¹⁵.

Konstrüktivizmin sistemik, birim seviyesi ve holistik olmak üzere üç türü vardır. Sistemik konstrüktivist sadece devletlerarasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Onlar içsel siyasi alanda olduğunu faktörler görmezden gelmektedir. Wendt'in yazıları Sistemik konstrüktivizmin örneğidir. Birim seviyesi konstrüktivizm yerli sosyal normlar, kimlikler ve sistemik konstrüktivistlerinin aksine devletlerin çıkarları arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konuda verilen örnek Almanya ve Japonya'dır. Askeri yenilginin ortak deneyim, yabancı işgali, ekonomik kalkınma ve otoriter gelen demokrasiye geçiş ile iki devlet, farklı ulusal ve dış politikalarını benimsemiştir. Birim düzeyi konstrüktivizm uluslararası normlar kimliklerin ve devletin çıkarları üzerindeki rolünü göz ardı etmemektedir. Holistik konstrüktivizm birim ve sistemik konstrüktivizmi birleştirme köprüsüdür. Holistik konstrüktivist devletin kimliğini ve çıkarını şekillendiren tüm faktörleri ele almaktadır. Onlar birleşik analitik bir bakış açısı oluşturmaya çalışırken içsel ve uluslararası siyasi düzenin iki yüzü olarak tanımlamaya çalışmaktadır¹⁶.

B. Küreselleşme Çağında Güvenlik

Küreselleşme yeni bir fenomen değildir. Birçok bilim adamı uluslararası ticaretin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce olduğunu söylerler. Bazıları ise Greko-Romen medeniyetlere kadar başlangıcını uzatmaktadırlar. Roma imparatorluğu farklı kültürler ve milletleri kapsamak ve entegre etmek için yasal ve siyasi sistem kurmuştur. Oysa Hindistan ve diğer medeniyetleri olduğu için Roma'nın sistemi global denmez. Üstelik ticaret ve kapitalizm küreselleşmemin iki itici gücü olarak sonrası dönemlerde özellikle bir buçuk yüzyıl önce ivme

¹⁵ Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", **International Security**, Vol. 23, No. 1 (Summer, 1998), ss. 171-200

¹⁶ Reus-Smit, a.g.e., ss. 200-203.

kazandığı söylenir¹⁷. Bugünkü kullandığımız kavram hem yapı hem de düzey bakımından yirminci yüzyıla kadar var olduğu anlamından farklıdır. Küreselleşme önemli bölgeler arasındaki ilişkiler ve birçok alanı kapsayan faaliyetlerden oluşturmaktadır. Tek bir süreç değildir, aks takdirde birçok farklı değişimleri içine alır:

- Sosyal, siyasi ve ekonomik faaliyetleri siyasi sınırlar, bölgeler ve kıtalar çapında uzatır.
- Birbirimize olan bağımlılığımız, ticaret, yatırım, finans, göç ve kültür artışıyla beraber artar.
- Dünyadaki etkileşimi hızlandırıyor. Ulaşımın ve iletişimin yeni sistemi, fikirlerin, ürünlerin, sermayenin ve insanların daha hızlı hareket etmesini sağlar.
- Uzak olayların hayatımızın üzerinde daha derin bir etkiye sahip olduğu anlamına gelir. Hatta çoğu yerel gelişmeler muazzam küresel sonuçları nedeni olabilir. Yerli ve küresel konular arasındaki sınırlar giderek önemini kaybeder¹⁸.

Geleneksel anlamında güvenlik, askeri ve siyasi yollarla siyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktı. Güvenlik gündemi iki kutuplu sistemin çöküşünden beri genişletmiştir. Terörizm, çevre sorunları, uyuşturucu ve insan kaçaklığı, siber savaşı, ekonomik ve finansal krizler, göç ve HIV gibi yeni tehditler bu dönemin güvenlik çalışmalarını oluşturur. Nadir durumlar dışında, devletlerle arası savaşların ortaya çıkma olasılığı azalmıştır. Devletlerin içerisinde dini, etnik ve ayrılıkçı faktörler devletlere tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Devletlerin fiziksel sınırları anlamını kaybetmiştir. Yerli çatışmaların diğer bölgelere yayılma olasılığı yüksektir. İnsanların arasında farklı konularda etkileşim vardır. Teknolojik gelişme ve bilgi günümüzün ilerleme ve tehditler arkasındadır. Devletler miktar üzerinde değil kalite üzerine odaklanırlar. Devletler silahlı kuvvetlerin çoğalması

¹⁷ David McLellan, "Globalization in the 21st Century," **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, No. 106, (April 2005), s. 119.

¹⁸ David Held , et al, "Globalization," **Global Governance**, Vol. 5, No. 4 (Oct.–Dec. 1999), ss. 483-484.

yerine silahların gelişmesine üzerine vurgu yaparlar. Kıtaları geçen Kıtalararası Balistik Füzeler ve yıkıcı Kitle İmha Silahlar vardır.

Her şey her şeye bağlı olduğu için konularda sınır belirlemek zordur. Dolaşım, karmaşıklığı ve olasılık çağdaş güvenliğin üç özelliğidir. Dolaşım her şeyin dolaşımı veya insanların ve eşyaların, enerji ve finansın, su ve yiyeceklerin, sermaye ve bilginin, görüntüler ve söylemler, bilim ve teknolojinin, silahların ve fikirlerin, uyuşturucu ve seksin ve mikrop ve hastalıklarındır¹⁹. Ulusal devletler tek etkili kurum olarak tehditlerle savaşırdı ve halkın gerekli ihtiyaçlarını karşılardı. Bugün ulusal devletler küresel güçler ve yerel talepler arasında sıkıştırılmıştır. Bundan dolayı rollerini gözden geçirmek zorunda ve değişime göre faaliyetlerine değişiklik yapmak zorundalar. Onlar önceki gibi güçlü değildir²⁰. Çünkü askeri ve siyasi araçlar bugünkü fenomenleri çözmek için uygun değildir. Küreselleşmenin güvenliğe olan etkisini iyice anlaşılacak için devletler, büyük devletler, istikrarlı bölgelerin devletleri, kalıcı rekabetli bölgelerin devletler ve başarısız devletlere ayrılmaktadır.

Büyük güçler kategorisinde, ABD, Rusya ve Çin sıralanabilir. Ekonomik kalkınma ve serbest ticaretin gelişmesi ABD'nin stratejik doktrini olarak 2002 yılında kabul edilen ulusal güvenlik stratejisine dahil edilmiştir. Ayrıca, çevre ve enerji güvenliği korunması da yer alır. Üstelik, ekonomik büyüme ve kalkınmaya müdahale edebilir hastalıklarla mücadele konusu bahsetmiştir. Devletlerarası savaşlar küreselleşmenin bir özelliği olmasa da ABD'nin Afganistan ve Irak savaşları dünya güvenliğinin sorumlusu tek hegemonya olarak haklı görülebilir. ABD'nin yeni tehditlerden birçoğunu kendi gündemine aldığı görülür. Rusya, kendisine veya müttefiklerine olası bir saldırı durumunda askeri ve nükleer silahların caydırıcılık rolü üzerine vurgu yapmaya devam eder. Rusya, toprağında ayrılıkçı Çeçenlerle mücadele ederken diğer devletlerden doğrudan kendine askeri tehdidin azaldığını söyler. Ekolojik felaketler ve ekonomik gelişmeler Rusya'nın çaba içinde olduğu iki konudur. Çin askeri bütçesini yükseltmiş. 2002 Çin beyaz kâğıdı, savunma modernizasyon, yıkıcılık silahları durdurma, dünya barışı korumak ve ana vatana kavuşmak konular yer alır. Diğer konulardan hiçbir söz yoktur. Terörizme, uyuşturucu ve organize suçlarla mücadele sorumluluğunu

¹⁹ Michael Dillon, "Global Security in the 21st Century Circulation, Complexity and Contingency," **Chatham House**, 2005.

²⁰ David Held, et al, a.g.m., ss. 495.

orduya bırakılmıştır. Sonuç olarak, büyük devletler farklı derecelerde yeni tehditleri ele almakta ama ABD gibi hiçbir ulusal güvenlik savunma önceliklerden yapmamıştır²¹.

Güney Amerika ve Avrupa iki istikrarlı bölge olarak geçer. On yıllardan beri devletlerarası savaş, aralarında yaşanmamıştır. Arjantin dışında diğer güney Amerika ülkeler geleneksel güvenlik gündemine vurgu yapmaya devam eder. Avrupa'da Fransa terörizm, uyuşturucu ve suçları yeni tehditler gibi algılanır. ABD gibi büyük güçler kategorisinde, İngiltere güvenliğinin çevre ve ekonomik boyutları, küresel ısınma, göç ve kaynakların kıtlığını ciddiye almıştır. Özetle, Avrupa yeni tehditlerin ciddiye alma doğrultusunda hareket ederken Güney Amerika dönüşümü Avrupa'dan daha yavaştır²².

Kalıcı rekabetli bölgelerin devletleri askeri teçhizatını geliştirmek ve yenilerini almaya çalışırlar. Orta Doğu ülkelerinin güvenlik anlayışında küçük değişiklikler olmuştur. Onlar askeri alanda yatırım yapar ve askeri caydırıcı bulmaya çalışırlar. Güney Asya'da iki rakip ülkenin politikası hem defansif hem de caydırıcıdır. Kendi politikalarında saldırganlık seçeneğini kaldırmamıştır. Ona rağmen Hindistan yeni tehditlerle karşı karşıyadır. Bu kategori devletlerin güvenlik gündemi 90lardan bu yana değişmemiştir²³.

Son olarak, zayıf devletler küreselleşme süreci sırasında olumsuz etkilenen ve az yararlananlardır. Böyle devletler çoğunlukla Afrika'da bulunmaktadır. Etnik, dini ve iç savaşlarının ızdırarındadır. Yıkıcı tehditler küreselleşmeden yararlanmış ama tehditlere karşılaşmak için yeterli kapasite ve uygun politika yoktur. Devletler ve ordular güvenliğini sağlamak ve hatta farklı amaçlarla mücadele eden içsel gruplar karşısında özel güvenlik şirketlere başvuruyorlar. HIV gibi hastalıklar, yoksulluk ve ekonomik sorunlar yaygın olarak zayıf devletlerin her yerinde görülmektedir. Devletlerin tehditlere karşılamak için yetersiz olduğu için halk ve devletlerin kendileri bile sorunlarını çözülmek amacıyla bulunan STK ve

²¹ Norrin M. Ripsman - T. V. Paul, "Globalization and the National Security State: A Framework for Analysis," **International Studies Review**, Vol. 7, No. 2 (Jun., 2005), ss. 207-210

²² Ripsman ve Paul, a.g.m., ss. 210-214.

²³ Ripsman ve Paul, a.g.m., ss. 214-217.

çok uluslu şirketlere başvuruyorlar. Devletler askeri araç kullanmakla beraber yetersizliklerini gidermek için küreselleşmeden yararlanmaya çalışmaktadırlar²⁴.

Geliştirilmiş ve zengin ülkeler yeni söz konu olan tehditlerle mücadele edebilir ve bulunduğu fırsatlardan istifade edebilirler. Bilim adamların çoğu ticaret ve kapitalizm arasında sıkı bir bağ olduğunu savunuyorlar. Ekonomik diğer tehditlerle mücadele etmek için finans kaynağı sunar. Devletlerarasındaki eşitsiz ekonomik etkileşim onların arasındaki boşluğu ve mesafeyi artar. Zengin ve güçlü devletler daha zengin ve güçlü hale gelirken gelişmekte ve zayıf devletler ise daha fakir ve zayıf olur çünkü onlar sadece tüketiyorlar. Aynı zamanda bu eşitsizlik toplumdaki insanlar arasındaki boşluğu da sebep olur ve artar bile. Bugün, dünya nüfusunun yarısı \$ 2 az parayla geçinir²⁵. Rusya eski Dışişleri bakanı, İgor İvanov tehdit ve meydan okumalara karşı iki öneri yapmıştır. İlki tek taraflı harekete geçmek. Gelişmiş ülkelerin birleşik gücünün tehditleri ortadan kaldıramayacağını söyler. Bu nedenle devletler bireysel olarak önlem almaya kalkışır. Böyle bir durumda devletler askeri kuvvet kullanmayı tercih eder ve bu nedenle silah yarışı söz konusu olur. Askeri avantajlarla kısa bir çözüm sağlayabilir ama yıllardan beri uluslararası düzeyde güvenliği sağlama çalıştığı değerleri zayıflatır. İkinci öneri iki ayrı çözüm sunar. İlki tehditlere karşı güvenlik tedbirler almaktır. Diğer ise yeni tehditleri kontrol altına almak için birlikte çalışmak zorunlu olmasıdır. Bu durumda bütün devletler sürecin avantajlarından yararlanmış olmasıdır²⁶.

II. BÖLGESELLEŞME

Bölgeden söz ettiğinde ülke içindeki coğrafya değildir. Ulusal sınırlar dışında birkaç devletin sınırları içeren bölgedir. Eylem ve etkileşimleri birbirini, küresel siyaset, güvenlik ve ekonomiyi etkiler. Bir bölgeyi tanımlamak için akla gelen ilk şey ülkelerin coğrafya

²⁴ Ripsman ve Paul, a.g.m., ss. 218-220.

²⁵ Hillary Rodham Clinton, "Security and Opportunity for the Twenty-first Century", **Foreign Affairs**, 2008, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63005/hillary-rodham-clinton/security-and-opportunity-for-the-twenty-first-century>, p. 8.

²⁶ Igor Ivanov, "International Security in the Age of Globalization", **Russia in Global Affairs Journal**, 21 march 2003, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_627, p. 40-43.

yakınlığıdır. Diğer bir deyişle, sınırları paylaşan ülkeler bir bölgeyi oluşturur. Böylelikle dünyada birden fazla bölge olabilir. Bu bir kapsamlı tanım değildir. Bu görüş eski zamanlarda mantıklı olabilir çünkü hayatta kalmak için insanların arasındaki etkileşim en basit şekildeydi. Şimdi bölgeyi tanımlamak için birçok uygun tanımlar vardır. Bir tanım bölgeyi coğrafya ifadesi olmadığını gösterir. Tanıma göre bölge elitler tarafından kurulan hayali topluluklardır²⁷. Geçen tanım devletlerin elitlerini ve siyasetçilerin rolünü bir bölgenin oluşturmasına önemli der. Bazı ülkelerin devlet başkanları tehditlerle mücadele ve kendi halklarına hizmet amacıyla bir işbirlik mekanizması oluştururlar. Bu belli bir bölgeyi gösterir. Sözü geçen tanımın kapsamı belirsiz. Devlet başkanlarını bir araya getiren gündem ve sorunlar net değildir. Andrew Hurrell göre aşırı çağdaş tartışmalar doğal bir bölge veya bölge tanımı olmadığını gösterir. Belirli bir bölgeyi açıklayan faktörler ekonomik, sosyal, kültürel, tarihsel ve politiktir²⁸. Hurrell'in tanımı bugüne kadar dile getirilmiş kapsamlı tanımlar arasında yer alır.

Son olarak, bölgeler sadece coğrafyası yakın olan alanlar değildir. Kültürel, ekonomik, çevresel, politik faktörlerin bir araya gelmesi bölgeyi oluşturur. Robert E. Kelly bölge görüşü de mevcut tartışmalarda olan tüm faktörleri içerir. Ona göre bölgeler ekonomik etkileşimler, kimlik, çevre ve ihtiyacımız olan diğer ilgili işlevsel faktörlere dayalı olduğunu belirtiyor²⁹.

Yukarıda bölgenin anlamı ve tanımı açıklandı. Bölge siyasi, kültürel, ekonomik ve hatta çevresel yakınlığı paylaşan ülkeler olduğu sonuca varılmıştır. Dünyanın her yerinde çok bölgesel girişimler ve mekanizmalar vardır. Devletlerin birbirlerini düşman olarak eski görüşler kalmamıştır. Devletler gönüllü olarak bir araya gelerek tehditleri ve fırsatları konuşup çok etkili gören kolektif şekilde çözülmeye çalışırlar. Bölgeselleşme ve ülkeler arasında homojenlik yaratma konusunda kapsamlı araştırma ve tartışmalar olmuştur. Devletlerin ilk ve önemli endişeler askeri ve güvenlik sorunlardır. Oysa gelişmiş ülkelerde yerini diğer faktörlere verilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için önemli bir endişe verici sorun olarak kalmıştır. Raimo

²⁷ Wendy Larner - William Walters, "The Political Rationality of "New Regionalism": Toward a Genealogy of the Region", **Theory and Society**, Vol. 31, No. 3 (Jun., 2002), ss. 391-432

²⁸ Andrew Hurrell, "Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics," **Review of International Studies**, Vol. 21, No. 4 (Oct., 1995), s.130.

²⁹ Robert E. Kelly, "Security Theory in the "New Regionalism," **International Studies Review**, Vol. 9, No. 2 (Summer, 2007), s. 205.

Väyrynen göre küresel düzenlemeler güvenliği sağlamakta yetersiz olduğu için devletlerin kendini muhtemel yıkıcı ve varoluşsal tehditlere karşı korumak amacıyla bölgesel mekanizmaları oluşturmaya mecbur etmiştir. Ekonomik alanda, küreselleşme ülkeler arasındaki eşitsizliği neden olur. Bu nedenle, bölgeselleşme ülkelerin ekonomik çıkarlarını korumak ve sağlamak için bir savunma mekanizmasıdır. Üstelik içsel durumlar sınırları geçtiğini ve kontrol altına almak için kolektif eylemin gerektireceğini öne sürer³⁰.

Ayrıca, devletler uzak ülkelere daha komşuları hakkında endişe ederler. Dünyanın belli bölgelerde olayları karışmak sadece büyük güçler tarafından mümkündür. Büyük güçlerin belirli bir bölgede belli bir ülke yararına müdahale olduğu sonucunda bölgedeki devlet aldığı desteği bölgedeki diğer ülkelere karşı kullandığı görülmüştür. Örneğin, İsrail' olan ABD'nin desteği ve Kuzey Kore'ye olan SSCB ve Çin'in desteği. Dış güçlerin müdahalesi zorluklarla birlikte. Bölgesel karışıklığa ve istikrarsızlığa neden olmuştur. ABD'nin Vietnam'ı işgali ve SSCB'nin Afganistan işgali hem ulusal hem bölgesel düzeyde durumların kötüleşmesine sebep olmuştur. Güçlerin müdahale amaçları küçük ve diğer ülkeler çıkarlarından daha kendi çıkarları için olmuştur. Bu sömürgecilik ve emperyalizm şeklinde olmuştur. Büyük devletler dışında küçük devletler kendi ulusal ve dış politikasını gerçekleştirmek için serbest ve boş alan ihtiyaç duyuyorlar³¹. Bölgesel düzeyde ittifak ve işbirlik oluşturma fikri öncelerden var olan bir şeydir ama ikinci dünya savaşı sonrası dönem Avrupa çelik ve kömür anlaşma imzalanmasıyla Avrupa entegrasyon başlangıcı olduğu açık bir konudur. Fransa ve Alamanaya arasında savaş imkansız ve düşünülmeyen hale getiren Fransa dışişleri bakanının toplumun kurulma başlıca amacıydı.

A. Eski ve Yeni Bölgeselcilik

Eski ve yeni bölgeselcilikten bahsetmemizin amacı tüm alanları etkileyen en önemli iki olaydır: İkinci Dünya Savaşı ve iki kutuplu sistemin sonu. Avrupa'da büyük güçler bulunduğu için dünyanın çağdaş tarihi, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda dikkate değer rolü olmuştur.

³⁰ Raimo Väyrynen, "Regionalism: Old and New," **International Studies Review**, Vol. 5, No. 1 (Mar., 2003), s. 32.

³¹ Kelly, a.g.m., ss. 197-229.

Avrupa ülkelerin savaş sonrası girişimi kendi kıtalarının bir kez daha kapsayıcı bir savaş alanına dönüştürülmesini engellemekti. Yukarıda belirtildiği gibi, Fransa'nın teklifi üzerine Fransa, Batı Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan çelik ve kömür anlaşması amacı genel olarak Avrupa'da olası bir savaşın ve özel olarak Fransa ve Almanya arasında çıkacak bir savaşın engellemesiydi. Adı geçen anlaşma dünyada benzersiz bölgesel mekanizmanın temelini atmıştır. O zaman sömürgeciliğin sonu ve Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlığına denk geliyordu. 1950'ler ve 1960'lar eski bölgeselciliğin ortaya çıkması dönemi olarak geçer.

Bölgeselleşme sürecinde fonksiyonalist ve neofonksiyonalist teoriler hakimdi. Fonksiyonalist ve daha revize edilmiş versiyonu Avrupa'da siyasi ve ekonomik entegrasyon üzerinde duruyordu. Avrupa'da entegrasyon süreci ana çalışma konusu olmuştu. Avrupa'nın entegrasyon süreci başkaları, özellikle güneyde Latin Amerika tarafından taklit edilip Latin Amerika İşbirliği oluşturuldu, ama örgüt Latin Amerika'da bulunan ülkeler için işe yaramamıştır³².

Avrupa'da başladığı gibi dünyanın diğer bölgelerinde entegrasyon süreçleri başlamıştır. Mesela Afrika'da Afrika Birliği meydana geldi. Eski bölgeselcilik 1970'lerden sonra solmaya başlarken Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte son buldu. Nedeni de iki güç arasındaki rekabetin hızlanması sonucunda bölgelerin önemini kaybetmesidir. Sovyet etkisiyle mücadele etmek için Avrupa, Amerika tarafından kaplanmıştı. İki süper güç bölgelerin tamamını kontrol altına aldığı için diğer devletler kendi politikalarını gerçekleştirmek için serbest değillerdi. Fonksiyonalist ve neofonksiyonalist Avrupa'yı çalışma örneği aldığı için diğer bölgelerin entegrasyon çabaları başarısız olmuştur. Çünkü Avrupa ve diğer bölgeler ve ülkeler arasında fark vardı. Avrupa örneğini kopyalamak yerine her bölgenin kendine has koşullara dayalı uyumlu bir süreç lazımdı. İki kutupluluğun sona ermesiyle beraber yeni bölgeler ortaya çıkarken yeni konular uluslararası ilişkiler gündemine dâhil oldu. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönem, yeni bölgeselleşmenin başlangıcı olmuştur. Bölgeler özerklik kazandı ve teoriler bölgeselleşmenin yeni dalgasını tartışmaya başladı. Ekonomik ve askeri

³² Marianne H. Marchand - Morten Bøås - Timothy M. Shaw, "The Political Economy of New Regionalisms," **Third World Quarterly**, Vol. 20, No. 5, New Regionalisms in the New Millenium (Oct.,1999), ss. 902-905.

konuları içeren eski bölgeselcilik aksine yine bölgeselcilik kültürel, çevresel gibi konuları gündemine almıştır. Daha sonrasında diğer siyasi, askeri ve kültürel alanları kapsayabilmek için ekonomik işbirliği önemliydi. Bugüne kadar tek başarılı entegrasyon örneği olarak kabul edilen Avrupa entegrasyonu ekonomik işbirliğin diğer alanlara olan olumlu sonuçlarını ispat etmiştir. Avrupa, ekonomik bakımdan neredeyse tamamen entegre olmuştur ve siyasi ve askeri alanda anlaşmaya varabilmiştir. Bunların tümü tek ekonomi anlaşmasıyla yani Çelik ve Kömür Topluluğu'ndan başladı. Avrupa çoğu alanlarda hemen hemen aynı politikayı ifade eder. Ekonomik işbirliği ve onu etkileri Avrupa Topluluğu Komisyonu eski başkanı, Dr. Walter Hallstein tarafından şöyle açıklanmıştır: “Biz ticaret yapmıyoruz, siyaset yapıyoruz.”³³ Entegrasyonun ekonomik yönü üzerinde vurgulayarak yeni bölgeselciliğin bazı diğer özelliklerini beyan edebiliriz. Sanayi ülkelerin arasındaki çok taraflı ticaret serbestleştirilmesi önceden daha eksiksiz olmuştur. Onlarca az gelişmiş ülkeler eski bölgeselcilik sırasında takip ettiği anti – pazar politikalarını terk etmiştir. Çok taraflı ticaret sistemine katılmaya çalışırlar. Ayrıca, eski bölgeselcilikte yatırım tek yönlü ve çoğunlukla Amerikan şirketleri tarafından yapılırdı. Buna karşılık, hemen hemen tüm gelişmiş ülkeler doğrudan birbirlerin toprağında veya gelişmekte olan ülkelerde yatırım yaparlar³⁴.

B. Küreselleşme Sürecinde Bölgeselcilik

Küreselleşmenin eşitsizlik ve dengesizlik sonuçları güvenlik hakkında olan ilk bölümde ele alındı. Küreselleşmenin etkisi, avantajların ve dezavantajların eşit olmadığını göstermiştir. Küreselleşmeden zarar gören ve faydalanan devletler vardır. Bölgeselcilik hem küreselleşmede bir süreç hem de ona karşı bir savunma mekanizmasıdır³⁵. Küreselleşmenin bir özelliği olarak AB entegrasyon sürecine işaret edilebilir. Küreselleşmeyle hareket etmek için tüm gereksinimlere sahiptir. Onlar diğerlerin pahasına süreçten çok fayda elde edebilir. Bu eşitsizlik diğer bölgeleri kendi ekonomi, bağımsızlık, kültür ve kimliklerini korumaya zorlar.

³³ Maurice Schiff - L. Alan Winters, “Regional Integration as Diplomacy,” **The World Bank Economic Review**, Vol. 12, No. 2 (May, 1998), ss. 275.

³⁴ Wilfred J. Ethier, “The New Regionalism,” **The Economic Journal**, Vol. 108, No. 449 (Jul., 1998), 1149-1150.

³⁵ James H. Mittelman, “Rethinking the "New Regionalism" in the Context of Globalization,” **Global Governance**, Vol. 2, No. 2 (May–Aug. 1996), ss. 194.

Süreçten yaralanmak üzere tek başına faydalanmamak için bölgesel mekanizma oluşturarak küreselleşmenin sürecine katılırlar. Bölgeselleşme ve entegrasyona doğru hareket ederken büyük güçlerin evrensel emelleri solmaktadır. Kendi güçlerini bölge düzeyinde kullanarak uluslararası düzeydeki siyaset gücüne karışmazlar.

Görüldüğü gibi dünyanın her yerine küreselleşmenin etkisi ulaşmıştır. Eski siyasi düzenlemelere ve meşruiyet kapasitelerine meydan okumadır. Böylece siyasi dönüşüm için yeni gündem almaya teşvik eder³⁶. Devletler evrensel sürece karşı direnerek kapılarını kapatamazlar çünkü onsuz sağkalım yoktur. Küreselleşmenin arkasındaki itici güç ekonomi, ticaret ve yatırım olduğu gibi bu alan devletlerin diğer projeleri finanse edebilir. Bu nedenle diğer planlarını gerçekleştirmek için sermayelerini para kazanmak ve hazineye yapmak üzere bu sürece sokmak yerine başka seçeneği yoktur. Başlayabilmek için ilk adım istediği ortaklıklarla etkileşim yapmaktır. Bu devletler ortak politikayı, kültürü ve tarihi paylaşırlar. Böylece, bölgeler şekillendirir ve bölgeselleşme anlam bulur. Hatta Orta Asya ülkelerindeki gibi otoriter rejimler birbirleri ve diğer devletlerle kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşim içinde olmak ister.

III. BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ

Tezin ikinci bölümü Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisine (RSCT) dayalıdır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi özelliklerini ve yapısını açıklamadan önce Barry Buzan ve Ole Wæver'in devlet, bölge ve uluslararası politikayla ilgili genel anlayışlarını bilmek şarttır. Öncelikle, Buzan Bölgesel Güvenlik Kompleksi tarihini üç aşamaya ayırmaktadır: Modern Çağ (1500 – 1945), Soğuk Savaş ve sömürgecinin sonu (1945-1989) ve Soğuk Savaş sonrası veya 1990 yılında başladığı dönem. Bu süre içinde uluslararası sistem ortaya çıkmış ve egemen Avrupalı devletlerin dünya çapında örneği olmuştur. Devletler tüm alanlarda önemli oyuncular haline gelmiştir. Bölgeler devletlerin politikasına dayanarak şekillendirilmiştir. 1500 – 1945 dönemi küresel düzey üzerine odaklanmıştır. Avrupalı uluslararası sistem,

³⁶ Adam Lupel, "Regionalism and Globalization: Post-Nation or Extended Nation," *Polity*, Vol. 36, No. 2 (Jan., 2004), ss. 157.

dünyanın tüm bölgelerine genişletilmiş ve küresel haline gelmiştir. Avrupalı güçler siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan her yeri nüfuz altına almıştır. Afrika'nın, Asya'nın ve Amerika'nın sosyal, ekonomik ve siyasi yapıları çökmüş ve yerine bir ölçüde Avrupa modelleri almıştır. Bu evre, Orta Asya, Amerika, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Afrika gibi dünyanın farklı bölgelerinde, Avrupalı güçler arasında rekabet ile işaretlenebilir. Avrupa bölgesinde büyük güçlerden oluşan benzersiz bir Bölgesel Güvenlik Kompleksi oluşturulmuştur³⁷.

Soğuk Savaş döneminde de kolonizasyon dönemi değildi. Bir sürü devlet Afrika ve Asya'da bağımsızlığını kazanmıştır. Uluslararası sistem çok kutupluluktan iki kutupluluğa dönüşmüştür. Fırsat olduğu için yeni - bağımsız devletler bir süre kendi manevraları yürüttü, ama iki süper güç arasındaki rekabet dolayısıyla onların özerklikleri bastırılmıştır. İki güç ideoloji ve askeri rekabet alanı olarak Üçüncü Dünya ülkelerini kullanmıştır. Devletlerin meşruiyeti her iki gücün değerlerine göre ölçülürdü. Soğuk Savaş döneminin bölgeleri şekillenmesinde etkisi vardı. İki kutupluluğun sonu bölgeselleşmenin yeni aşaması başlangıcı oldu. Soğuk Savaş sonuna gelindiğinde süper gücün Avrupa'ya olan kaplamasına son verildi. Sovyetler Birliği'nin çöküşü onbeş bağımsız ülkeye sonuçlanarak yeni RSC'ler uluslararası sisteme eklendi. Ayrıca, iki kutupluluğun sonuyla beraber egemenlikleri göz ardı edilmiş bölgelerde yeni tehditler ortaya çıkmaya başladı. Güvenlik gündemi askeri olmayan ve devlet dışında diğer aktörleri bu yeni dönemde kapsadı³⁸. Teorik yaklaşımlar ile ilgili olarak, Buzan ve Wæver uluslararası güvenliğe yönelik neorealist, bölgeci ve küresel bakış açılarının söz konusu olduğunu öne sürer.

Neorealist bakış açısı devlet merkezli ve güç polaritesi hakkındadır. Tek kutuplu veya çok kutuplu olabilir. Esas olarak bu tartışma uluslararası sistemde maddi güç dağılımı üzerinde durmaktadır. Bu argümanın savunucuları iki kutuplu sistemin sona ermesiyle

³⁷ Barry Buzan and Ole Wæver, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 15.

³⁸ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 16.

uluslararası sistemde değişim olduğunu ve bu değişimin niteliğini araştırmasını söylerler. Neorealistler küresel düzeyi görmezden gelmediği gibi araştırmalarını ona göre yaparlar.³⁹

Globalistler, neorealizmin devlet merkezli ve güç siyaseti yaklaşımlarına karşıdırlar. Globalistler kültürel, ulus ötesi ve politik ekonomi konularıyla ilgilenir. Küresel Pazar, kapitalizm ve dünya toplumu globalilerin düşündükleri yapılarıdır. Devletlerin dış sınırlarında bir sürü dış aktörleri ve sistemleri olduğunu belirtmektedirler. Globalleşme ulus ötesi kuruluşlar, şirketler, devlet dışı sosyal ve siyasal örgütlerin, devletlerarası kuruluşlar ve rejimlerin rollerini kabul ederler. Globalleşme sürecinde farklı türde ve seviyede aktörler vardır. Marksistler tarafından bu süreç sömürücü, eşitsiz, dengesiz ve istikrarsız olarak algılanırken liberaller gözünde ilerici ve gelişimsel olarak görür. Buzan ve Wæver yaklaşımları güvenlik alanında olduğu için globalleşmenin güvenliğe olan etkilerini ayırt etmek zordur. Globalleşmenin güvenlik gündemini karmaşık hale getirdiği herkese açık olan bir konudur. Globalleşmenin içinde merkez – çevre argümanı sürmektedir. Gelişmiş ülkeler merkez olarak, gelişmekte ve gelişmemiş ülkeler de çevre olarak geçer. Küreselleşmenin olumsuz yönü çevre ülkelerle yönelik emperyalizm politikası izlenir. Bu Marksistlerin endişe ettiği noktadır. Küreselleşmenin savunucuları Tayvan, Singapur ve Güney Kore'nin bu sürecin sonucunda geliştiklerini kanıt olarak sunarlar. Buzan ve Wæver göre iki kutupluluğun sonunun küreselleşmeye göre iki etkisi olmuştur. Batı askeri gücün özellikle ABD'nin dünyada egemen olmasıdır. Onları kimse dengeleyemez. Çevre devletler yine baskı altındadır. Soğuk Savaş döneminde olan özerkliğini belli bir ölçüye kadar kaybetmiştir. Çevre devletlerle ilgili herhangi ticaret, yardım ve krediye ulaşmak için batılılar gerektiren araçları kullanırlar. Bu durumda, küreselleşme az özerk ve ABD hegemonyasını ifade eden bir süreçtir⁴⁰.

Bölgeci yaklaşım Buzan ve Wæver'in konsantre olduğu alan olarak analiz düzeyidir. Güvenlik askeri ve geleneksel anlayışından fazla konuları içerdiğini inanırlar. Onlara göre, Soğuk Savaş'ın sona erdiği dünyanın diğer alanlarına küresel güçlerin nüfuzunu azaltmıştır. O zamanki büyük güçler eskisi gibi değildir. Onlar iç işlerine meşgul olduğu için arzu ettiği bölgelere askeri ve stratejik olarak bulunamazlar. Onların bölgeci perspektifi hem neorealizm

³⁹ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 6.

⁴⁰ Buzan ve Wæve, a.g.e., ss. 7-8.

hem de globalizmi içerdiğini kabul ederken analiz düzeyenini onlardan daha düşük bir seviyeyi ele almasını derler. Neorealist ve bölgeselci güvenlik ve ülkeselliğe dayanmaktadır. Ayrıca, devletler Buzan'ın RSC'da ana aktördür. Kaplama ve emperyalizm gibi kavramlar neorealizmde yeri vardır. Bölgesel yaklaşımı neorealiste tamamlayıcı olarak bölgesel seviyeyi dahil eder. Bölgecinin ekonomik işbirliğini küreselleşme tarafından kabul edilirken küreselleşmenin yaklaşımını bölgeler tarafından yararlı olarak görülmez. Devletler tarafından küreselleşme batı/ABD hegemonyası olarak görülürken bölgeler küresel düzeyden gelen tehditleri savunur ve küresel düzeyde güç kazanmak için kalkışır. Seküritizasyon süreci finansal istikrarsızlık, küresel ısınma ve Amerikanlaşmadan gelen tehditlerdir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da liberal uluslararası ekonomik düzeni, DTÖ, Dünya Bankasına karşı olanlar vardır. Geçen aktörler veya kurumlar küreselleşmeyi seküritizasyon ettiğini düşünülür⁴¹.

A. Güçler ve Devletler

Buzan ve Wæver devletleri üç kategoriye sınıflandırır: modern öncesi, modern ve post modern devletler. Afrika ve Orta Asya'da sosyal ve siyasi bütünlüğü düşük ve devlet yapısı zayıf olan devletler vardır. Onlar modern devlet olmak istemektedir. Orta Asya'da Afganistan ve Tacikistan, Avrupa'da Arnavutluk, Amerika'da Haiti ve Afrikalı devleteler modern öncesi olarak geçer⁴².

İkinci dünya savaşı öncesi ve sonrası Vestfalya türü Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde bulunanlar modern devletlerdir. Böyle devletlerin toplum üzerinde sıkı bir kontrolü olmuştur. Ayrıca serbestliğe karşı kısıtlayıcı davranışları da söylenir. Onlar kendi kültür ve geniş politikarıyla bağımsız sayılırdı. Onların sınırları, yurt dışından gelen ekonomik, kültürel ve siyasi etkilerin durak noktasıdır. Bir önceki yüzyılın faşist ve komünist devletler modern nitelikteydi. Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer modern devletler,

⁴¹ Buzan ve Wæve, a.g.e., ss. 10-11.

⁴² Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 24.

modern devletlerde demokrasinin varlığını göstermektedir. Kore, Hindistan, İran, Türkiye ve Rusya, modern devletlerin özelliklerine sahiptir⁴³.

Post modern devletler Vestfalya modelinden ileri gitmiştir. Geleneksel askeri güvenlik konular solmuştur. Sınırları, egemenlik ve ulusal kimliğe sahip olmalarına rağmen onları eskisi gibi ciddiye almazlar. Post modern devletler, ekonomik, kültürel ve politik etkileşime karşı hoşgörülüdür. Kendi ekonomilerini açılmasına ve belli ölçüde siyaset ve toplumunu açık olduğunu güvenlik ve refah için yararlı olduğunu düşünürler. Geleneksel tehdit gündemini bir yana itmişler. Kimlik, göç, çevre ve ekonomik istikrar gibi yeni konular güvenlik gündemine almışlar⁴⁴.

Devletler etkisi ve gücüne göre süper güçler, büyük güçler ve bölgesel güçler olarak üçe ayrılır. Süper güçler tüm uluslararası sistemi etkileyebilirler. Süper güçler birinci sınıf siyasi ve askeri gücü sahip olmalıdır. Bu pozisyonu devletler tarafından kabul edilmesi gerekir. Süper güçler müdahale edenler, tehdit kanyağı, müttefik ve garantördür. İngiltere, Fransa ve Rusya 19. yüzyılda süper güçtü. Bu pozisyon Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliğine aitmiş. İngiltere İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu pozisyondan kaldırıldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana sadece ABD'ye ait olan bir pozisyondur⁴⁵.

Büyük güçler birden fazla bölgede etkili ve sınırlı global askeri operasyon yeteneğine sahiptir. Almanya, ABD ve Japonya 19. yüzyılın sonlarında bu listede yer almıştır. Almanya, Japonya ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu seviyedeydi. Çin, Almanya ve Japonya Soğuk Savaş döneminde büyük güçler olarak kabul edilirdi. İngiltere ve Fransa'nın yeteneğinden şüphelenirdi. Soğuk Savaş'ın ardından, İngiltere, Fransa, Almanya, Çin ve Rusya büyük güçler haline gelmiştir. Hindistan büyük bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Son olarak, bölgesel güçlerin yetenekleri bölgelerinde büyük görünüyor ama küresel düzeyde değil. Onların yeteneği ve etkisi bölgede sınırlıdır. Onların sınırlı yetenekleri küresel oyunların

⁴³ Barry Buzan - Gerald Segal, "The Rise of "Lite" Powers: A Strategy for the Postmodern State," **World Policy Journal**, Vol. 13, No. 3 (Fall, 1996), s. 4.

⁴⁴ Buzan ve Segal, a.g.e., s. 6.

⁴⁵ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 36.

dışından olduklarından kaynaklıdır. Vietnam, Irak ve Mısır Soğuk Savaş sırasında etkili güçlerdendi⁴⁶.

B. Güvenlik Sektörleri

Buzan'a göre Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya ülkeleri için alternatif bir sınıflandırma lazım çünkü İkinci Dünya olarak kabul edilen komünist blok devletlerinin artık yoktur. O daha ziyade Merkez-çevre ya da Kuzey-Güney kavramların kullanmasını tercih eder. Merkez ve Kuzey, kapitalist ve gelişmiş devletlerdir. Çevre ve güney mali, sanayi ve politik açıdan zayıf olan ülkelerdir. Güvenlik anlayışı iki grup devletlerde farklı olduğunu savunuyorlar. Güvenlik gündeminde dört ana konu vardır. Askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel. Siyasi güvenlik, rejim meşruiyetini için önemli olan hükümet sistemleri, ideolojilerin ve örgütsel istikrarıdır. Ekonomik güvenlik kaynaklara, pazarlara ve finans devletlerin refah ve güç düzeyini sağlamak için erişmesi lazım olduğu konulardır. Toplumsal güvenlik dili, kültürü, kuruluşları, dini ve milli kimlik muhafazasıyla ilgili olan şeylerdir. Son olarak, çevre güvenliği hayatımızın korunmasıyla ilgili konulardır. Soğuk Savaş sırasında uluslararası güvenlik iki süper gücün siyasi – askeri rekabetiyle tanımlandı. Bu siyasi - askeri kaygılar merkez veya kuzey devletlerin güvenlik gündemine şimdi hakim değildir. Ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunlar güvenlik gündemine hâkimdir. Oysa askeri – siyasi konular Güney ve Çevre ülkelerin gündeminde önemli yeri vardır⁴⁷.

C. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Yapısı

Dostluk ve düşmanlık bölgesel seviyenin değerlendirilmesi ile iyi incelenir ve anlaşılabilir, küresel düzeye doğru araştırma uzanabilir ve yerli aktörlerin rolü belli olur. Devletler arasındaki dostluk ve düşmanlığın sistem düzeyinde kökü yoktur. Tarih, siyaset ve maddi koşullardan gelen bölgelerdedir. Bölgesel düzey hem devletler hem de küresel güçler

⁴⁶ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 37.

⁴⁷ Barry Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century," **International Affairs** (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 67, No. 3(Jul., 1991), ss. 431-451.

için önemlidir. Bölgelerin güvenlik dinamikleri ve özellikleri çoğunlukla dayanıklıdır. Örneğin, Irak ve Körfez ülkeleri veya Suriye-İsrail düşmanlığı Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sona ermedi⁴⁸. Bölgesel Güvenlik Kompleksi başlıca güvenlik kaygıları yeterli derecede yakından bağlanmış ve ulusal güvenlikleri birbirinden ayrı düşünülmeyen bir grup devlettir⁴⁹. Bu amaçla dört seviye, bölgeleri analiz etmek amacıyla belirtilmiştir:

- Herhangi bir biçimde ülkelerin iç durumu sınırlarının ötesiyle ilgilidir. Yerli tehditler, bir devletin endişe noktasını ve diğer bölge ülkelerinin muhtemel eylemlerin belirtir eğer iç durumun kendi çıkar doğrultusunda kötüleşmek isterse.
- Bölgedeki devletler arasındaki ilişkilerde etkileşimin bütün boyutları.
- Bölgenin başka bir bölgeyle olan etkileşimi çünkü bölgeler birbirlerin alanında çıkar peşindedir.
- Son olarak, küresel güçlerin rolü ve onları ilgilendiren bölgesel dinamikleri⁵⁰.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Standart veya Merkezli formlarda olabilir. Standart RSC doğa açıdan vestfalyaken iki veya daha fazla güç askeri ve siyasi konular üzerine hayat sürdürür. Standart RSC anarşiktir. Körfez'de İran, Irak ve Suudi Arabistan, Pakistan ve Hindistan Güney Asya'da örneklerindedir. Aynı zamanda kendi bölgesinde Güney Afrika gibi tek kutuplu olabilir, ancak ülkenin tamamen güvenlik dinamiklerini hakim değildir. Standart Bölgesel Güvenlik Kompleksi mutlaka küresel güçleri içermiyor. Bu tür bölgeler, etkileşimler rekabetler, dengelemeler, ittifaklar ve dostluklarla tanımlanır. Standart bölgelerde güvenlik ve siyaset ilişkileri güçler arasındadır. Küçük devletlerin hiçbir rolü yoktur. Merkezli olan RSC, üç formda açıklanabilir: İlk tipte RSC tek kutupludur. İki türün farkı da bölgede bulunan güçlerin türüdür. CIS' da bulunan Rusya gibi büyük güç veya Amerika kıtasında bulunan ABD gibi süper güç olabilir. Üçüncü formu Avrupa Birliği gibi kurumlar hakim olan

⁴⁸ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 47.

⁴⁹ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 44.

⁵⁰ Buzan ve Wæver, a.g.e., s. 51.

bir bölgedir. Avrupa büyük bir güç veya RSC söylenebilir⁵¹. Bölgesel Güvenlik Kompleksi parçalanmış veya entegre olduğu Standart ve Merkezli RSC'dan anlaşılabilir.

Ayrıca, RSC olmadığı durumlar olmuştur. O da Overlay and Unstructured şeklinde olur. Bölgelerde büyük güçlerin müdahalesi mutlak olduğu zaman Overlay gerçekleşir. Sıkı nüfuz bölgesel dinamiklerin özerk çalışmasına engeller. Bu büyük güçlerin silahlı kuvvetlerin uzun vadeli bölgede olmasıyla olur. Avrupa tarafından Afrika, Asya ve Amerika'nın sömürgeleşmesi ve Soğuk Savaş sırasında Avrupa'nın bölgesel dinamikleri süper güçlerin rekabet sonucunda göz ardı edilmiştir. Devletler kendi sınırları ötesindeki olayları etkilemek için yetersiz olduğunda veya adalar ve okyanuslar birbirinden ayrıldığı zaman Unstructured RSC söz konusu olur. Kolonizleştirme sonrası Sahra altı Afrika ve Pasifik Unstructured bölgelerin coğrafi engelleri açıklar. Buna rağmen, devletler yüksek yeteneklere sahip olduğunda coğrafi engelleri göz ardı edilir⁵².

⁵¹ Buzan ve Wæver, a.g.e., ss. 55- 56.

⁵² Buzan ve Wæver, a.g.e., ss. 62-63.

IV. ASYA KAVŞAĞINDA AFGANİSTAN

Büyük oyun sırasında Afganistan tampon bir devletti. Soğuk Savaş döneminde aynı pozisyonunu korumuştur. RSCT’de "izolatör devletler" kullanılmıştır. İzolatör bir RSC kendisinin bir parçası değildir. İki veya daha fazla RSC arasında sıkışmıştır. Bu tanım onu tampon devletten farklılaştırır. Sadece güçlü güvenlik desenleri içeren bir RSC içinde görülmektedir⁵³.

A. Orta Doğu’da

Orta Doğu sınırları üzerine tartışmalar vardır. Bölgenin yerli ve yabancı uzmanlar farklı görüşler dile getirmişler. Bazen Osmanlı egemenliği altında olan devletlerin Orta Doğu bölgesini oluşturduğunu söylenir. Bu nedenle, İsrail ve Türkiye Ortadoğu'nun parçası, ama İran ve Fas değildir. Bazen Arap Ligi kurucu üyeleri (Mısır, Lübnan, Suriye, Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan) ve Filistin Ortadoğu ülkeleri olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca, bazı uzmanlar, Arap ve Müslüman ülkelerinin, Orta Doğu toprakları olduğunu iddia ediyorlar. Müslüman faktör esas aldığı zaman Fas'tan Endonezya'ya geniş bir alan kaplanmaktadır. Arabizm belirleyici faktör haline gelirse bazı marjinal ülkeler (Somali ve Moritanya) dahil olurken bazı önemli oyuncular bölge dışı bırakılacaktır⁵⁴.

Bölge ve bölgeselleşme kısmında belirtildiği gibi coğrafi yakınlığı bir bölgeyi tanımlayan tek faktör değildir. Tarihsel, ekonomik, kültürel, politik ve çevresel faktörler bölgeyi belirlemektedir. Siyasi ve kültürel konular Orta Doğu'ya Afganistan bağlanır. Soğuk Savaş sırasında Afganistan’ın küresel güçler için Orta Doğu'ya ilişkin önemli bir yeri vardı. Sovyetlerin Afganistan işgali ABD'nin güçlü tepkisine sebep olmuştur. Orta Doğu ABD ulusal çıkar alanı ve Afganistan işgali ABD'nin bu çıkarlarına doğrudan bir tehdit olarak ilan edildi. Bu nedenle, Carter Doktrini Moskova'nın Orta Doğu'ya bir adım daha attığında ABD askeri güce başvuracağını belirlendi. Soğuk Savaş sonrasında güvenlik alanları genişlemesi ve diğer

⁵³ Wayne McLean, "Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey," **School of Government University of Tasmania**, 3rd of June, 2011, ss. 17.

⁵⁴ F. Gregory Gause III, "Systemic Approaches to Middle East International Relations," **International Studies Review**, Vol. 1, No. 1 (Spring, 1999), ss. 25-26.

konular içerdiği dönem oldu. Orta Doğu petrol rezervlerinin nedeniyle önemini kaybetmediği gibi küresel barış ve güvenliğe tehdit haline gelmesi daha da önemini arttırmıştır. Bu yüzden, 2004 yılında G-8 zirvesinde ABD tek süper güç olarak Büyük Orta Doğu Projesi tanıtıldı. Büyük Orta Doğu kavramına göre, İran, Türkiye, Pakistan, Afganistan ve bazen Orta Asya Orta Doğu devletleri olarak kabul edilmiştir⁵⁵.

Büyük Ortadoğu teriminin resmen 2004 yılında tanıtılan bir şey olmadığını George H.W Bush yönetiminin sırasında Colin Powel tarafından önerilen ve ABD'nin Irak'ı işgali ona göre olan bir kavramdır. Bu nedenle hangi faktörler Soğuk Savaş sonrası dönemin ve küresel siyasette Orta Doğu'yu Afganistan'a bağlanır? Sorusu bu şekilde cevaplanabilir. Orta Doğu'ya özgü olduğu petrol faktörün yanında İslami köktencilik, aşırılık, terörizm, uyuşturucu ve Şii gibi yeni faktörler ortaya çıkmıştır. Taliban rejimi, onun daha sonraki ayaklanma, uyuşturucu üretimi ve ticareti ve El Kaide'nin akışı ülkelerin kaderini birbirine bağlanır. Büyük Orta Doğu projesi için kapsamlı bir strateji vardır. Proje, ABD ve diğer Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmektedir.

Proje önerisine göre politik modeller Orta Doğu ülkelerine ihraç edilmelidir. Bu ülke ülke yapılacaktır. Amacı bölgesel aşırılık kökünü ortadan kaldırmak ve bölgeyi demokratik toplumlara dönüştürmektir. Kapsayıcı bir politik kültür ve toplumu demokratik yönde değiştirmek için gereklidir⁵⁶. ABD'nin Afganistan ve Irak işgali, millet ve devleti inşa çabaları ülkelerin kaderini birbirlerine bağlı olduğunu gösterir.

B. Orta Asya'da

Afganistan'ı bölgeye bağlayan diğer önemli faktörlerin olmasına rağmen, yerel Orta Asya uzmanları genellikle Orta Asya bölgesinde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a yer verir. Bildiğimiz gibi Afganistan içinde çok fazla etnik unsur barındıran bir ülkedir. Afganların bir kısmı Orta Asya'yla kültür ve gelenek bakımından

⁵⁵ "Greater Middle East," Wikipedia, 20 August 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Middle_East.

⁵⁶ Tamara Cofman, "The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation," **Brookings Institution**, 10 May 2004, s. 4.

aynıdır. Tarihsel olarak, onlar yüzyıllardır tek devletin parçasıdır. Afganistan'a bölgeden ayrılan Rus Çarlık ve Sovyet rejimleri olmuştur. Kültürel olarak aynı etnik ve ırktan gelenler hem Afganistan hem Orta Asya'da yaşarlar. Örneğin, Tacikler, Özbekler, Kırgızlar ve Türkmenler Afganistan'ın Orta ve kuzey kesiminde yaşayan etnik gruplardır. Taliban rejimi ve ABD'nin Afganistan'ı işgal sonrası dönemde ülkenin Orta Asya'ya olan önemi hem güvenlik bakımında (uyuşturucu ve aşırıçılık yayılma) hem de ekonomik fırsatlardan dolayı artmıştır⁵⁷. Afganistan ve Orta Asya etkileşimini şöyle sıralayabiliriz:

- Afganistan ve Orta Asya ortak kültür, tarih ve etnik gruplar paylaşır.
- Afganistan üzerinden Orta Asya'ya militan ve silah kaçakçılığı mümkündür. Birbirlerine olan bağımlılıklarını gösterir.
- Petrol, gaz, elektrik ihracatı, diğer ekonomik ve ticari faaliyetlerin açısından Orta Asya'yı Güney Asya'ya bağlayabilen bir koridordur.

C. Güney Asya'da

Afganistan, Orta Doğu veya Orta Asya ülkesi olmaktan ziyade Güney Asya ülkesi olarak söylenmiştir. Güney ve Doğu'da Afganistan güney Asya önemli bir oyuncusuyla, Pakistan'la tartışmalı bir sınır paylaşır. Güney Asya'da büyük oyuncular Pakistan, Hindistan ve Afganistan olmuştur. Bölgenin siyaseti bu üç ülkenin etkileşimlerine dayanmaktadır. İstikrar, güvenlik ve ekonomik faaliyetler açısından Afganistan bölgede önemli bir role sahiptir. Pakistan 1947 yılından yani kuruluşundan itibaren Afganistan ve Hindistan ile sınır anlaşmazlıkları vardır. Pakistan hükümeti Afganistan'ı zayıflatmak ve Hindistan'la baş başa gelmek için Taliban faktörünü yaratmıştır. Hindistan ve Afganistan ortak düşmanına, Pakistan'a karşı stratejik olarak bağlanmıştır. Pakistan ve Hindistan'a doğru hükümet politikası evde halk tarafından desteklenmektedir. 2009'da yapılan bir ankete göre Afganların yüzde 74'ü Hindistan karşı olumlu fikri vardır. Oysa sadece yüzde 8 Pakistan'a destekler⁵⁸. Aslında,

⁵⁷ Afganistan – Orta Asya ilişkilerinde olan ekonomik ve güvenlik boyutlar sonraki bölümde ayrıntılarıyla incelenecektir.

⁵⁸ Sadika Hameed, Hannah Brown and Elias Harpst, "Regional Dynamics and Strategic Concerns in South Asia: Afghanistan's Role," **Center for Strategic and International Studies**, January 2014, ss. 7-9.

Hindistan Taliban rejiminin devrildiğinden beri Afganistan'a önemli ve büyük yardımda bulunmuştur. Bölgenin siyaseti çok sert görünüyor. Pakistan, Çin tarafından Hindistan ile anlaşmazlıkları dolayından desteklenir. Pakistan'ın Çin tarafından desteklediği ve ABD'yle olan ilişkisinde Taliban meselesinde dürüst olmadığı için ABD, Hindistan'ı desteklemeye başlamıştır. Bir yandan ABD terörizm kurbanı olan, Hindistan'ın dürüst işbirliğini ister. Diğer taraftan Hindistan, ABD ve onun müttefiklerinden nükleer ve askeri teçhizat alma anlaşması imzalamıştır. Böyle anlaşmaları Pakistan inkâr etmiştir⁵⁹. ABD ve müttefiklerin artan ilişkisi rekabet ve savaş ihtimali endişesini söz konusu etmiştir. Hindistan-Pakistan sorunlarına karşı Afganistan yeni hükümetin politikası değişiyor gibi görünmektedir. Pakistan'da bir askeri okulda 100'den fazla ölü öğrenciye bırakmış yapılan son saldırıdan anlaşılır. Pakistan'ın İstihbarat Ajansı Başkanı takiben Kabil'i ziyaret etti ve muhtemelen aradaki rekabete son vermek ve terörizmle mücadele için müzakere etmiştir. Okul saldırıya ilişkin sınır bölgelerinde dört şüphelinin Afganistan'ın gözetimine alınca Güney Asya ile Afganistan'ın ilişkisi yeni bir bölüme geçeceğini gösterir. Ayrıca, Afganistan'ın yeni lideri, Cumhurbaşkanı Eşref Ghani katıldığı 26 Kasım 2014 tarihinde, Katmandu 18. SAARC Zirvesi'nde Hindistan ve Pakistan liderlerine ülkesi vekâlet savaş zemini ve komşularınıza karşı kullanmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir⁶⁰. İslamabad ve Delhi'nin Afganistan'ı birbiriyle savaşma alanı olarak kullanamayacağını dair bir sinyal olabilir. Buna ek olarak cumhurbaşkanı Ghani Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Afganistan'ın Pakistan yönelik iyi niyetini onlar yolundan Pakistan'a iletmiştir. Onlardan Pakistan'ı Afganistan işlerine müdahalesini durdurmasını vurgulamıştır. Zaman Afganistan'ın yeni politikasının sonuçlarını gösterecektir. Yeni politika Pakistan ve Hindistan arasında denge sağlar mı veya Delhi'nin yardım Afganistan'ı Pakistan'a karşı eski politikasını devam etmeye ikna eder mi? Eğer Afganistan Pakistan – Hindistan çatışmasında belli bir zaman içerisinde tarafsız duruşu alabilirse Güney Asya'da anlaşmazlıklar ve çatışma dikkate değer seviyeye düşecektir.

⁵⁹ Polly Nayak, "U.S. Security Policy on South Asia Since 9/11 — Challenges and Implications for the Future," **Asia-Pacific Center for Security Studies**, February 2005, ss. 5-9.

⁶⁰ "Ghani warns against Afghan 'proxy war' at South Asia summit," Daily mail, 26 November 2014, <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2849841/Ghani-says-wont-allow-Afghanistan-used-proxy-wars.html>.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN İSTİKRARINI ETKİLEYEN DİNAMİKLER

Afganistan'ın jeopolitik konumu yüzyıllar boyunca bölgesel ve küresel güçleri kendisine çekmiştir. Büyük İskender'den 21. yüzyılda ABD, kendi nüfuz alanını genişletmek, rakip ve düşmanlarını yok etmek amacıyla çaba harcamıştır. Hindistan, İran ve Orta Asya'ya hükmeden birçok imparatorlukların evi olmuştur. Ayrıca ülke bilimsel, edebiyat merkezi ve farklı alanlarda akademisyenlerin birarada barındırmasıyla bilinmekteydi. 17. yüzyılda Hindistan'ı fetheden İngiltere, Rusya İmparatorluğu'na tehdit oluşturuyordu. Ülke yüzyıllar boyunca İngiltere ve Rusya arasında bir tampon devlet olmuştur. Biriyle ikili ve iyi ilişkiler kurmak diğerine karşı düşmanca hareket olarak yorumlanırdı. Bu nedenle İngiltere ve Rusya işgal etmek amacıyla Afganlarla savaşmışlardır. Afgan ve İngiliz - Hindistan arasındaki bir sürü savaş aksine Rusya'nın askeri müdahalesi Büyük Oyun sırasında sınırlı olmuştur.

Afganistan 2. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmiştir. Afgan devletin herhangi bir politikası savaşın sonucunu etkileyebilirdi. Hindistan, Asya'da İngiltere'nin büyük kolonilerinden sayılırdı. Afganistan Hindistan'ın kapısı ve yolu sayılırdı. Afgan devleti Mihver güçlerin anlaşmasıyla müttefiklere karşı savaşa girseydi. Ülkenin komşusunda İngiltere vardı. Britanya Asya cephesinde Afganlar ve ona karşı Hindistanlılarla savaşmak zorunda kalırdı. Böylece Mihver güçlerin hızlı başarısı Avrupa'da kaçınılmaz olabilirdi⁶¹. İkinci Dünya Savaşında ülkenin önünde aynı seçenek vardı. Bu sefer İran kralı Almanya'nın gücünden ve geliştiğinden etkilenmiştir. Almanya'nın Nürnberg Hukuk İnanlıları saf Aryan kanlı kabul etmişti. İki hükümet arasındaki ilişki laik ve milliyetçi Kral Rıza Şah döneminde en yüksek düzeydeydi. Bu nedenle müttefiklerin aşırı ısrarı üzerine iktidari terk etmeye mecbur etmişti. Onun yerine oğlu, Muhammed Rıza Pehlevi tahta geçti⁶². Afganlar ve

⁶¹ Ayoob Arwin, "participating in WW1: A Request which divided Afghanistan", BBC Persian, January 29, 2014,

http://www.bbc.co.uk/persian/mobile/afghanistan/2014/06/140628_k02_ww1_afghanistan_world_war_1.shtml.

⁶² "Germany–Iran relations," Wikipedia, the free encyclopedia, 8 September 2014,

http://en.wikipedia.org/wiki/Germany%E2%80%93Iran_relations#The_first_Pahlavi_era_and_Nazi_Germany.

İranlıların mihver güçlerin lehine savaşa girmiş olsaydı belirleyici başarıyı tahmin etmek zor almasına rağmen onların savaşa girmesi savaş sonucunu bir türlü etkileyebilirdi. Müttefiklerin İran yolundan Moskova'ya yardımda bulunmak Rusya'yı güçlendirmişti.

Ülke Soğuk Savaş döneminde jeopolitik önemini kaybetmedi. Afganistan'da SSCB bulunduğu ABD'nin Ortadoğu ve Güney Asya müttefiklerine doğrudan bir tehditti. Afganistan'da ABD'nin bulunması SSCB'nin Orta Asya'sında bir tehlike yaratırdı. 1979 Sovyet işgali ve onun askeri müdahalesine karşı Batı Blok'un yürüttüğü gerilla savaşı gerçeği açıkça konuşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya siyaseti yeni bir argüman içine girmiş ve bugüne kadar devam etmiştir. Tek kutupluluk veya çok kutupluluk o zamandan beri tartışma konusu olmuştur.

İki rakip Kabil'in politikalarını etkilemeye çalışırdı yani Londra ve St. Petersburg, Washington ve Moskova. Afganistan bölgede ve ötesinde artık iki oyuncudan fazla devletlerle karşı karşıyadır. Devletlerin birçoğu yani ABD, Rusya, Çin, Pakistan, Hindistan, İran ve Orta Asya Cumhuriyetleri çıkarları birbirine uymamaktadır⁶³.

⁶³ John Bruni, "Afghanistan: The Old-New Geopolitical Black hole," **Curtin University**, 2011, s. 17.

I. İÇ DİNAMİKLER

Bu kısımda Afganistan'ın iç siyasetini etkileyen dinamikler incelenmektedir. Ülkede yaşayan etnik gruplar, yeni hükümetin nasıl ortaya çıkışı, siyasi partiler, Taliab isyanının yeni fazı ve son zamanlarda söz konusu olan IŞİD tehdidi irdelenecektir.

A. Demografi

Afganistan hiçbir zaman homojen bir ülke olmamıştır. Etnik, dil, din... açısından ayrılan ve jeopolitik zorlaması için bir araya yaşayan insanlardan oluşmaktadır⁶⁴. Tam bir nüfus sayımı yapılmamış olsa da tahmini rakamlar 31 milyon olarak ifade edilmektedir. Afganistan çok etnikli toplumdur ve 30'dan fazla etnik grup yaşamaktadır. Bazı kaynaklarda Afganistan'ın şehir nüfusunu daha ülke siyasetinde önemli olduğu görülür, ama öyle mesele değildir. Ülkenin önemli olaylarında kırsal halk rol oynamıştır. Ülkedeki etnikler birçok ülkenin etnikleri gibi birbirinden çok ayrılmamıştır. Sadece bazı farklılıkları vardır⁶⁵.

1. Peştunlar

Peştunların genel nüfusu yaklaşık 20-24 milyon olarak tahmin edilir. Bunlardan 13 milyonu Afganistan'da geri kalanı Pakistan'da yaşamaktadır. 38-44 nüfusıyla Peştunlar Afganistan'da ilk büyük etnik grubu oluşturur. Peştunlar çoğunlukla ülkenin doğu ve güney kısmında yaşarlar. Bu etnik kökene sahip insanları 1747 yılında ilk Peştun Hükümeti kurulduğundan beri ülkenin diğer bölgelerine göç etmiştir. O zamandan beri ülkeye hükümet etmektedir. Peştunlar iki büyük Gılzaîler ve Durrani kabilelere ayrılır. Bu iki büyük kabilenin alt aşiret grupları vardır. Onlar Ahamd Şah Durrani yani ilk Afgan Hükümetinin kuruluşundan bu yana ulusal siyasete hâkimdir. Peştunlar kendi aralarında rekabeti varken diğer etnik

⁶⁴ Larry P. Goodson, **Afganistan's Endless War**, University of Washington Press, US, 2001, s. 14.

⁶⁵ Ali Banuazizi and Myron Weiner, "The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan", **Library of Congress**, US, 1988, ss. 75, 76.

gruplar onların iktidarını monolitik olarak algılar⁶⁶. Bir Tacik tarihçiye göre kabileler arasındaki rekabetten dolayı ve onlara kendi iktidarını zayıflatmak fırsatını vermemek için Ahmad Şah Durani komşu ülkeleri işgal ve soymak zorunda kaldığına inanıyor özellikle Hindistan'ı.

Afganistan'ın önde gelen uzmanı, Nazif Shahrani ülkenin gergin ortamın sebebini Abdul Rahman'dan (1880) bu yana olduğunu söyler. İngilizlerden alınan sübvansiyonlarla kendisini halka empoze ederek bir otokritik merkezi devletin temelini atmıştır. Uygun devlet şekli olmadığı için merkezi devlet zayıf olunca etnik gruplar arası savaşlara yol açmıştır⁶⁷.

Peştunlar yaklaşık 300 yıl Afganistan'ın siyasetini hâkim olduğuna rağmen kültürel ve sosyal bakımından diğer etniklerden daha geri kalmıştır. Siyasi bakımından bölgede onları sadece Pakistan destek vermektedir. Bu konuda Peştunlar ikiye ayrılmaktadır. Öğrenim görmüş Peştunlar, Pakistan'daki Peştunlarla bir araya yaşamak istediği için Pakistan'ı bu doğrultuda bir engel olarak görülmektedir. Taliban ve Taliban'ı destekleyen Peştunlar, hayatını sürdürmek için Pakistan'dan destek almaktadır. Peştunlar diğer etniklerden geri kaldıkları eksikliğini silahlı mücadeleyle tamamlamak istemektedir. Peştunların siyasetine karşı olan Tacik liderlerin Taliban tarafından öldürüldüğü iddiayı ispat etmektedir. Taliban rejimin devrilmesinden önce iktidar Peştunların elindeydi. Geçtiği 15 yılda iktidarın etnikler arasında paylaşılma konusu Peştunları endişelenmiştir.

Peştunlar ve 10 İsraili kayıp kabileler arasındaki ilişki üzerine tartışmalar olmuştur. İsrail devleti Afganistan ve Pakistan'ın kuzey kısmında bulunan Peştunlar ve kayıp İsrail kabileler arasında bir bağlantı olup olmadığını belirlemek için genetik araştırmayı finanse etmiştir. Bazı ünlü İsraili antropologlara göre 10 kayıp kabileyle bağlantı olduğunu iddia eden gruplar arasında Peştunların kanıtları güçlüdür. Onların aşiret gruplaması benzer isimleri paylaşır mesele Yusufzai Joseph oğlu anlamına gelir veya Afridi örneği. İsraililere benzer bazı gelenekleri vardır⁶⁸. Genetik ve DNA testlerin sonuçları ile ilgili daha bilgilendirmemiştir.

⁶⁶ Thomas J. Barfield, "Weapons of the not so Weak in Afghanistan: Pashtun Agrarian Structure and Tribal Organization for Times of War & Peace," Boston University, February 23, 2007.

⁶⁷ Carol J. Riphpenburg, "Ethnicity and Civil Society in Contemporary Afghanistan," **Middle East Journal**, Vol. 59, No. 1 (Winter, 2005), s. 31.

⁶⁸ Rory McCarthy, "Pashtun clue to lost tribes of Israel," The Guardian, 11 June 2014, <http://www.theguardian.com/world/2010/jan/17/israel-lost-tribes-pashtun>.

2. Tacikler

Tacikler nüfusun 27 – 30 % oluşturan ikinci büyük etnik gruptur. Peştunların aksine Tacikler kabileler olarak kendilerini tanıtmaz, yaşadıkları bölge, il, şehir ve kasaba ile kendilerini tanıtır⁶⁹. Onlar Farsça konuşan insanlardır. Bunlar esas olarak merkez, kuzey, kuzey doğu ve ülkenin batı bölgesinde yaşamaktadır. Dari veya farsça ilkel hükümetlerin kuruluşundan beri resmi dil olmuştur ve bugüne kadar devam etmektedir. Dil, kültür, eğitim ve başkentte yaşadıkları için Peştun egemen rejimlerde ikinci sınıf insanlar sayılmıştır. Taliban'ın devrilmesinden sonra ve yeni hükümetin kuruluşundan beri hükümetin ilk başkan yardımcısı Tacik olmuştur, ama 2014 cumhurbaşkanlığı seçimleri pozisyonların duruma göre değiştireceğini gösterdi. Devletin yarı başkanlık sistemini parlamenter sistemine değiştirmek istemektedir. Bundan dolayı 2014 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminde sahtekârlık olduğu için Tacikler başbakanlık pozisyonunun getirmesini buhrandan çıkmak için tek çare olarak önermiştir.

Ülkenin tek yerli etniği Taciklerdir. Çünkü çok eskiden bu yana bu topraklarda yaşadıklarına dair tarihi, kültürel ve arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. Tacikler Fars kökenli değildir. Fars, İranlılara ait bir sıfattır. Tacikler ve İranlılar kendilerine Ari ırkına ait olduğunu söylemektedir. Kültür, bilim, edebiyat bakımından Taciklerin bugünkü İranlılardan daha üstün bir geçmişi vardır. Taciklerin yaşadığı Belh, Herat ve Buhara tarihi bunun kanıtıdır. Afganistan'da Peştunların diktatörlüğü rejimlerden dolayı, Özbekistan ve Tacikistan'da Rusların hâkimiyeti için Tacikler aşırı baskı altında yaşamıştır. Bugünkü sorunları ondan kaynaklanmaktadır.

Peştunlardan sonra ikinci çoğunluğunu oluşturdukları için Sovyetlerin işgalinden özellikle Taliban rejimin devrilmesinden bu yana ülke siyasetinde önemli rol oynamıştır. Peştunlara karşı muhalefet grubunu oluşturmuştur. İç savaştan bu yana askeri ve siyasi açıdan Peştun – merkezli ve Tacik – merkezli olmak üzere iki ana hareket olmuştur. Özbeklerin Lideri, Abdul Raşit Dostum Tacik olan Atta Mohammad Nur'la olan anlaşmazlıklarından dolayı geçtiği 15 yılda Peştunlara yaklaşmıştır. Hazaralar eskiden bu yana siyasi, sosyal ve askeri açıdan Tacikler olmak istemiştir. Taciklerin partisi “Cemiyet-i İslami Afganistan” diye geçmektedir.

⁶⁹ “Tajik people,” Wikipedia, the free encyclopedia, 7 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Tajik_people#Afghanistan.

Bölgede Taciklere destek veren sadece İranlılar olmamıştır. Hindistan, Tacikistan ve Rusya bu listede yer almaktadır. Bundan dolayı Tacikler, İran'dan bağımsız iç politika izlemektedir. Tacikler, Pakistan'a karşı olduğu için Hindistan'ın desteğini kazanmıştır. Taciklere destek vermesi için Hindistan Tacikistan'daki Farkhor havalimanını kiralamıştır. Farkhor havalimanı Afgan sınırına ve Taciklerin bulunduğu şehirlere yakındır⁷⁰. Ayrıca, Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı, Aşraf Gani Taliban tehdidini ortadan kaldırmak için Pakistan'a yakınlaşmaya başlamıştır. Gani'in Pakistan'a olduğu sürece, devlette olan Taciklerin lideri, Abdullah Abdullah Delhi'yi ziyaret etmiştir. Hiçbir şey iki ülke arasında olan dostluk ve iyi ilişkilerinin temellerini sarsamayacağını söylemiştir⁷¹. Taliban sonrasındaki devlette İç işler ve Savunma bakanı olan Mohammad Yunus Kanunui ve General Kasim Fahim Mart 2002 davetiye üzerine Moskova'ya ziyaret etmiştir⁷². Tacikistan da farklı fırsatlarda destekte bulunan başka bir ülkedir.

3. Hazaralar

Hazaralar Afganistan'daki üçüncü büyük etnik grubunu oluşturmaktadır. Onlar ülkenin yüksek olan merkez bölgesinde, Kabil ve Mezar Şerif'te dikkate değer azınlık olarak yaşamaktadır. On iki imam liderliğini tanıyan Şii Müslümandır ve azı da İsmaili Şii olarak 6 imamı tanır⁷³. Bunlar nüfusun% 16 - 18'ini oluşturmaktadır. Horasan, Cengiz Han'ın tarafından işgalinden sonra geldiğini ve Moğol kökenli olduğu inanılmaktadır. Onlar Farsça veya Dari dili konuşur. Onlar tarih boyunca Peştunların tarafından zulüm gömüştür. Suudi Arabistan ve Arap tarafından finanse edilmiş Taliban rejimin sırasında binlerce Hazara öldürülmüştür çünkü Şiileri Müslüman olarak tanımamışlardır. Ayrıca İran ve Şii destekli gruplara karşı Körfez monarşilerin savaşı olarak da sayılır. Taliban çöküşü onların toplumda yer bulmak için zemin hazırlamıştır. Onların varlığı önemli ölçüde toplumun her sektöründe

⁷⁰ Micha'el Tanchum - Shalem College, **India's ailing strategic policy in Central Asia**, 6 September 2013, <http://www.eastasiaforum.org/2013/09/06/indias-ailing-strategic-policy-in-central-asia/>.

⁷¹ No Need For Concern, Stay the Course: Afghanistan to India, **OUTLOOK India**, Mar 14, 2015, <http://www.outlookindia.com/news/article/no-need-for-concern-stay-the-course-afghanistan-to-india/885846>.

⁷² Sergei Blagov, Moscow tries to play it straight with Afghanistan, **Asia Times**, 14 March, 2012, <http://www.atimes.com/c-asia/DC14Ag02.html>.

⁷³ "Massacres of Hazaras in Afghanistan", **Human Rights Watch Report**, Vol. 13, No. 1(C).

hissedilir. Maddi bakımından iyi durmada olmayan Hazaraların sayısı okullarda giderek hızla artmaktadır. 1978 yılından önce Hazaralar orduda subay ve ona benzer pozisyonlardan daha yüksek yerlerde çalışmaları izin verilmemiştir, ama şimdi Hazaralar orduda generalleri ve devlette bakanları bulunmaktadır. Yeni hükümetin kuruluşundan beri Hazaralar ikinci başkan yardımcısı pozisyona ulaşmıştır. Hazaraların siyasi partisi “Hizb-i Vahdet-i-İslami Mardom-i Afganistan” olarak geçmektedir.

Siyasi bakımından Hazarlar Taciklerle olmak istemektedir. Bu istek aynı dili paylaştıkları ve kültürü benzerliklerinden kaynaklanmaktadır. Bölgede Hazaraları destekleyen tek ülke İran olmuştur. İran’ın desteği de aynı Şii mezhebi paylaştıklarından geçiyor gerçi onların sadece liderleri dinsel görüşleri vardır. Hazarların çoğu laik görüşe sahiptir. Mezheplerinden dolayı Arap ve Pakistan tarafından kenara itmeye çalışılmıştır. İçsel ve bölgesel baskılara rağmen kendi pozisyonu geliştirmeye çalışmaktadır. Hazaraların Türk kökenli konusu sadece Türkiye’de söz konusu olmuştur. O da bu son yıllarda. Türkiye’nin Hazaralara olan desteği Özbeklere kadar ve dikkate değer şekilde olmamıştır. Hazaralar sadece İran hükümetinden destek almaktadır. İran’da bulunan Hazara mültecilere karşı ayrıcalık seviyesi yüksektir. Bu ayırt edilmek konusu onların Türklere özellikle Orta Asya’daki Öztürklere benzerliklerinden kaynaklanabilir.

4. Özbekler

Özbekler nüfusun% 6 - 8 oluşturan gruptur. Özbekçe konuşanlar Türk kökenlidir. Peştunlar ve Tacikler gibi Sünni Müslümandır. Onlar Kuzey bölgesindeki tarım yerlerinde yaşamaktadır. Özbekler 19. yüzyılın başına kadar ülkenin kuzey kısmında önemli yeri vardır⁷⁴. Merkezi hükümet güçlü olduğunda Özbeklere dâhil olmak üzere diğer etnik gruplar eski pozisyonunu kaybetmiştir ve bastırılmıştır. Şimdiki parlamentonun başkanı ve cumhur başkan yardımcısı Özbek’tir. Hazaralar gibi Özbekler ülkenin çağdaş tarihinde baskı altında yaşamıştır. Özbekleri mahrumiyet durumundan kurtulan kışı, General Abdul Raşit Dostum olmuştur. Komünist rejiminde orduda başarıları elde eden Dostum ülke çapında ünlü olmuştur.

⁷⁴ “Assessment for Uzbeks in Afghanistan,” Minorities at Risk, 31 December 2003, <http://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>.

İç savaşta Özbekleri bir araya getirerek hem siyasi hem de askeri açıdan önemli rol oynamıştır. Hazaralar Türk kökenli olduğu için ve Özbekler gibi bir azınlık olduğu için yıllar boyunca aynı politika izlemeye çalışmıştır. Binlerce Peştun olan Taliban'ı öldüren Özbekler, Peştun halkı tarafından hoş karşılanmamaktadır. Ona rağmen Peştunlar çoğunluğu elde etmek için bu iki cumhur başkan seçiminde Özbekleri Taciklerden koparmıştır. Din dışında Peştunlarla başka hiç benzerliği bulunmayan Özbeklere eşit olarak hükümette pay vermemiştir. İlk cumhur yardımcı olmalarına rağmen gerçek iktidarı yoktur. Hiç benzerliği bulunmadığı için Peştunlarla iyi anlaşamıyorlar. Ayrıca Kuzey İttifak'tan ayrıldığı için Tacikler tarafından hoş karşılanmazlar.

Bölgede Özbekistan tarafından desteklenmektedir çünkü sadece yaşadıkları topraklar farklıdır. Geri kalan diğer şeyleri aynıdır. Üstelik Özbeklerin lideri laik görüşe sahiptir. İç savaşta Türkiye tarafında kısmen desteklenmiştir. Silah ve kapsamlı olarak finanse edilmemiştir. AKP devletin siyaseti Özbek liderlerini ikiye bölmüştür. General Dostum laik olduğu için AKP ilkelerine karşıttır. Bundan dolayı AK parti devleti Türkiye'de eğitim gören Âlim Sahi'yi General Dostum yerine desteklemektedir. Bu ikili siyaset Özbek halkına olan desteği azalmamıştır. Özbeklere olan Türkiye desteği giderek artmaktadır. Türkiye'nin İl İmar Ekibin biri Jawizcan şehrinin sorumluklarını üstlenmiştir. Türkiye'de eğitim gören Özbek öğrencilerin sayısı diğer etniklerden daha fazladır. Her şeye rağmen Peştunlar, Tacikler ve Hazarlara göre her açıdan düşük durumundadır. Özbeklerin "Junbish-i Meli-İslami Afganistan" diye bir siyasi partisi vardır.

Türkmen, Aimaq, Nuristani, Baloch, Pashai... Afganistan'da diğer azınlıklarıdır. Sayıları yüzden binlere kadar ulaşır.

B. Siyasi Partiler

Afganistan'da siyasi partilerin ortaya çıkmalarının zor bir hikâyesi vardır. Kral Amanullah Han'ın hükümdarlığı sırasında (1919-1929) parlamentonun 1920 yılında kurulmasıyla beraber gruplar kuruldu. 1964 Anayasası siyasi partilerin kurulmasına izin verdi ancak kral tarafından siyasi partilerin faaliyetlerini düzenlenmek için başka bir yasa

imzalanmadı⁷⁵. Kral Amanullah hariç 1978 yılına kadar toplumu yöneten devletlerin herhangi bir biçimde herhangi muhalefet faaliyetleri yasaklamıştır. Komünist rejimi sırasında komünist parti kurulduktan bir süre sonra ikiye bölüdü. Hükümete karşı muhalefetlerin barışçıl ve şiddete dayalı protestoları yasaklanmıştır. Taliban rejimin devrildiğinden sonra demokrasinin geliştirmesi için partilerin kurulmasına izin verilmiştir.

Şimdiki tüm etkili ve güçlü partiler Sovyet işgaline karşı silahlı muhalefet grupları olarak kuruldu. Siyasi bölümleri de vardı, ama askeri kanadı inanmayacak kadar aktifti çünkü hayatta kalmanın tek yolu silahlı mücadeleydi. Bu partiler Sovyet birliklerinin çekildikten sonra iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle savaştılar. Bu partiler tarafından işlenen askeri faaliyetler ve ettikleri zulüm için Afganistan'da insanlar siyasi partilerin faaliyetlerine ilişkin çok karamsardır. 2009 siyasi partilerin yasasının çıkmadan önce hükümette kayıtlı 105 parti vardı. Yeni yasanın bazı koşulları söylediği için ve hepsi uyuyamadığı için onların sayısı 55'e düştü. Örneğin, yeni yasa partinin 10000 üyesi bulunmak ve en az 22 ilde şubesinin olması zorunludur. Bu 55 partinin çoğu sahte üye listesi sunmuştur ve yeni kayıt sırasında sahtekârlık yapmıştır⁷⁶. Kayıtlı partilerden sadece birkaçı toplumda nüfuzu vardır. Mevcut siyasi partilerin tümü etnik dayalı değerler üzerine kurulmuştur.

1. Cemiyet-i İslami Afganistan: Tacik halkını temsil eden güçlü bir partidir. Hemen hemen tüm üyelerin aynı etnikten gelen diğer partilerin aksine Cemiyet-i İslami'de tüm etniklerden insanlar vardır, ama onların destekçileri ve üyelerin çoğu Tacik'tir. Partinin üyesi cumhurbaşkan yardımcısı olmasına rağmen parti diğer partilerle bir araya gelerek devlete karşı muhalefeti oluşturmuştur. Tacikler tarafından başka partiler de kurulmuş, ama halk arasında nüfuzu yoktur. "Cemiyet-i İslami Afganistan" partisi sadece Taciklerden oluşmamaktadır. Peştunlar, Hazaralar, Özbekler ve diğer etniklerden de üye bulunmaktadır. Geçtiği on yılda partinin birkaç liderleri veya ünlü siyasetçileri Taliban tarafında öldürülmüştür.

⁷⁵ "Afghanistan's Parties in Transition," Crisis Group, 26 Jun 2013, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/b141-afghanistans-parties-in-transition.aspx>.

⁷⁶ "Afghanistan's Parties in Transition," Crisis Group, 26 Jun 2013, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/b141-afghanistans-parties-in-transition.aspx>.

2. Hizb-i Vahdet-i-İslami Mardom-i Afganistan: Hazaralarda birkaç parti bulunmasına rağmen Hizb-i Vahdet-i-İslami Mardom-i Afganistan onlardan daha güçlü ve fazla destekçiye sahiptir. Parti Lideri, Hacı Muhammed Mohaqiq 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başarısız olmasına rağmen diğer partilerle koalisyona girerek hükümette payını sağladı. 1989 yılında kurulan partinin içinde bölünmeler olmuştur⁷⁷. Bu bölünmelerde İran'ın ele vardı. Hazara olmayan Şiiler partiden ayrılarak "Harakat-I Islami-yi Afghanistan" partinin temelini atmıştır. Ayrıca İran'ın baskısı sonucunda bir grup hazaralar ayrılıp "Hizb-e Wahdat Islami Afghanistan" başka bir parti kurulmuştur. Ayrılmalarına rağmen "Hizb-i Vahdet-i-İslami Mardom-i Afganistan" hazara halkı arasında kabul gören partidir.
3. Junbish-i Meli-İslami Afganistan: Bu parti Türk kökenli insanları temsil eden Özbek ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Eski komünist Özbekler tarafından kurulmuştur. Partinin lideri Abdül Raşit Dostum'dur. Diğer partiler gibi bu parti 2004 başkanlık seçimlerinde bağımsız bir aday vardı. Ancak 2009 seçimlerinde Peştun Koalisyonu katılmasına rağmen devlette önemli payı olmadı. İç savaş arasında kurulan partinin tüm üyesi Özbek'tir. Türkmenlerin sayısı az olduğu için Özbeklerin yardımına muhtaç olmuştur. Bu nedenle bu iki etnik grup arasında ırka dayanan bir bağ mevcuttur. Partiyi ne dışarıdan ne de içten kimse reform yapmaya teşvik ve mecbur edilmemektedir. Sadece Dostum'un emri geçerlidir. Çünkü Özbekler ve Türkmenler arasında ünlü ve kabul görmüş bir kışdır. Partiyi eleştiren tek adam Âlim Sahi olmuştur. Türkiye desteği bu süreçte önemli rol oynamıştır.
4. Afghan Millat: Afgan Millat Peştunlar tarafından kurulmuştur. Peştun- kökenli Bakanların çoğu ve Cumhurbaşkanı kendisi bu partinin üyesidir. Partilerin şiddet tarihi ve tüm etniklerin oyunu kazanmak için Başkan Karzai Afgan Millat üyesi olarak kendini halka tanıtmadı. İktidarı tümüyle elinde sağlamak partinin ana amacıdır. Taliban'a sempati gösteren bu partinin üyeleri diğer partilerin bilhassa Taciklerin siyasetçilerini öldürmeye çalışmaktadır.

⁷⁷ Hizb-i Wahdat (The Unity Party), **Global Security**, August 2012, http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hizbi_wahdat.htm.

5. Hizb-i İslami: Eski bir Peştun etnik mücahit savaşçısı Liderin, Gulbudin Hikmetyar'ın tarafından yönetiliyor. Parti Taliban'ın kaldırıldığından beri yabancı ve Afgan kuvvetlerle mücadele ediyor. Ancak bazı üyelerin partinin askeri kanadı reddetti ve şimdi hükümette partinin temsilcisi olarak farklı önemli görevlerde çalışmaktadır.

Söz konu siyasi partiler hem Parlamento hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önemli rol oynadı. 27 Mayıs 2004 yılında çıkan Seçim Kanununa göre SNTV sistemini öngörmüştür. Bu nedenle parti tarafından kimse seçimlere katılamaz⁷⁸. Parlamentodaki partilerin önündeki engellere rağmen parlamentonun çoğu üyesi siyasi partilerin üyesidir.

⁷⁸ Thomas Ruttig, "Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)," Konard Adenauer Foundation, 2011, s. 17.

C. Taliban Sonrası Geçiş

Bugünkü Afganistan devletin temeli Taliban rejiminin devrilmesinden sonra uluslararası toplum desteğiyle Afganlar tarafından atılmıştır. Geçişi nasıl olduğunu ve o günden beri yaşayan önemli olayları biraz yakından incelemek gerekiyor. El- Kaide ve Taliban'a karşı savaş, yeni hükümetin yapısı ve son zamanlarda söz konusu olan IŞİD tehdidi aşağıda ele alınacaktır.

1. El – Kaide'ye Karşı Savaş ve Yabancı Kuvvetlerin Bulunması

11 Eylül 2001 tarihinde New York, Washington ve Pennsylvania'da saldırıların sonrasında BM Güvenlik Konseyi 1368 sayılı kararı aldı. BM Güvenlik Konseyi saldırıları kınarken uluslararası terörizmi uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak bildirdi. 9/11 saldırıları cevapsız kalmadığını ve her türlü terörizmle mücadele etmek için gerekli önlemleri almaya hazır olduğunu öne sürdü. Kararın 3'üncü maddesi terörizmin sponsoru, yaptıkları ve organizatörleri adalete getirmek amacıyla bütün devletlere birlikte çalışmasıyla ilgili çağrı yaptı. Terörizm eylemlerinde yardımda, destekte bulunan, organizatörleri ve sponsorlarına dahil tümü sorumlu tutulacaktır. Saldırıların şiddetli olduğu için BM Güvenlik Konseyi 28 Eylül tarihinde 1373 sayılı kararını verdi. Geçen kararlar tüm devletleri terörizme karşı önlem almaları ve onların varlıklarını dondurmamak takdirde yaptırımlarla yüzleşmelerini bildirdi. Karar ayrıca terörle mücadele etmek için devletler arasında çok taraflı işbirliğinin gerekliliğini vurgulamıştır⁷⁹.

BM Güvenlik Konseyi terörizme karşı mücadelede gerekli tedbirlerin alınmasını izin verilirken 9/11 saldırılarının failleri sorumlu tutmuştur, ama kim ve nasıl harekete geçeceğine dair hiç bir şey geçmedi.

Ekim 2001 yılında, ABD BM tüzüğünün 51. maddesinde kapsamında Afganistan'da Taliban rejimine karşı askeri operasyon gerçekleştirdi. ABD kendini savunma ve onun

⁷⁹ Ben Smith and Arabella Thorp, "The Legal Basis for the Invasion of Afghanistan," **House of Common Library**, 26 February 2010, <http://www.parliament.uk/business/publications/research/briefing-papers/SN05340/the-legal-basis-for-the-invasion-of-afghanistan>.

ülkesine ve halkına yapıldığı saldırıya tepki olarak Senato ve Cumhurbaşkanı'nın verdiği emirleri öne sürerek eylemini savundu⁸⁰. Tüzüğe göre silahlı bir saldırı olduğunda devletlerin bireysel ve kolektif yanıtları izin verirken ardından hemen Güvenlik Konseyi rapor vermek zorunda kaldığını öne sürer. 7 Ekim'de ABD ve İngiltere BM Güvenlik Konseyine konuyu bildirdi. ABD onun hükümetin El-Kaide'nin saldırıları yaptığına dair bilgi topladığını dünya çapında ABD vatandaşlarını ve çıkarlarını zarar vereceğini bildirirken El-Kaide'nin Taliban tarafında desteklediğini söylemiştir. Taliban'a sık sık çağrı yapıldığına rağmen politikasını değiştirmemişti. 9/11 terörist saldırılar ABD'ye kendini savunmak için bireysel ve kolektif savunma hakkı verir. İngiltere hükümeti kolektif savunmayı BM tüzüğü'nün neden olarak söylerken bütün devletlere tehdit olan terörizmle mücadele konusunu gerekli olduğunu savunmuştur⁸¹.

BM Güvenlik Konseyi açıkça İngiltere ve ABD'ye kendini savunmasını gerekçelere dayalı askeri eylemin iznini vermediği halde ülkede istikrarı sağlamak için askeri operasyonun yetkisini vermiştir. BMGK Kararı 1386 kararıyla güvenliği sağlamak ve yeniden inşasına yardım etmek amacıyla Kabil ve çevresinde 5.000 güçlü Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetleri göndermesini belirtti. BM Genel Sekreteri Temsilcisi, Lakhdar İbrahimi BM barışı koruma Mavi Kasakların Kuvvetleri sadece merkezi hükümet olduğu halde görevlendirilecek diye karşı çıktı. Mavi Kasakların bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin yerini alamayacağını belirtmiştir⁸².

BM barış güçlerinin bulunması teröristlere karşı ABD'nin savaşına engel olabilirdi. Bosna'da BM güçlerinin rehin alma olayı burada tekrarlayacağını ve operasyonun serbestliğine engel olacağından korkardı. Eski Afgan savaşçıların liderleri kendi militanlarıyla Taliban'a karşı ABD ve İngiltere operasyonuna katıldı. Taliban rejiminin kaldırılmasının ardından militanlar kendi bölgelerine geri döndü. Onların varlığı Geçici Hükümete engeldi. Bu nedenle Kabil'in dışına Uluslararası askerlerinin görevlendirilmesini Geçici Hükümeti yetkilileri,

⁸⁰ Ahmad Rahid, **Afghanistan: The Mirage of Peace**, Zed Books, London, 2004, s.11.

⁸¹ Smith ve Thorp, a.g.m., s.3.

⁸² Smith ve Thorp, a.g.m., s.5.

Lakhdar İbrahimi ve BM Genel Sekreteri merkezi hükümeti desteklemek için gerekli bulundu⁸³.

Ülkenin diğer bölgelerine uluslararası asker gönderme amacı eski militanların güçlendirmesini engellemek ve ülkeyi istikrarsızlaştırmadan kurtarmaktı. Ağustos 2003 yılında NATO, BMGK 1510 kararına göre İSAF komutasını ve onun genişleme sorumluluğunu üstlendi.

ABD ve ISAF operasyonunun uzaması El-Kaide ve Taliban'larla mücadele, militanların silahsızlanma, topluma ve devlette entegre etmesi, uyuşturucuyu ortadan kaldırma ve Afgan güvenlik güçlerini eğitim verme amaçları içerir.

2. Bonn Anlaşması: Yeni Hükümet'in Temeli

Taliban devrilince ABD ve Afganların ortak düşmanı yenilgiye uğratmış oldu. Afganistan'daki tüm etnik ve dini gruplardan oluşan kapsayıcı bir hükümet kurma zamanı gelmişti. Onu yapmak zorunluydu. Aksi takdirde ülke başka iç savaşa girecekti. BM Bonn Barış Anlaşmasını Afganlar arasında başlattı. Ulusal Birlik Hükümeti temelini atmak için hemen hemen tüm gruplardan temsilci Aralık 2001'de bir araya geldiler. 5 Aralık 2001 tarihinde katılımcılar bir anlaşma yayınladı.

Anlaşmaya göre Geçici Hükümet Acil Loya Jirga'nın toplanması için kurulacaktı. Jirga (Meclis) 1747 yılından bu yana çok önemli olmuştur. Ülke çapında aldığı önemli kararları geçerlidir. Ülke çapında toplanan Jirga'lar milletin önemli konuları ele almaktadır⁸⁴. Jirga Geçici Hükümeti 6 ay süresi bitince iki yıl süre için geçiş hükümetin başkanını seçecektir. Anayasayı onaylamak amacıyla anayasa Loya Jirga Geçiş Hükümeti'nin kuruluşundan 18 ay içinde toplanacaktır⁸⁵.

⁸³ Astri Suhrke, Kristian Berg Harpviken and Arne Strand, "Reconstructing War-Torn Societies: Afghanistan," **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 5, (Oct., 2002), ss. 875-891.

⁸⁴ David Isby, **Afghanistan: Graveyard of Empires**, Pegasus Books, New York, 2011, s. 44.

⁸⁵ "Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the re-establishment of Permanent Government Institution," UN, 5 December 2001, <http://www.un.org/news/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>.

Bonn Anlaşmasının katılımcıları ülkenin içişleriyle son otuz yılda ilgilenmişti. Kurulan hükümet din, dil ve etniğe dayalıydı. Başkanlık Sisteminde bakanlar cumhurbaşkanı tarafından parlamentoya tanıtılır ve son karar parlamentonun olduğu konusu 2004'te onaylandığı anayasada öngörmüştür. Başkan ve Meclis üyeleri beş yıl için seçilmelidir. Halk üç kez Başkan ve iki kez de Parlamentonun üyelerini seçmek için oy kullanmıştır. 2004 ve 2005 yılında BM tarafından başlatılan ve Silahsızlanma, terhis ve re entegrasyon (DDR) ve Yasadışı Silahlı Gruplarının dağılmasından (DIAG)⁸⁶ adı altında gerçekleştirilen programlarına rağmen eski mücahit ve militan liderleri hemen hemen bütün siyasi olaylar ve süreçlerine katılmaktadırlar.

3. Taliban'la Uzlaşma

Taliban'ın yeni mücadele fazı ABD liderliğindeki koalisyon misyonuyla iktidardan devirdikten sonra başladı. Onların güvenli sığınağı o zamandan bu yana Pakistan olmuştur. Taliban'ın ayaklanması çoğunlukla güney ve doğuda Afgan ve yabancı güçlerle yüz yüze çatışma, intihar saldırıları ve hedefli ve gelişigüzel saldırılar şeklindedir. Taliban Afgan hükümetini tanımayı reddetmiştir. Onların isyanı onlar için bir şey sağlamadığını fark edince Afgan hükümetiyle müzakereyi kabul etti, ama onların önkoşulları kabul görmemiştir. Ön koşul olarak anayasada temel değişikliklerin ve tüm yabancı güçlerin çekilmesini öne sürmüştür. Önkoşulları Afgan hükümeti tarafından kabul görmemesine rağmen Kabil onların peşini bırakmadı. 20 Eylül 2011 tarihinde barış konseyi başkanı, Burhaneddin Rabbani Taliban tarafından öldürüldüğü barış sürecine isteksiz olduklarını göstermiştir. Başkan Karzai yönetimi Afgan ve Pakistanlı kanalları kullanarak birkaç kez Taliban'ı müzakereye ikna etmeye çalışmıştır. Fakat bu girişimden hiçbir olumlu sonuç alamamıştır. 29 Eylül 2014 tarihinde iktidara geçen Eşref Ghani uzlaşma yolunda ciddi olduğunu göstermiştir. Barış süreci üzerinde Ulusal Birlik Hükümetinde görüş anlaşmazlık vardır çünkü uzlaşma maliyeti onlar için ağır görünüyor. Uzlaşmaya karşı olanlar yıllar Taliban ve Pakistan destekli gruplar

⁸⁶ Tim Youngs, "Afghanistan: the culmination of the Bonn process - Commons Library Research Paper," **Library of House of Common**, Research papers RP05/72, 26 October 2005, <http://www.parliament.uk/business/publications/research/briefing-papers/RP05-72/afghanistan-the-culmination-of-the-bonn-process>.

savaşan eski Mücahitlerdir. Aslında, tamamen barış sürecine karşı değiller, ama Taliban'a daha fazla avantaj vermeye istememektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Taliban'ın kaleleri Pakistan içinde yer almaktadır. Onlarla müzakere Kabil ile İslamabad arasında işbirliği halinde mümkün görünmektedir. Başkan Ghani onun iyi niyet mesajını İslamabad'a iletmek için BAE ve Suudi Arabistan'a ziyarette bulunmuştur. Kabil sürece yardımcı olmak için İslamabad yakın müttefiki olan Pekin ile de görüşmeler yapmıştır⁸⁷. Afganistan ve Pakistan yaklaşması Afganistan'a büyük yardım eden, bölgesel güç olan Hindistan'la ilişkileri sarsacaktır. Yeni Afganistan Devlet Başkanı Pakistanlılara kendi iyi niyetini göstermek için Hindistan'la olan silah teslim anlaşmasını dondurmıştır. Eski dışişleri bakanı ve Ulusal Güvenlik Danışmanı, Rangin Dadfar Spanta Başkanı Ghani'nin dış Politikası konusundaki endişelerini dile getirdi. O Pakistan'la ilişki Hindistan gibi diğer ülkelerle ilişkimizi etkilememeli dedi. O daha Pakistan'a eğitim için Afgan subaylarını gönderdiğini ve Pakistan'ın Afganistan'daki Taliban'ı soruşturabilme konulara işaret etmiştir⁸⁸. Taliban bu sefer önkoşulların üzerine ısrar etmedi. Afgan hükümeti yetkilileri Taliban'la doğrudan müzakere olasılığını açıkladı. Ancak mekân ve her iki tarafın koşulları bugüne kadar kamuoyuna açıklanmamıştır. Onlar somut sonuçlara varmayı beklemektedirler.

4. IŞİD Tehdidi

IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) Haziran 2014 yılında Suriye ve Irak'ın bazı yerlerinde Halifeliğin kuruluşunu ilan etti. Tüm Müslümanlardan IŞİD'in liderini kabul etmelerini istemiştir. Yemen ve Nijerya'da terörist gruplar IŞİD'e bağlılık yeminini ilan etmiştir. Grubun faaliyetleri Libya'da da görülmüştür. Son aylarda, Afganistan haberleri ülkedeki IŞİD'in varlığını göstermektedir. Farah ilinin Vali Yardımcısı VOA ile yaptığı röportajda 80 kişiden oluşan bir grup, ilin dağlık alanda eğitim ve istihdamla meşgul olduğunu

⁸⁷ Afghanistan reported close to direct peace talks with Taliban, Los Angeles Times, <http://www.latimes.com/world/asia/la-fg-afghanistan-peace-talks-taliban-20150223-story.html>, p. 5.

⁸⁸ Rangin Dadfar Spanta, I am ready to go to street in order to defend from honorable peace with Pakistan and Taliban, <http://8am.af/i-would-go-to-the-streets-and-honorable-peace-with-the-taliban-and-pakistan-would-defend-spanta/>.

söylemiştir. O Pakistanlı, Özbekistanlı ve Çeçenistanlı erkek ve kadınlardan oluştuğunu öne sürmüştür⁸⁹. Ayrıca, Taliban ve IŞİD savaşçıları olduğunu iddia edenler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Daha önce, Taliba IŞİD'e çok aşırı ve acımasız olmadığını söylemiştir. Times dergisinin Radio Free Europe/Radio Liberty tarafından yayınlanan rapora göre IŞİD'in lideri, Abu Bakar El Bağdadi Taliban dini lideri, Molla Muhammed Ömeri'ye "aptal ve cahil bir savaşçı" demiştir. Raporda ayrıca IŞİD terörist grubu son iki yılda geçtiği on yıl içinde Taliban grubu tarafından mücadeleyle karşılaştırma yaparken daha fazla başarıları elde ettiklerini söylemiştir.⁹⁰ Taliban militanların ve komutanların gruba katılmaları dikkat çekicidir. Analistler Molla Muhammed Ömer'in yokluğu ve Taliban'ın sonuçsuz ve belirsiz mücadelesini nedenleriyle söylemektedir. Eski bir Taliban komutanı, Molla Abdul Rauf IŞİD'a bağlılık yemini etmiştir. Grup Afganistan, İran Horasan ili, Pakistan'ın bir eyaleti ve Afganistan kuzey komşuları Horasan diye adlandırarak kendi nüfuz altına gireceğini öne sürmüştür. 9 Şubat 2015'te Afgan hükümeti pilotsuz uçak saldırısında Helmand ilinde Molla Abdul Rauf öldürüldüğünü duyurmuştur. Molla Abdul Rauf Afganistan'da Sovyet birlikleriyle savaşmıştır ve Arap savaşçıları ile teması bulunmuştur. Afganistan Ulusal İstihbarat Ajansı Rauf'un IŞİD unsurlarıyla görüşmek için İran üzerinden sahte belgelerle Irak'a seyahat ettiğini gösteren raporu yayınladı. Sıradan Taliban militanlara 300 \$ ve yerel Taliban komutanlarına 500 \$ ödediği de açıklanmıştır⁹¹. Afgan güvenlik güçlerini 15 Mart 2015 tarihinde Hafız Waheed, birlikte Abdul Rauf halefisiyle beraber dokuz kişiyi Helmand ilinin Sangin ilçesinde öldürdüğünü duyurmuştur. Afgan güvenlik güçlerinin Afganistan'da IŞİD'in ortaya çıkmasına etkili tepki vermesine rağmen hala endişe vardır. Uruzgan – Kabul karayolunda geçen ay IŞİD olduğuna inanılan bilinmeyen terörist bir grup 31 Şii yolcuyu kaçırmıştır. Hükümet rehinelere kurtarmak için askeri operasyon başlattı ama onları bulmada başarısız olmuştur. Taliban olayın arkasında olmadığını söyleyerek başka bir örgütün işin içinde olduğunu iddia etmiştir.

⁸⁹ Silence of Government towards ISIL emergence, VOA, <http://www.darivova.com/content/us-campbell-afghanistan-isis-north-west-south/2603221.html>, p.10-12.

⁹⁰ Mullah Omar is a fool and illiterate warlord, al-Baghdadi says, KHAMA Press, 29 Jan, 2015, <http://www.khaama.com/mullah-omar-is-a-fool-and-illiterate-warlord-al-baghdadi-says-9291>, p, 1-3.

⁹¹ Who was ISIS Leader in Afghanistan, BBC Persian, 11 February 2015, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2015/02/150210_k03_who_was_mullah_rauf.

IŞİD özellikle Irak'ta elde ettiği başarıya asla ulaşmayacaktır. Irak'ta Sünniler Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra diğer gruplardan özellikle Şiiler tarafından marjinalize edilmiştir. Afganistan'da hiçbir grup öyle marjinalize edilmemiştir. Taliban sadece Peştunların azınlık kısmını temsil etmektedir. Irak'ta Kürtler, Sünniler ve Şiiler iktidar mücadelesi ve diğer ihtilaflar içerisindedir. Irak'ta siyasi anlaşmazlıklar orduyu etkilemiştir. Subayların, komutanların ve sonra askerlerin emir ve düzen olmadığı nedeniyle kaçıkları önceden planlanmış bir komployu gösterir. Ayrıca, Afgan ordusunun morali Iraklılarla karşılaştırılmaz. Son yıllarda yüzlerce Taliban militanları saldırısında on yıllar Afgan askerini ölüme kadar direnmediklerini tanık olduk. Neyse ki, Afganistan'da siyasi gruplar arasında ciddi anlaşmazlıklar yoktur. Herkesin bildiği gibi tek düşman Taliban'dır. Ayrıca, Taliban'la olacak olan müzakerenin olumlu olacağı düşünülmektedir.

II. BÖLGESEL DİNAMİKLER

Afganistan'ın bölgesel dinamikleri görüldüğünden daha karmaşık ve nüanslıdır. Ülke yeni zorluklarla baş başadır. Ülkedeki iç durum, bölgesel ve ötesindeki jeopolitik oyuncular arasında saplanmıştır⁹². Bu kısımda Afganistan'ın İran, Pakistan, Hindistan, Orta Asya, Çin ve Rusya ile olan ilişkisi ve karşılıklı ilişkilerde önemli faktörler incelenecektir.

A. İran: Karmaşık Müdahale

Afganistan İran'la hem doğuda sınır paylaşır hem de din, dil ve kültür. İran Büyük Oyun sırasında Afganistan ve İngiliz - Hindistan ortak baskısı altında Herat ili üzerinde olan toprak talebinden vazgeçmiştir. Bazen iki hükümet arasındaki ilişkileri gergin yapan diğer hassas konu Afganistan'dan kaynaklanan İran'a giden Helmand Nehri'dir. Kral Zahir (1933-1973) döneminde Türk arabulucusuyla Nehri üzerindeki anlaşmazlıklar çözülmüştür. Ülkenin siyasetinde önemli rolü oynadığı için İran'ın Afganistan'a yönelik politikasını ayrıntılıyla biraz tartışmak gerekir.

1. Arkadaştan bir Hırslı Komşuya

İki hükümetlerin Krallık döneminde normal ilişkileri bulunmaktaydı. Afganistan'da 1973 yılında bir darbe ile Kral devrildiği İranlılar tarafından "karanlık gün" olarak nitelendirdi ve onlar devrildiği kralı iktidarı geri geçirmek için hazır olduklarını gösterdi⁹³. Komünist partilerin yardımıyla 1973 yılında bir darbeye iktidarı ele geçirdi Başkan Davud (ilk Cumhurbaşkanı) Sovyetler Birliği'ni seçmek zorunda kaldığı konu batı müttefiki olan İran Kralı'nı endişelendirdi. Başkan Davud komünist unsurları devletten alınca ve Batı'ya yönelik politikasını değiştirdiği zaman İran Afganistan'ı Sovyetler Birliğinden uzaklaştırmak için elini uzatan ilk hükümet oldu.

⁹² Marlène Laruelle, et al, **China and India in Central Asia: A New "Great Game"?**, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 63.

⁹³ Adam Tarock, "The Politics of the Pipeline: The Iran and Afghanistan Conflict," **Third World Quarterly**, Vol. 20, No. 4 (Aug., 1999), s. 803.

1979 İslam Devrimi'nden sonra İran iki kutuptan hiçbirini tutmayacağını ilan etmesine rağmen bir dereceye kadar Sovyetler Birliği'yle sıcak davranmaya çalışırdı. İran İslam devleti Afganistan'da iktidara ele geçiren komünistlerin ve daha sonra ülkenin SSCB tarafından işgali edildiğine karşı sert tepki gösterdi. Pakistan'ın yaptığı gibi İranlılar bölgesel ve uluslararası arenada Sovyetler Birliği'nin desteğini kaybetmemek için ülke içinde anti-komünist gruplara destek vermedi. Buna rağmen Sovyet işgalinden kaçan Afganlara sınırını açtı ve Sovyetlere karşı silahlı mücadelede azınlık Şii'lere mali ve silah yardımı buldu.

Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra doğu sınırında SSCB'nin varlığını tehdit olarak algılanan İran güvenlik kaygısı sona ermişti. Ülkede İktidara geçmek isteyen yabancı destekli gruplar arasındaki mücadele olduğu için İran kendi güvenlik ve çıkarları için sorumluluk hissetmişti. Doğu sınırında olan sorunu çözmek için İran daha fazla dikkat, hazine ve silah göndermek zorunda kalmıştı.

İki kutuplu sistemin çöküşünden bu yana İran nüfusu, doğal kaynakları ve en önemlisi coğrafi konumu uluslararası siyasette özellikle Orta Doğu, Basra Körfezi, Kafkasya ve Orta Asya'da önemli rol oynamaya teşvik etmiştir⁹⁴. Orta Asya'da aynı bölgesel amaçları paylaşan Pakistan olmuştur. İran Pakistan'dan kurtulmak için Peştunlara karşı Tacikler, Şiiler (Hazara) ve Özbekler destek vermiştir. İran çoğunlukla Şii olan Hazaraları, bir dereceye kadar Tacikleri ve Özbekleri Paştunlara karşı silahlandırmıştır. İran Paştunları marjinalize etmek için Kuzey İttifakı (Tacikler, Hazaralar, Özbekler) iktidarda olmasını istemiştir. Gerçi bu politika Taliban döneminde durmuştu, Taliban sonrası dönemde yine de ele alınmıştır.

2. Taliban: Arap – İran Mücadelesinin Uzatması

İran Pakistan destekli Taliban rejimini farklı nedenlerden dolayı istememiştir. İlk olarak, Pakistan Ordusu ve istihbarat Ajansı tarafından desteklenen grup önce İran'ın Orta Asya politikaları engel olurdu ve sonra da Afganistan toprağı üzerinde Çin'e enerji göndermek planını tehlikeye atardı. İkincisi, Suudiler ve Taliban arasında derin bir dini yakınlık vardır.

⁹⁴ Tarock, a.g.m., s. 810.

Taliban ana liderleri Pakistan ve Afganistan Peştun aşiret olan bölgesinde olan Deobandi Medreselerine aittir. Madarasa muhafazakâr Hint Müslümanlar tarafından 19. yüzyılda kurulmuş ve sonra Peştun bölgelerine yayılmıştır. Deobandi'lerin saygı duyan Şah Veliyullah Muhammed İben Wahab'dan etkilenmiş ve şimdiki Suudi Arabistan onun devamıdır⁹⁵. Taliban'ın Suudi Arabistan tarafından desteklediği İran hükümeti tarafından söylenmiştir. İran, Taliban'ı ABD, Pakistan özellikle Suudi Arabistan'ın ona karşı oyununda ve İran izole etmek için bir piyon olarak algılanmaktadır⁹⁶. Taliban Şii'leri Müslümanlar olarak kabul etmezler. Ülkenin kuzey kenti Mazar Şerif'i ele geçirince binlerce Şii'lerin öldürüldüğü İran'ı kızdırmıştı.

Taliban, İran'ın tampon olan bölgeyi, Herat şehrini alınca ve Mezar Şerifte İranlı diplomatları öldürünce İranlılar daha endişelendirdi. Buna karşılık, İran, Afganistan sınırına 200.000 asker yığılmıştı. Paris Antlaşmasının VII. Maddesine göre İran güvenliği tehditle karşı karşıya kalırsa İran, Batı Afganistan'ı işgal edilebilir⁹⁷. Taliban, İran'ı Afganistan'a savaşa sürüklemek için ABD ve Arapların bir tuzağı olduğunu düşünerek hiçbir büyük güç ülkede başarılı olamadığı için Afganistan'ı saldırmadı. İran Taliban rejimini tanımayı reddetti ve Afganistan'daki Taliban karşıtı, Ahmed Şah Mesud'a desteğini devam etti.

3. Tehdit Değişimi

İran, Taliban rejimini güvenlik çıkarlarıyla uyumlu olmadığı sonucuna vardı. Böylece, İran iktidardan Taliban'ı kaldırmak için ABD'nin Afganistan işgalini memnuniyetle karşıladı. ABD askeri operasyon sırasında İran'la Taliban'a karşı çalıştı. Siyasi alanda, İran 2001 yılında Bonn'un Taliban sonrası siyasi anlaşmaya kabul etmek amacıyla Kuzey İttifak'ını ikna etmiştir⁹⁸.

⁹⁵ Tarock, a.g.m., s. 814.

⁹⁶ Bobi Pirseyedi, **The Small Arms Problem in Central Asia: Features and Implications**, United Nations Publications, 2000, s. 22.

⁹⁷ Stephen Carter, "Iran's interests in Afghanistan and their implications for NATO," **International Journal**, Vol. 65, No. 4, The Arctic is hot, part 1 (Autumn 2010), s. 981.

⁹⁸ Roberto Toscano, "Iran's Role in Afghanistan," **Barcelona Center for International Affairs**, Research Project, January 2012, ss. 3-4.

Uluslararası kuvvetlerin sayısı artınca ve onların operasyonu ülke genelinde yayılınca İran Batı'nın niyeti üzerinde şüphelenmeye başladı. İran bölgesel bir güç olarak Afganistan'daki NATO veya ABD daimi üsleri onun rolünü zayıflatacağı diye korkmuştur. ABD ve NATO'nun varlığı bölgede İran'ın ekonomik ve siyasi alanda nüfuzuna tehdit olarak düşünüldü⁹⁹. İran nükleer silah programı ABD'yi korkutan bir tehdittir. Tahran elinden geleni yaparak NATO ve ABD misyonu tehlikeye atmaya çalışmıştır. ABD ve İran anlaşmazlıklarını nükleer program üzerine ilerlediğini ve o çözülünce Afganistan'da ABD'nin çıkarı İran tarafından tehdit etmeyeceği dair görüşler vardır¹⁰⁰. İran'ın Irak'ta ABD'ye karşı militanları desteklemesi, Hamas faktörü ve İsrail lobisi sonucunda Afganistan'daki ABD ve İran arasındaki ilişkiyi gerginleşmişti. George W. Bush İran'a "şer eksenini" dedi. Bir taraftan İran Karzai Hükümetini destekledi ve diğer taraftan ABD ve Afgan Hükümetine karşı militanları destekledi. ABD askeri kuvvetleri birkaç kez ülkenin bazı bölgelerinde İran yapımı mühimmat ele geçirildiğini rapor vermiştir. Afganistan Milli İstihbaratı İran'ı militanları destekleyerek ülkeye karıştığını iddia etti. Eski İtalyan büyükelçisi Afgan hükümeti yardım ve isyancılara olan İran'ın ikili oyun Amerikalıları İran'ı çıkarı bulunan bölgesel güç olarak ikna etmek ve batı müttefikleri İran'da rejim değiştirme fikrini terk etmek içerdiğini söyler¹⁰¹.

İran güçsüz Afganistan ve Kuzey İttifakı'nın (Hazara, Tacikler ve Özbekler) iktidarda olmasını istiyor. Aynı dil ve kültürü paylaştığı için İran onlarla anlaşmayı kolay bulmuştur. Bu arada Özbekler Türk kökenli ve Özbekçe konuşur. Pakistan olan karşı Kuzey İttifakı Afganistan üzerinden Pakistan nüfuzunu bölgeye yaymasını engelleyerek İran Dış Politikasına katkıda bulunabilir. İran mallarına pazar bulmak için Afganistan'ı ekonomik ve sanayi açısından düşük bir seviyede olduğunu bilmek istiyor. İran üzerinden Pakistan'a ve Hindistan'a gaz boru hattı konusunda iki ülkeyle anlaşma varmaya çalıştı, ancak ABD bu planına karşı çıktı. Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan arasında 2008 yılında anlaşma (TAPI) tamamlandı. Anlaşmaya göre boru hattı Pakistan ve Hindistan'a ulaşmak için Afganistan'dan geçecektir. Afganistan boru hattından gaz ve geçiş ücreti alacaktır. İran'ın güçlü muhalefeti ülkede isyancıları ayaklanmasıyla sonuçlandı. Afganistan boru hattının

⁹⁹ Carter, a.g.m., ss. 977-993.

¹⁰⁰ Alireza Nader, et al, **Iran's Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown**, RAND Corporation, Washington DC, 2014, s. 45.

¹⁰¹ Toscano, a.g.m., ss. 2-10.

güvenliğini sağlayamayacağını göstermek için gereken şeyleri yapmasına rağmen taraflar Afganistan güzergahını kabul ederek hattın çalışmalarına başladı.

B. Pakistan: Beklenmeyen Bir Komşu

Afganistan Pakistan'la 2,430 km (1,510 mil) bütün güney ve doğu sınırını paylaşıyor¹⁰². Bölgede Afganistan'ın bir tek Pakistan'la sorunu vardır. Devletlerin karşılıklı politikasını şekillendiren bazı faktörler vardır. Pakistan tek ülke olarak Afganistan'la anlaşmayan bir bölge ülkesidir. Bölgede tek sorunlu olan ülkedir. Çünkü Pakistan'ın çıkarları ve onu elde ettiği araçları farklıdır¹⁰³.

1. Peştunistan ve Durand Sınır Sorunu

İki ülke arasındaki mevcut sınır Durand olarak bilinir (Sir Mortimer Durand, Afgan tarafı ile sınır anlaşmasını müzakara eden İngiliz Hindistan temsilcisi adını sınır anlaşmasına vermiştir). Durand sınırı etnik Peştunları bölünmüştür. Afganistan'da yaşayan Peştun sayısı tartışmalıdır çünkü kesin nüfus sayımı bugüne kadar olmamıştır. CIA World Factbook Afganistan'ın Peştun nüfusunu 13 Milyon olduğunu tahmin ediyor. Pakistan'ın verilerine göre 25,6 milyon Peştun orada yaşamaktadır¹⁰⁴.

Sınır anlaşması Afganistan Kralı, Emir Abdul Rahman Han ve İngiliz Hindistan temsilcisi, Sir Mortimer Durand arasında 1893 yılında imzalamıştır. Afganistan Amir 1880 yılında mirası iktidarı ele geçirince ülkenin sınırını komşularla belirlemek istemiştir. Tarihsel belgeler anlaşma imzalanması sırasında Amir üzerinde herhangi bir baskı olmadığını göstermektedir. Hamid Mobraiz göre Sınırın belirlenmesi uluslararası kabul gören süreçlere göre olmuştur. Öncelikle, iki taraf sınırları müzakere edip anlaşmayı imzalamıştır. İkincisi,

¹⁰² "Geography of Afghanistan," Wikipedia, the free encyclopedia, 3 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Geography_of_Afghanistan.

¹⁰³ Joachim Krause - Charles King Mallory, **Afghanistan, Pakistan and Strategic Change**, Routledge/Taylor & Francis Group, London, 2014, s. 36.

¹⁰⁴ Sellig S. Harrison, "Pashtunistan: The Challenge to Pakistan and Afghanistan," **Real Instituto Elcano**, 2 April 2008, s. 9.

onlar bölgeye gidip sınır belirtmek için işaretler koymuştur. Üçüncü olarak, sınır bir kâğıt üzerinde çizilmiştir. Son olarak Amir'in söylediği gibi Afganistan milletin temsilcisi tarafından onaylanmış.

Afganistan 1947 yılına yani Pakistan'ın oluşumuna kadar sınıra dair herhangi bir itirazı olmamıştır. Afgan hükümeti anlaşmayı İngiltere ve Afganistan arasında imzalandığı iddia ederek toprağı geri istediğini açıklamıştır. BM'de Pakistan'ın üyeliğine "Hayır" oyu veren Afganistan tek ülke olmuştur¹⁰⁵. Afganistan konuyu farklı uluslararası örgütlere sunmuştur, ama herhangi bir olumlu sonuç alamamıştır. Anlaşma gerekli yasal prosedürlerden geçtiği için uluslararası örgütler iddiayı temelsiz bulmuştur.

Afgan tarafı barışçıl uluslararası arabuluculuk yoluyla toprağı alamayacağını anlayınca, başka yollara başvurmuştur. İlk hareketinde, Pakistan içişlerine karışmak ve Peştunlarla ilgilenmek için Kabila ve Sınır İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Peştunlara Afgan üniversitelerinde okumak için izin verildi. Afganistan daha sonra militan ve silah göndermesiyle Peştun ve Balouch isyan desteklemiştir. Ayrıca, onların liderlerine Afganistan'da sığınmak için izin verilmiştir¹⁰⁶. Hindistan'ın Müslüman ayrılıkçı tarafı Pencabiler ve Peştunlar oluşturmuştur. O zaman Peştun liderleri Hindistan'ın bağımsızlığı sürecinde önemli rol oynamıştır. Onların çoğu kendiler için ayrı bir ülke istemekteydi. Bağımsızlık, sosyal ve siyasal faaliyetleriyle katkıda bulunduğu için referanduma gitme hakkı kazanmıştır. Ancak referandum bağımsızlığı içermiyordu. Pakistan veya Hindistan'a katılmaları için seçenekler verildi. Katılanlar Pakistan'ı Müslüman olduğu için seçmişti. Pakistan Peştunları Afganistan'a katılmayı arzu etmemiştir. Etkili lideri, Khan Abdul Ghafar Han Afganistan'a katılma konusunda fısıltı bile etmemiştir. Oğlu, Abdul Wali Khan Kabil Üniversitesi'ne yaptığı ziyarette Peşaver Üniversitesi 12.000 öğrenciye sahipken Afganistan'ın Sadece Üniversitesi 3.000 öğrenciye sahip olduğunu söyleyerek dalga geçmiştir. Afganistan'a katılmak konusunda Pakistanlı Peştunlar arasında herhangi bir istek olmadığını açıkça gösterir. Onlar İslamabad hükümetinden faydalanmak için Pakistan'a karşı Afganistan desteğini kullanmışlar.

¹⁰⁵ Thomas Ruttig, "How it all Began," **Afghanistan Analysts Network**, 2013, www.afghanistan-analysts.org/.../20130111Ruttig-How_It_All_Began_E.

¹⁰⁶ Ruting, a.g.m., s. 7.

Pakistan Afganistan'ın müdahalesini tersine çevirmek için bir fırsat bekliyordu ve o da 1973 Afganistan devletin İslamcılarını ortadan kaldırma çabalarıyla olmuştur. Pakistan hükümeti onları ülkede ikamet izin, savaş eğitimi vererek ve silahlandırarak bu karşıtlıklar Afgan hükümetine karşı kullanmıştır. Ülkenin Sovyetler tarafından işgali ve Batı'nın Sovyet karşıtı gruplar desteklemesi bağımsızlığından bu yana peşinde olduğu fırsatı Pakistan elde etmiştir. Muhalefetler Batı tarafından desteklenince Kabil oyunu kaybetmeye başladı. Askeri, istihbarat, ekonomik ve politik altyapılar çöktüğünde tamamen oyunu kaybetmişti. ABD işgalinden sonra Afganlar kaderini belirleme hakkını bulduğunda Pakistan durumdan korkmaya başlamıştır. Her iki devlet kendi ülkelerinde isyancılarla ilgili birbirlerini suçluyorlar. Pakistan Cumhurbaşkanı, Parwez Müşerref Eylül 2005 yılında New York'ta Condoleezza Rice ile yaptığı görüşmede Pakistan – Afganistan sınırını dikenli tel ve çitle blok etme konusunu söylemiştir. Öneri Afgan hükümeti tarafından reddedildi. Afganistan'ın İçişleri Bakanlığı sözcüsü ilk olarak uluslararası hukuka göre sınırı belirlenmesi istediklerini söyledi. Öneri sınırın belirlenmeden önce kabul edilemez demişti¹⁰⁷. Pakistan önerisiyle Durand sınır ile ilgili yeni hükümetin fikrini öğrenmek istedi. Afganistan sınırında çiti redettiği eski rejimler politikasının devamının ettiğini gösterdi.

2. Kabil Yenilgisi

Tüm bir etnik bile temsil etmeyen ve her açıdan daha iyi durumda olan birleşik gruplar mağlup etme konusu bir yabancı hükümet ya da hükümetler tam desteğine sahip olduğunu konuşmaktadır. Taliban'a rehberlik yapan kişi Sovyetlere savaşan bir mücahit komutanıdır. 1994 yılında Kandahar kontrol altına almış ve 1996 yılında Kabil'den Kuzey İttifakı geri vurarak Taliban rejimini kurmuştur.

Pakistan kendi çıkarları için Hizbi İslami Başkanı, Gulbudin Hikmatyar ve Peştunları iktidarı ele geçirmek için Sovyetlerin çekildikten sonra desteklemiş, ama diğer grupları öyle bir planın olduğunu önceden bildikleri ve Pakistan lehine kendi çıkarları göz ardı edemediği

¹⁰⁷ “Afghanistan rejects Pakistan's fence proposal,” Embassy of Islamic Republic of Afghanistan – Ottawa, Sept 14, 2005, http://www.afghanemb-canada.net/public-affairs-afghanistan-embassy-canada-ottawa/daily-news-bulletin-afghanistan-embassy-canada-ottawa/2005/news_articles/september/09142005.html.

için İslamabad destekli Gulbudin Hikmatyar başarılı olmamıştır. Hikmatyar başarısız olunca, Pakistan Sovyet işgali ve iç savaştan kaçan ve Pakistan medreselerde öğretim gören Molla Muhammed Ömer tarafından yönetilen Taliban'ı ortaya çıkarmıştır. Pakistan Taliban'ı destekleme iddialarını yalanladı, ancak ABD istihbaratın belgelerine göre 1996 yılında Taliban tarafından Kabil'in işgali sırasında Pakistan'ın istihbarat ajansı mühimmat, yakıt ve gıda Taliban'ı tedarik etmiştir¹⁰⁸. Taliban Afganistan'a hükmetmek için aşırı şiddet ve zulüm yapmışlar. Küçük Peştun azınlığı ve diğer tüm etnikler Taliban rejimine karşı direndi. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Taliban rejimini tanıyan devletler oldu. Pakistan ve Taliban, Pakistan üzerinden Körfez ülkelerden yardım ve destek aldıkça hayatlarının devam edeceğini bilirdi.

ABD'nin Afganistan'ı işgali Taliban rejimini devirdi. Kalan Taliban Pakistan'a kaçtı ve orada yeniden bir araya gelerek Afgan hükümeti ve uluslararası kuvvetlere karşı direnişi yeni bir dönemin başlangıcı oldu¹⁰⁹. Pakistan Taliban destekleme iddiasını reddetti ve ülke kendisi onların kurbanı olduğunu ifade etti. Pakistan Taliban ve militanlara karşı mücadelesinde gerçekten dürüst olsaydı Taliban çoktan yenilirdi. Pakistan her yollarla Taliban'ı ortadan kaldırma gücüne sahiptir ama onları Hindistan ve Afganistan karşı kullanması dış politikasının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Devlet yüksek pozisyonlarında çalışan Peştunların çoğu Peştunistan neden ve Durand sorunu için Pakistan'a karşıdır. Afgan devletinde mevcut Peştunlar Pakistan karşı kendi selefinin politikasını izlemektedir. Tamamen Pakistan destekli - Taliban Pakistan için iyi bir seçenek olduğunu gösterdi. Pakistan Taliban faktörü yardımıyla Afganistan'da güvenliği zayıflatmak ve Taliban'ı hükümete meydan okuma yeteneğine sahip olan bir parti olarak dikkate alınması ister. Pakistan Taliban'ın silahlı mücadele ve daha sonra siyasi çözümüyle Afganistan'daki nüfuzunu sağlamaya çalışır. Afgan devletine dahil olan ve yeterli güce sahip olan Taliban Afganistan Pakistan'ın müdahalesini kolaylaştırır. Yukarıda belirtildiği gibi sadece Pakistan desteği ile hayatta olan Taliban Pakistan'a borçludur.

¹⁰⁸ "Pakistan: The Taliban's Godfather," **The National Security Archive**, August 14, 2007, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB227/index.htm#8>, s. 7.

¹⁰⁹ Zachary Laub, "The Taliban in Afghanistan," Council on Foreign Relations, 4 July 2014, <http://www.cfr.org/afghanistan/taliban-afghanistan/p10551>.

3. Pazar Arayışı

Her ülke sanayisini geliştirmek ve diğer ülkelere ihracatını artırmak istemektedir. Yerli ürünler için pazarlar bulma çok önemli olmuş ve devletleri birbirlerine karşı savaştıran konu olmuştur. Afganistan bir kara ülkesi olarak komşuların toprakları üzerinden mal ithal etmek zorundadır. Pakistan ticari amaçlar için ana güzergâh olmuştur ve hatta NATO bile bu yollu kullanarak kendi kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Pakistan, Afganistan'a kendi yapımlarını ihraç etmek istiyor. Bu mesele yatırım için güvenli bir yer olmadığını göstererek ülkedeki diğer yabancı yatırımları vazgeçirmeye çalışır. Afganistan politikası yapımın sırasında olası yolları kullanarak Afganistan'ın yerli sanayinin gelişmesini engellemektedir. Afganistan'ın yerli sanayisini geliştirirse dışarıdan özellikle ithal etmek zorunda kalmaz. Bu ticari ilişki önemli ölçüde yükselmektedir. İki ülke arasındaki ticari etkileşimin miktarı 2007 ve 2001 yıllarda arasında 560 milyonken 2013 yılında 2,5 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Pakistan, doğal kaynaklardan yoksundur. Afganistan ve Afganistan üzerinden Orta Asya kaynaklarına ulaşması gerekir. Afganistan ve Orta Asya pazarlarına ihracat yapmak ve kendi sanayi için hammadde ithal etme amaçları vardır¹¹⁰.

4. ABD müttefiki üzerinde Rekabet

Pakistan, ABD'nin NATO dışı Güney ve Orta Asya'da tek müttefiki olarak her yıl büyük miktar para almaktadır. ABD'nin bölgedeki çıkarlarını sağladığı ve kolaylaştırdığı için Pakistan nükleer silah sahibi olurken her yıl farklı konularda milyarlarca dolar almayı başarmıştır. ABD'nin Afganistan işgali ve onun finansal zararı ve can kayıpları ülkenin stratejisinde önemli bir konuma sahip olduğunu belirtti. Ayrıca, eğer Pakistan'daki aşırı örgütler ülkenin yerel kurumlarını, siyasi istikrarsızlıklarından faydalanıp hareket geçirirse ABD için bir tehlike olabilir çünkü ülke nükleer silaha sahiptir¹¹¹. Haziran 2012 yılında ABD ile stratejik anlaşma imzaladıktan sonra dışişleri bakanı, Hillary Clinton Kabil ziyaretinde

¹¹⁰ "Commercial Relation with Pakistan," National Coalition of Afghanistan, 2013, <http://www.nca.af/Commercial-relations-with-Pakistan-f2013013132.html>.

¹¹¹ Richard L. Armitage, et al, **US strategy for Afghanistan and Pakistan**, Council on Foreign Relations, US, 2010, s. 3.

Afganistan'ın Pakistan, İsrail, Japonya ve Güney Kore gibi ABD'nin NATO dışı müttefiki olduğunu ilan etti. Ayrıca “Amerika Birleşik Devletlerini lütfen arkadaşınız olarak bilin” demiştir. Afganistan'ın terk etme düşüncesinde değilken tam tersi Afganistan'la geleceğe uzanan ortaklık inşa etme sürecinde olduğunu ifade etmiştir¹¹².

Düşman komşular tarafından çevrilmiş olan Afganistan, komşuları ve bölgesel güçlere karşı konumunu güçlendirmek için ABD'ye bağlı kalacaktır. ABD'nin Afganistan'a olan desteği caydırıcılık rolü Afganistan'a yabancı müdahalelere engeldir. İç savaş ve yabancı ülkelerin müdahalesi sadece ABD'yi Afganistan'a yararlı bir ülke olarak gösterir. Milyarlarca Dolar ve yüzlerce insan kaybı Amerika Afganistan'ın iyi bir müttefik olduğunu kanıtıyor. Aksine, Pakistan bölgesel müttefikler bulmaya çalışıyor, örneğin Çin'e olan ilişkisindeki amacı ABD'ye olan bağımlılığını en aza indirmektir. Pakistan hükümeti tarafından Taliban destek konusunda NATO Genel Sekreteri, Anders Fogh Rasmussen Mayıs 2012 Chicago'daki NATO zirvesi öncesinde Çin resmi bir ziyarette bulunmuştur. Çin bu konuda yorum yapmaktan kaçındı. Bu Pakistan ve Çin arasında yakınlaşmayı gösterir. Ayrıca, ABD Pakistan'ı Taliban'a karşı mücadelesinde dürüst olmadığına dair suçlamaktadır. Pakistan toprağında ABD insansız uçak saldırılarına karşı olduğu için NATO ikmal güzergâhı kapattı. Bu çekişmeler Afganistan'daki ABD faaliyetlerine karşı olduğunu işaret etmektedir. Çekişmelere rağmen Pakistan hükümeti militanlarla olan mücadelesinde ABD'den yardım istemiştir. Pakistan Afganistan'da olan etnik farklılıklar, İstikrarsızlık, yolsuzluk ve Taliban faktörlerin üzerine işaret ederek onun bir müttefik olma kapasitesine sahip olmadığını kanıtlamak istemektedir.

¹¹² Mattew Rosenberg - Graham Bowley, “U.S. Grants Special Ally Status to Afghans, Easing Fears of Abandonment,” NY Times, 7 July 2012, http://www.nytimes.com/2012/07/08/world/asia/us-grants-special-ally-status-to-afghanistan.html?_r=1&.

C. Hindistan: Düşmanımın Düşmanı

Onların Yunanistan ve Türkiye düşmanlığı Osmanlı işgaline kadar uzanmasının aksine, Hindistan ve Afganistan ile samimi ve stratejik ilişkileri bulunmaktadır. Guriler, Gazneliler ve Durrani imparatorlukları Hindistan'ı işgal etmiş ve yüzyıllar imparatorlukların parçası olarak kalmıştır. Stratejik ilişkileri Pakistan'ın bağımsızlığından ve oluşumundan beri başlamıştır. Komşum benim düşmanım, ama benim komşunun komşusu arkadaşım ya düşmanımın düşmanı dostumdur ünlü sözü dayalı ilişkiler başlamıştır. Hindistan ve Afganistan Pakistan ile sınır anlaşmazlıkları vardır. Pakistan bu ülkelerin politikasına karşı direnince veya oyunu tam tersine çevirince Kabil ve Delhi Pakistan baskı altına almak için işbirliğini yoğunlaştırmıştır. Hindistan ve Pakistan ilişkileri 1971 yılında en soğuk notasında veya Bangladeş bağımsızlık Savaşı sırasında Hindistan'ın kuzey toprakları Pakistan ateş altına alırken Afganistan kendi müttefikiyle politikasını ve işbirliğini koordine etmekte başarısız kalmıştır. Afganistan'ın laik politikacıları parlamentoya Pakistan'a karşı savaş ilanını önerdi ama dini milletvekilleri çoğunlukla öneriyi reddetti. Pakistan Müslüman olmayan bir ülke ile savaş halinde olduğunu söyledi. İslam milleti Müslüman olmayan biriyle savaştığı sırada ona saldırmak ahlak ve İslami inanca aykırıdır diye konuşmuşlardır.

Karşılıklı ilişkiler Kabil komünist rejimin sırasında ve Sovyetler Birliği tarafından Afganistan işgali sırasında değişmemiştir. Hindistan bölgede Sovyetler Birliği'nin bir müttefikiydi. Moskova Hindistan'ın tutumunu komşularıyla olan sınır anlaşmazlıklarında özellikle Pakistan konusunda desteklemiştir. Afganistan'daki merkezi hükümetin 1992 yılında yıkılmasından sonra Delhi, anti-Pakistan gruplarını desteklemeyi tercih etmiştir. Doğal olarak, Tacikler, Özbekler ve Hazara (Kuzey İttifakı) Pakistan'a karşıdır.

Afgan iç savaş ve Taliban iktidarı sırasında Hindistan Afgan sınırına 2 kilometre uzakta olan Tacikistan Farkhor hava üssü kullanarak Kuzey İttifakı'na silah ve askeri danışmanları göndermiştir¹¹³.

¹¹³ Gareth Price, "India's Policy towards Afghanistan," Chatham House, 2013, www.chathamhouse.org/sites/files/.../0813pp_indiaafghanistan.pdf, ss. 2-6.

Delhi, Pakistan Taliban'a güçlü destek verdiğini farkındaydı. Pakistan Afganistan'da askeri doktrinini uygulamak, silahlarını test etmek ve Keşmir'de Hindistan'a karşı kullanan militanların eğitim yeri olmuştur. Hint Havayollarının IC-814 numaralı uçuşu beş Pakistanlı militan tarafından Aralık 1999 yılında kaçırılıp Afganistan'ın Kandahar havaalanında iniş yaptığı olay Afganistan, Pakistan askeri ve istihbarat için operasyon zemin olduğunu belirtti. Kaçırma Hindistan'ın cezaevinden olan üç üst Pakistan Taliban'ın serbest bırakıldıktan sonra sona erdi. Terörist ve isyancı grupların çoğunlukla Afganistan- Pakistan sınırındadır. Onların Hindistan'la ilgisi yoktur. Onlar Hindistan ile sınır paylaşmamakta ve Hindistan'ın orada herhangi müdahalesi yoktur. Nükleer silahı olan ordunun ve güçlü istihbarata sahip bir ülkenin militanlarına karşı hiçbir şey yapmaması şaşırtıcıdır. Aslında, onlar Pakistan ordusunun parçasıdır. Mümkün olduğu yerde Pakistan onları eğitim ve silahlandırarak Hindistan'a karşı kullanır. Mart 2001 Taliban tarafından dünyanın en yüksek Buda heykelleri imha edildiği Pakistan'ın sipariş üzerine başka provokatör eylemdir. Hindistan sert sözlerle kınadı. Taliban heykelleri uzun zaman önce tahrip etmedikleri ve Tanrı onları bağışlasın diye 100 inek kestiler. Dini amaçlar için inekten daha koyun kesmesi uygundur. Hintliler ineğe saygı gösterir ve ibadet bile eder. Bu amaçla yapılan bir şeydi. Pakistan, Taliban'ın arkasındadır ve Afganistan üzerinden Hindistan'a zarar vermek için herhangi araca başvurur.

1. Ortak Düşmanla Mücadele

İslamabad ve Delhi barışçıl yollarla birbirlerinin endişelerini çözememiştir. Pakistan, Hindistan'la doğrudan bir askeri çatışmada hedeflerine ulaşamayacağını algılandıkça Keşmir'de Müslümanlar ve kabileleri Veziristan'da silahlı Hindistan'a karşı mücadelesinde silahlandırmıştır. Pakistan ayrılıkçı - İslamcı ayaklanmaya destek olmuştur ve aynı zamanda kabilelere ait bölgelerinden savaşçıları Hint askerlerinin savaşmak için Keşmir'e gitmesini izin vermiştir. Pakistan, Hindistan'ı baskın altına alarak İslamabad taleplerine teslim olmasını ister¹¹⁴. Pakistan aynı politikayı Afganistan'da uygulamaktadır. Çünkü Kabil'de merkezi hükümetin zayıflandığında dikkate değer başarı elde etmesi mümkün olur. Pakistan – destekle

¹¹⁴ Graham Usher, "The Afghan Triangle: Kashmir, India, Pakistan," **Middle East Report**, No. 251, Pakistan under Pressure (Summer, 2009), ss. 20-27.

Taliban intihar saldırıları yaparak ve Afganistan içinde Afgan silahlı güçleriyle savaşmışlardır. Onlar ancak sınırda Hint askerlerine karşı savaşabilir ve nadiren ülkenin içinde saldırı gerçekleştirebilmektedir.

Pakistan'ın tehditler iki ülke varoluşsalken güvenliği ciddi şekilde baltalar. Hindistan 2001 yılından Taliban rejiminin devrildiğinden beri her türlü müdahale ve savaş için Afganistan'a destek olmaya başlamıştır. Benim görüşüme göre, Afganistan ve Hindistan hükümetinin İslamabad'a aynı anda iki devletle karşı karşıya kalamamasını zımni olarak bildirmiştir. Pakistan'ın endişesi Cinnah ve Kabil Uluslararası Havaalanlarına yapıldığı saldırılardan kolayca anlaşılabilir. Onun nedeniyle, Karaçi Cinnah Havaalanının tüm uluslararası seyahati iptal daimi olarak iptal olmuştur. Militanlar 8 Haziran 2014 tarihinde Karaçi'de havaalanına saldırı. Saldırı misilleme olarak, Kabil uluslararası havaalanı 17 Temmuz 2014 tarihinde militanların saldırısı altında gelmiştir. Misilleme Pakistan, Afganistan'ın havaalanında düzenlenen saldırıda elinin olduğunu sonuca varmıştır. Saldırı İslamabad'a çok ağır gelmişti çünkü saldırıya uğrayan Havalimanı daimi olarak uluslararası uçuşlarını kaybetti. Aynı sorunu paylaştığı için Hindistan'ın rolü de göz ardı edilememektedir.

Pakistan, Hindistan'ı Beluçistan ayaklanmasını Afganistan'daki üslerini kullanarak teşvik ettiğine ilgili suçluyor. Hem Afgan hem de Hindistan hükümetleri iddiaları reddetmiştir. Buna karşılık, onlar Afganistan içinde Talibanları destek konusunda suçluyor¹¹⁵. Kabil ve Herat Hint elçilik ve konsoloslugu 2008 ve 2014 yılında saldırı altında gelmiştir. Pakistan hariç hiçbir hükümetin eli olduğu anlaşılmamaktadır.

Pakistan olası araçları kullanılarak Afgan ve Hindistan cephelerinde mücadelesini sürdürmeye isteklidir. Her iki devlet kendi ulusal çıkarlarını korumak ve vatandaşların güvenliğini sağlamakla zorunludur. Afganistan tek başına tehditlerin etkisiz hale getirmemek gibi Pakistan karşı saldırılarda bulunamaz. Hindistan'ın işbirliği ve yardımı önemli bir rol oynadığı gibi her iki tarafın yararınadır.

¹¹⁵ Zahid Shahab Ahmed and Stuti Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor," Pakistan Horizon, Vol. 60, No. 2, **Pakistan'Ss Foreign Policy Analysis** (April 2007), s. 168.

2. Nüfuz Genişletme Fırsatı

Milyar nüfus üzerinde, nükleer silahlar ve ekonomi geliştirmesi için Hindistan bölgede üstünlük arayışındadır. ABD bölgede Pakistan'ın tek müttefikine, Çin'e karşı denge olarak Hindistan'ı dikkate almıştır. 2008 yılında imzalanan bir anlaşmaya göre Hindistan Amerikalı firmalardan nükleer yakıtlar ve sivil atom teknolojilerini anlaşma da dahil olmak üzere satın almak için izini almıştır. Bu anlaşma Pakistan'la yapılmamıştır¹¹⁶. Afganistan'da ABD ve Hindistan arasında herhangi bir politika çatışması olmadığını gösterir. 2010 yılında bir Amerikan araştırma-tabanlı, küresel performans yönetim danışmanlığı şirketi tarafından yapılan bir ankete göre Afganlar, ABD ve Çin yerine ülke içişlerinde Hindistan'ın başrolünü tercih eder¹¹⁷.

Hindistan'ın dış politika ilkelerinden biri Inder Kumar Gujral tarafından 1990'lı yıllarda ifade edilen komşulara yardımda bulunmak ve karşılığında hiçbir şey beklememektir. Hindistan ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya'dan sonra beşinci büyük yardım eden ve bölgede donör ülkedir. Hindistan Afganistan'da farklı projelerde 1.2 milyar \$ harcamıştır. Delhi ziyaretinde Cumhurbaşkanı Karzai 2011 yılında stratejik bir anlaşma imzaladı. Hindistan çeşitli alanlarda Afganistan'da 2 milyar dolar harcama sözü vermiştir. Hindistan 2001 yılından bu yana Afganistan'a olan desteğinde parlamento binası, okul çocuklarına gıda, okul, yol ve baraj inşaatı gibi önemli faaliyetlerde bulunmuştur¹¹⁸.

a) *Ekonomik Faaliyetlerin uzatılması*

Ticaret ve Ekonomik işbirliği imzaladığı stratejik anlaşmanın ana bölümüdür. . Afganistan'ın maden kaynakları 3 trilyon \$ dan daha fazladır. Yeraltı rezervleri gaz, petrol,

¹¹⁶ Usher, a.g.m., s. 19.

¹¹⁷ "Afganistan-India relations," Wikipedia, the free encyclopedia, 16 December 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Afganistan%E2%80%93India_relations.

¹¹⁸ Price, a.g.m., s. 8.

bakır, demir, gümüş ve altına dahil şeyleri içermektedir. Madenlerin çıkarma konusu anlaşmada açıkça belirtilmiştir¹¹⁹.

Afganistan Pakistan üzerinden Hindistan'a mal ihraç edebilir. Ancak Hindistan, Afganistan'a Hint malları ithali Pakistan üzerinden izin verilmiyor. 2012 Tahran'da düzenlenen Bağlantısızlar Hareketin köşesinde Hindistan, İran ve Afganistan Pakistan yolun yerine Çabahar Limanı'nı kullanmaya karar verdiler. İki ülke arasındaki ticaretin miktarı 600 milyon dolardır. Çabahar Limanı açıldığında 5 yıl içinde bu miktar 5 milyar dolara yükselecektir.¹²⁰

İran güzergâhı sadece iki ülke arasındaki ticareti artırmakla kalmıyor aynı zamanda Hindistan, İran ve Afganistan üzerinden Orta Asya pazarlarına ve rezervlerine ulaşabilmeyi sağlamaktadır. Orta Asya ülkelerinde Hindistan'ın olması Çin ve Pakistan'ın olmasından daha iyi karşılanır. Tacikistan'da hava üssünü kullanarak Afganistan'a yardım etmek amacıyla Tacikistan ile bir anlaşmaya varılmıştır. Taliban ve El Kaide ile Pakistan'ın bağlantısına endişeyle bakan Orta Asya Hindistan'dan tehdit beklememektedir. Afganistan Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a sınırı olması nedeniyle Orta Asya ülkeleriyle bağ kurmada arzu edilen bir yerdir. Aynı zamanda Çin ile dağlık sınır da vardır. Çin ve Afganistan dağların nedeniyle kara yolundan temas içinde değildir ama Çin'in ekonomik ilişkisi artınca kara yolu da inşa edilecektir.

D. Orta Asya: İsteksiz Bölge

Orta Asya (CA) toplumlar çok ölçüde Afganistan sakinleriyle aynı kültürü, dini ve etniği paylaşmaktadır. Afganistan ve bugünkü Orta Asya arasında 18. ve 19. yüzyıldan önce bir sınır yoktu çünkü Fars ve Türk kökenli hanedanları yüzyıllar tek bir bölge olarak bu bölge üzerinde hükmetmiştir. 1917 yılında olan Bolşevik Devrimi'nden önce Afganistan ve Orta

¹¹⁹ Dinoj K Upadhyay and Athar Zafar, "Assessing India's Decade-long Engagement in Afghanistan," Indian Council of World Affairs, 23 August 2013, www.icwa.in/pdfs/IBAssessingIndias.pdf.

¹²⁰ "Afghanistan keen on opening Chabahar port in Iran for transit to India, bypassing Pakistan," The Economic Times, 18 June 2014, http://articles.economictimes.indiatimes.com/2014-06-18/news/50678876_1_chabahar-port-india-and-afghanistan-india-afghanistan

Asya toplumları arasında yoğun etkileşim vardı. Orta Asya Sovyet hâkimiyetin altına geldiğinde neredeyse her düzeydeki ilişkilerin sona ermiştir. SSCB politikaların sonucuna bölge laik olmuşken Afganlar İslami değerlere bağlı kalmıştır. Sosyalist sistem ve onun merkezli ekonomik politikası Afganistan'a olan mesafeyi daha arttı. Küçük ticaret ve aileye dayalı tarım Afgan ekonomisinin özellikleriydi¹²¹.

Büyük oyun ve iki kutuplu sistemin sırasında Afganistan'ın tampon devlet kavramı ve pozisyonu ülkedeki durum tüm bölgeyi olumsuz ve olumlu şekilde etkileyebilmesini göstermiştir. Orta Asya rejimler genel olarak Peştun olmayan özel olarak Afgan iç savaşı sırasında bazı etnikleri desteklemiştir. Örneğin Özbekistan ve Tacikistan durumu kontrol altına almak ve kendi ülkelerine yayılmasını engellemek için Özbekleri ve Tacikler destekledi. Türkmenistan ekonomik çıkarları için Taliban rejimi ile ekonomik bağları devam ederken diğer Orta Asya devletleri anti-Taliban gruplara yardım etmeye çalışmıştır. Her etnik kendi etnik kökenli insanlarla aynı bayrak altında yaşamak isterken Afganistan'daki etnikler Afganistan'dan ayırmak ve Orta Asya ülkelerine katılmak istememiştir. Afganistan'da etnik gruplar siyasi süreçte yer almak için mücadele etmiştir. Örneğin, Tacikler, Özbekler ve diğer azınlıklar Tacikistan ve Özbekistan'ın parçası olmak istememiştir. ABD'nin Afganistan işgali bölge ve Afganistan arasındaki ilişkinin yeni bir aşaması için zemin hazırladı ama Orta Asya ülkeler Uluslararası Toplumdan tek taraflı kazanç alma hariç diğer fırsatlardan yararlanmamıştır. Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan sırf ABD ve müttefiklerinden alabileceği para için hava üssünü kiralamayı kabul etmiştir.

1. Ticaret: Bağımsızlığa olan Yol

Orta ve Güney Asya ülkeleri dünya ekonomisi ve ticaretine daha az entegre olan bölgelerdir. 3. yy MÖ itibaren Moğolların çöküşüne kadar İpek Yolu Batı'ya Doğu bağlayan ana yoldur. Güzergâh Çin, Persler, Romalılar, Ermeniler, Hint ve Bactrians arasında ticaret,

¹²¹ Shahrbanou Tadjbakhsh, "Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia," Peace Research Institute Oslo (PRIO), <http://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7214>, s. 53.

kültür, askeri ve siyasi amaçlar için kullanmıştır¹²². ABD'nin Afganistan işgali İpek Yolu'nun rehabilitasyonu için fırsat vermiştir. ABD ve müttefiklerin karavanları Pakistan'da ateş altına geldiğinde başka bir tedarik yolu bulmak zorunda kaldılar. Pakistan rotası Afganistan'da Koalisyon Kuvvetleri öldürücü olmayan yardım getirmek için kullanırdı. Pakistan hükümeti ulaşım yolu için yüksek ücret almaya çalışırken Taliban baskısı altında yabancı kuvvetleri tedarik yolunu kapatmak zorunda kalmıştır. Kuzey Dağıtım Ağı (NDN) Pakistanlı rotayı atlamak için eski Sovyet topraklardan geçen Amerikalılar tarafından önerdi. Rusya ve eski Sovyet devletleri Afganistan'daki misyonunun önemini nedeniyle hayır diyemezdi. NDN Orta Asya ülkelerini Güney Asya ve ötesiyle Afganistan üzerinden ticaret etmeye teşvik eden bir konuydu.

Öyle bir plan Orta Asya ülkeleri için kayda değer bir başarı olarak kabul edilebilir. Özellikle ekonomik olarak Güney Asya'ya hidrokarbonlar, elektrik ve karbon ihraç ettiğinde Rusya'nın tekeline son vermiş olacaktır. Aynı zamanda dış pazarlara mallarını ihraç etmek ve transit rota olmaktan önemli miktarda para almak Afganistan için yararlı gözükmektedir¹²³. Başka komşularla karşılaştırıldığında çok düşük seviyede olan karşılıklı ticaret ve yatırım yanında Afganistan için çok avantajlı olacak ekonomik projeler vardır.

- CASA 1000 veya Orta Asya -Güney Asya Elektrik Sağlama Projesi: Anlaşma Afganistan, Pakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 11 Ekim 2014 tarihinde kesinleşmiş ve imzalanmıştır. Projenin 2017 yılında tamamlanması bekleniyor. Tacikistan ve Kırgızistan her yıl Afganistan ve Pakistan'a 300 MW ve 1000 MW elektrik ihracat etmektedir. İhracat kapasitesi ihtiyaca göre artacaktır¹²⁴. Anlaşmaya göre Afganistan 300 MW elektrik almasına rağmen transit ücreti için 45 milyon dolar alacaktır.
- Türkmenistan - Afganistan - Pakistan - Hindistan doğalgaz boru hattı (TAPI): Anlayış Muhtırası 2010 yılında dört hükümet arasında imzalandı. 2010 yılında

¹²² "Silk Road," Wikipedia, the free encyclopedia, 15 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Silk_Road.

¹²³ S. Frederick Starr, "A Partnership for Central Asia," **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 4 (Jul. - Aug., 2005), ss. 164-178

¹²⁴ Agreement of CASA-1000 Project between Afghanistan and Pakistan," Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 11 October 2014, <http://mfa.gov.af/fa/news/news-mfa-afg-kaca1000-11-10-2014>

tamamlanan tedarik anlaşması imzalamıştır. 1,735 kilometrelik boru hattı 8 milyar dolar civarında masrafı olurken 33 milyar metreküp gazı yıllık kapasitesi olacaktır¹²⁵. Boru hattın tamamlanması 2017 yılında bekleniyor. Afganistan'ın Herat ve Kandahar ilinden geçerek TAPI Boru Hattı Pakistan ve Hindistan'a Türkmenistan gazını aktarır. Taşıma ücretinin yanı sıra Afganistan doğalgaz alacaktır. Böyle bir boru hattı için müzakere 1990'lı yıllarda başlamış fakat Afganistan'daki istikrarsızlık ve bazı diğer sorunlardan dolayı son aşamaya ulaşmaya başarısız olmuştur. Afganistan ve Pakistan arasında uzun süreli gerginlikten dolayı Afganistan'ın Pakistan'a karşı boru hattını bir siyasi baskı olarak kullanma konusuna Pakistan'ı endişelenmiştir. Böyle bir endişeyi tahmin eden İran, Afganistan rotası yerine kendi toprağını alternatif olarak devletlerle müzakere etmiştir. Ancak ABD Afganistan rotasını onaylayarak projenin mümkün olacağını belirtmiştir.

2018 yılında faaliyete geçmesi muhtemel olan boru hattı günde 90 milyon metreküp doğalgaz taşıyacaktır. Pakistan ve Hindistan her biri günde 38 alırken kalan 14 Afganistan tarafından alınacaktır¹²⁶. Geçiş ücreti için yıllık 1,4 milyar dolar Afganistan'a verilmesi beklenmektedir.

İki belirtilen projeler önemli ekonomik projeler arasında yer alırken ulusal ve bölgesel sonuçlar doğuracaktır. Afganistan ve Orta Asya devletleri arasında elektrik, gıda, petrol vb. küçük karşılıklı anlaşmalar vardır. Söz konusu anlaşmanın alan ve boyutu artmaktadır.

2. Aşırılık ve Uyuşturucu

Orta Asya devletlerin mevcut liderleri Sovyet döneminde eski komünistler olarak önemli pozisyonlara sahiptir. Sovyetler Birliği'nin marjinalleştirme ve hatta insanların sosyal hayattan dini kaldırma politikası başarılı olmuştur. Dini kurumlar üzerinde sıkı bir kontrol

¹²⁵ "Turkmenistan Wants TAPI Construction Work to Begin in 2015," Natural Gas Asia, 11 April 2014, <http://www.naturalgasasia.com/turkmenistan-wants-tapi-construction-work-to-begin-in-2015-12214>

¹²⁶ "TAPI pipeline gas sale agreement signed," The Hindu, 23 May 2012, <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-pipeline-gas-sale-agreement-signed/article3449588.ece>

vardı. İslam, Tanrı ve insanlar arasında gizli bir ilişki olarak sınırlı olmuştur. Komünist hâkimiyetini zayıflatan her türlü İslami faaliyetlerin şiddetle bastırılmıştır. Onların neredeyse yüzyıl kısıtladığına rağmen İslam kentsel alanlarda değilse de köylerde ve kırsal alanlarda yaygın olarak halk tarafından uygulanmaktadır. Sovyet kısıtlaması sadece İslam'ın daha geliştirmesini durmuştur. SSCB ölümünden sonra insanlar dinini uygulamaya serbest olması bekleniyordu ama eski komünist liderler İslami faaliyetlerinde Sovyet politikasını devam etmesini gösterdi. Özbekistan İslam hareketi (IMU) Kerimov rejimini devirmek için kararlı bir dini militan grubudur. IMU Özbekistan'dan çıkarılınca Afganistan'a çekilmiştir. ABD işgali sırasında Pakistan'dan kaçmışlardır. Kerimov'a yapılan 1999 yılında hayat girişimi İMU'ya atfedilmiş ve ondan sonra ülkeden faaliyetlerin uzak tutmak için elinden geleni yapmıştır. Başka bir kuruluş olarak Hizb-ut Tahrir faaliyetlerini başlamıştı ama hükümetler tarafından ağır baskı ve cezaya mahkûm olunca İslami faaliyetler sınırlı kılmıştır. Başka anti-din politikası Tacikistan'da icra ediliyor. Tacikistan Cumhurbaşkanı camiye gitmeyi 18 yaşından küçüklere yasaklamıştır. Kendi bebekleri için Arapça isimlerin yerine isim Şehname'den (Farsça konuşan insanların tarihini içeren bir uzun epik şiir) seçmesini ilan etmiştir. Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan Afganistan'la ortak sınırı vardır. Sınır Afganistan'da istikrarsızlık sırasında uyuşturucu kaçakçılığı ve militan geçişine açıktır. Bölgeye gitmek isteyen Afganistan aşırılık yanlısı grupları için güvenli bir sığınak ve kavşaktır. Orta Asya devletleri bu konuda Afganistan'la işbirliği yapmaya karardır.

Afganistan'da uyuşturucu üretimi Taliban rejiminden önce söz konusu olmamıştır. Uyuşturucudan yüksek para kazandıkları ve işçilerin muhtemel isyanı önlemesi için Taliban uyuşturucu ekimin ve üretimini serbest bırakmıştır. Uyuşturucu Taliban'ın gelir kaynağını oluştururdu. Uyuşturucunun İslam'da yasak olduğu sorusuna, uyuşturucu Müslüman olmayanlar tarafından kullandığı için bir sorun olmadığını söylenirdi¹²⁷. Uyuşturucu kaçakçılığı Orta Asya toprakları geçtikten sonra Rusya'ya ulaştığı için hem Orta Asya hem de Rusya için bir sorundur. Afyon ülkenin yüzde 25'i söz eden yerlere kuzey yoldan ihraç edilmektedir. AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) haşhaş ekimi ve uyuşturucu kaçakçılığı ortadan kaldırmak için 2004 yılından bu yana Afganistan ile işbirliğini başladı.

¹²⁷ Ahmed Rashid, **Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia**, Second Edition, I.B. Taures Co Ltd, New York, 2001, ss. 117, 118.

Örgütün ayrıca bu amaç için 5 Orta Asya devletinde şubeleri bulunmaktadır. AGİT yardımı güvenlik görevlilerine eğitim, Orta Asya devletleri ve Afganistan arasında koordinasyonu sağlamak ve güvenlik kurumlarına gerekli ekipman verme şeklindedir. Afgan - Tacik sınırı uyuşturucu kaçakçılığın en müsait sınırı olmuştur. Tacikistan Dışişleri Bakanlığı'ndan mektuplar genellikle Afganistan Dışişleri Bakanlığına gönderilir. Mektupların konusu Tacik topraklarına girmek isteyen kaçakçılar ve Tacik sınır kuvvetleri arasında çatışma ve büyük miktarlarda uyuşturucu ele geçirme konular ihtiva eder. Böyle tehlikeli tehditlere rağmen Afganistan ile Orta Asya ilişkiler diğer komşuları ve ülkelere göre sınırlıdır. Afganistan bir batı müttefikidir. Orta Asya Batı ile ilişkileri artırma ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını devam etme konusunda kararsız olduğundan kaynaklanabilir. Afganistan üzerinden Batı ile yaklaşma ve devletle yoğun bir etkileşim halde aşırılık ve uyuşturucu gibi tehditlerin kaldırma olasılığın yanı sıra ekonomik alanda gelişmelerine ve Moskova'dan daha fazla siyasi bağımsızlık olmalarına yardım eden bir faktördür.

E. Çin'in Değişen Politikası

Kabil'e yönelik Afganistan'ın komşularının dış politikasını değerlendirmesi bölge siyasetinde ilgili tüm oyuncuların rolünü değerlendirilmesini gerektirir. Jeostratejik konumu nedeniyle Afganistan bölgedeki ülkelere fırsat ve tehdit sunmaktadır. Afganistan'da ABD liderliğindeki koalisyon diğer ülkelere Kabil'e yönelik dış politikasında başka bir boyut vermiştir. Çin ve Afganistan arasında 76 km sınır vardır. Bu sınır dağlık ve karla kapalı olduğu için nadiren açıktır, ama bu ulaşılması zor sınır karşılıklı etkilememe anlamına gelmemektedir. Sincan, uyuşturucu kaçaklığı (Afganistan, Pakistan ve İran'dan yılda 386 kilogram uyuşturucu Çin'e kaçak edilir) ve Afganistan'da bulunan madenler Çin için önemlidir¹²⁸. Taliban döneminde Afganistan'da 2000 ve 3000 arasında Sincanlı militan

¹²⁸ Nerkez Opacin, **China's Role in Afghanistan: A Capitalist Peace Approach**, Anchor Academic Publishing, Hamburg, 2014, ss.35,38.

bulunurdu. 2002 yılının ocak ayında Çin Polisi eğitim gören 100 militanı yakalamıştır. Ayrıca, Sincan militanları ve El Kaide arasında bağ olduğunu da dile getirilmiştir¹²⁹.

1. Çin'in Amerikan Niyetlerine Yaklaşımı

Çin'de militanlar veya terörist diyenlerin faaliyetleri dolayından Pekin bölge ve uluslararası arenda herhangi işbirliği hazır olduğunu göstermiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarından BMGK'da alınan tüm kararları evet oy vermiştir. Çin ve ABD arasında Afganistan misyonu üzerinde sadece istihbarat bilgilerin alışverişi yapılmıştır. Askeri işbirliği söz konusu olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Pekin ve Moskova ABD gibi bir Koalisyon kurmaya çalıştığı hedefi bir yandan ABD ve müttefiklerinin gelen tehditleri caydırmak ve diğer taraftan dünyanın başka yerlerinde kendi dış politika performansını hızlandırmak olmuştur. El Kaide'ye mücadele adı altında Afganistan ABD işgali terörizm ve Afganistan sınırına sınırlı kalmamıştır. ABD yaptığı misyonunda farklı şekillerde bölgedeki birçok ülkeyi dahil etmeye çalışmıştır. Malzeme kuvvetlerine getirmek için topraklarını kullanma ve ABD karşıtı faaliyetlerin desteklenmesi bazılarını suçlamıştır. Afganistan'daki ABD varlığı Hindistan'ı konumu güçlendirmiştir. Pakistan ve Çin yakınlaşması ABD'yi Hindistan'le yakın ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Çin'in ekonomi politikası ve nüfuzu Rusya'nın etkisini zayıflatmaya rağmen Çin Rusya'ya Pekin'le ilişkisini gerginliği için herhangi bir bahane vermeyecektir. Çin'in önde gelen bir savunma analisti şöyle söyler:

ABD 331 milyar \$ askeri bütçeyle (Çin'den 20 kat daha büyük) durdurulamazdır. ABD askeri gücü ve diğer güçlerin arasındaki fark sadece miktarda değil kalitededir. Bu muazzam fark ABD'yi tek taraflı eylemci yapar ve diğer ülkelerin çıkarlarını göz ardı eder¹³⁰.

Pekin ABD tarafından çevrili olduğunu hissederek onun Afganistan'dan hızlı çekilmesini memnuniyetle karşılanan bölgedeki ülkelerden biridir.

¹²⁹ Yong Deng - Fei-Ling Wang, **China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy**, Rowman and Littlefield Publishers, US, 2005, s. 312.

¹³⁰ J. Mohan Malik, "Dragon on Terrorism: Assessing China's Tactical Gains and Strategic Losses After 11 September," **Contemporary Southeast Asia**, Vol. 24, No. 2 (August 2002), ss. 252-293.

2. Arzulanan Ekonomik Alan

Ülkenin istikrarı ve refahı için yüzlerce milyon dolar bağışlanan diğer ülkelerin aksine Çin, ABD öncülüğündeki misyonda kenarda ve daha az ilgilenmiştir. Kabil ve Pekin karşılıklı etkileşimi zamanla gelişmektedir. İki taraf 19 Haziran 2006 tarihinde iyi komşuluk Antlaşması ve Dost İşbirliği anlaşmasını imzalamıştır. Tüm antlaşma tarafların iyi niyetini sergiliyor. ABD ve NATO'nun çekilmesi kesinleşince Çin Afganistan'a daha fazla angaje olmak istemiştir. Pekin'e yaptığı ziyarette Başkan Karzai Haziran 2012 tarihinde "Çin-Afganistan Stratejik ve Ortak işbirliği" anlaşmasını imzaladı. Bu tür anlaşmayı imzalamaya teşvik eden için faktörler Sincan sorunu ve Afganistan yeraltı kaynaklarıdır.

Afganistan kuzey-doğu kesiminde Çin'le sınırı vardır. Dağlık sınırdan kar ve yüksek dağlar nedeniyle geçmek neredeyse imkânsızdır. Çin ekonomik faaliyetini genişlettikçe Kabil ve Pekin bir tünel kazmasını ve geçiş mümkün eden yolun çaresini bulacaktır. İki ülkeye sınır üzerinden geçme imkânsızlığına rağmen çoğunlukla Uygur yaşadığı Sincan ayrılıkçılar tarafından istikrarsızlık korkusu vardır. Afganistan Uygur kaçaklar güvenli bir sığınak ve aynı zamanda Sincan ayrılıkçılığını silahlı mücadeleyi yoluyla desteklemesi için iyi bir yer olabilir. Ortaklık anlaşması çerçevesinde Afganistan kimseye herhangi bir biçimde topraklarını kullanarak Çin'e karşı saldırma izni vermezken her türlü terörist faaliyetlerin mücadelesinde taahhüt etmiştir.

Aynak bakır madeni, Çin'in çıkarılması için imzaladığı büyük projelerin biridir. 5,5 milyon ton bakır içeren dünyanın en büyük ikinci madenidir. Çin kendisi 700.000 ton tahmin eden bakır madeni vardır. Çin mümkün olduğun zaman içerisinde kendi sanayi için bakır kullanabilir¹³¹. Aynak madeninin anlaşması 2007 yılında imzalamış ve üst düzey toplantılar önemi vurgulamıştır. Çin Metalurji Şirketi (MCC) Projenin tamamlanması için sorumludur. Proje 3 milyar \$ karşılığında 30 yıl süre için MCC'ye verilmiştir. MCC Afgan hükümetine nakit 808 milyon dolar vermeyi vaat etmiştir. MCC Kabil'den Torkham'a ve oradan Mazar e Şerif kadar demiryolu inşasını, bakır kullanılması için bir fabrika ve kömür dayalı elektrik üretim fabrikasını taahhüt etmiştir. MCC sözleşmeyi imzalamasına rağmen sözleşmede bazı

¹³¹ "China wants the Aynak Agreement to be revised," Radio Azadi, 20 June 2014, <http://da.azadiradio.org/content/article/25304507.html>

revizyonlar yapılmak istemiştir. Revizyon nedenleri Çin ekonomisinin yavaşlaması, dünya çapında bakır fiyatının düşmesi ve güvenlik kaygısını içerir. Revizyon talebi henüz kesinleşmiş, ama bakır maden çalışmaları devam etmektedir. Süreci yavaşlatan diğer neden ise kültür meselesidir. 2000 yıl önce uzanan tarihi Buda yeri maden yerinde bulunmuştur.

Afganistan ve Çin Ulusal Corporation arasında imzalanan son projesi Amu Darya'dan petrol ve gaz çıkarmasıdır. Afganistan proje gelirinden % 70 alırken kalan fayda Çinli şirkete ait olacaktır. Amu Darya petrol rezervi 87 milyon varil tahmin edilmiştir. Afganistan Maden Bakanlığı petrol rezervini tahmin edilen tutardan daha fazla olduğunu ifade eder. O da kesin bir araştırma sonrasında belli olacaktır.

F. Rusya'nın Değişmeyen Tampon Devlet Anlayışı

Bugünkü Rusya, Çarlık ve Sovyetler Birliği'nin halefidir. Afganistan iki İmparatorluğun ve Rusya Federasyonu dış politikasında özel bir yeri olmuştur. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ülkenin jeopolitik açıdan önemli pozisyonunu açıkça göstermiştir. Sovyetler 1980'li yıllarda askeri olarak bulunduğu için çoğunlukla ülkenin kırsal ve kentleşmiş olmayan bölgelerinde Afganların düşman olarak bilinirdi. Bu tür algı dış propagandadan kaynaklanan bir konuydu. İslam'ın muhafazakâr öğretimini kullanarak komünist olan Kabil devletini zayıflatmak ve onun ilişkisini Moskova'yla son verilmeyi hedeflemekteydi. Sovyetler Birliği ağır uluslararası baskının altında ve SSCB son günlerinde Afganistan'ı terk etti. Pakistan farklı şekilde militan grupların ortaya çıkarmasını başlayınca Moskova yine Orta Asya ve Afganistan yakından ilgilenmeye başladı. Çünkü Orta Asya Moskova doğal etki alanı olarak düşünülür. Aşırılığın Afganistan'da yaygınlaşması ve Orta Asya'ya yayılması Rusya'nın istikrarı için doğrudan bir tehdit oluşturabilir. Çıkarlar düşmanlar dostu düşman ve düşmanı dost yapan şeydir. Moskova ve onun Orta Asya müttefikleri Afganistan'da Taliban karşıtı ve anti-Pakistan Kuzey İttifakını Taliban'a karşı mücadelesinde desteklemiştir. Sovyetler Birliği'yle on yıldan fazla savaştan Tacikler, Özbekler ve Hazaraları içeren Kuzey İttifakı şimdi müttefik olarak görülmektedir.

Taliban rejiminin devrilmesinden sonra Rus diplomatları Afganistan'a koştı ve 28 Aralık 2001 tarihinde kendi misyonunu yeniden başladı. Hamid Karzai, Rusya Dışişleri Bakanı, Igor Ivanov daveti üzerine 12 Mart ve 4 Haziran tarihinde Moskova ziyaretinde bulundu. 12 Şubat 2002 tarihinde General Muhammed Kasim Fahim, Savunma Bakan yardımcısı Moskova'ya uçtu. İki taraf yeni Afgan Ordusu donatılmasını konuşmuştur¹³².

Moskova aceleden sonra Kabil ile ilişkisini soyutladı ve 2007 yılına kadar devam etti. ABD ve NATO'nun artan askeri varlığı Orta Asya'da Rusya için bir tehdit olmuştur. Ukrayna üzerinde başka bir çatışma vardı. Ayrıca, 2004 yılında seçilen Cumhurbaşkanı Hamid Karzai Rusya müttefikleri, Kuzey İttifakı kenara itmişti¹³³. Moskova Afganistan ve bölgede Batı niyet iyice farkında değildi. Rusya ABD misyonu Taliban'ı devirmekle ve post-Taliban hükümetinin oluşumunu yardımında sınırlı olacağını düşünmüştür. Ancak ABD ve NATO misyonu tersini kanıtladı. Moskova bütün Batı misyonu tahmin etmesinde başarısız olmuştu. Bu nedenle geri çekti. Afganistan ve bölgedeki ABD ve NATO oyunu nasıl ve hangi boyutlar alacağını bekledi. Dünyadaki ülkelerin çoğu ABD liderliğindeki misyonunu desteklemek zorunda kalmıştır. Çünkü ABD Başkanı işgali karşı olacak olanları bizimle olmayanlar bize karşılar diye tehdit etmiştir. Bu nedenle, Moskova güney kanadında ABD ve NATO varlığına karşı olamazdı. Aynı zamanda misyona da katılmazdı. Moskova 1979 yılında ülke işgalinden unutulmaz bir ders almıştı. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Genel Sekreteri, Nikolay Borduzha genel olarak Rusya'nın doğrudan angajına ve özellikle asker gönderme üzerinde şöyle konuşmuştu: "Bu seçenek tartışılmış ve umarım asla olmayacaktır"¹³⁴.

¹³² Marek Menkiszak - Katarzyna Jarzynska, "Russia's Afgan Problem: The Russian Federation and the Afghanistan problem since 2001," OĖrodek Studiów Wschodnich, , September 2011, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_38_en_0.pdf, ss. 18-40.

¹³³ Menkiszak ve Jarzynska, a.g.m., ss. 42-53.

¹³⁴ Ekaterina Stepanova, "Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective," Barcelona Center for International Affairs, June 2013, <http://www.estepanova.net/PubsEurasia.html>, ss. 22,25.

1. Rusya'nın Sovyet Vizyonu

Rejim Moskova'da birçok kez değişti, ama hırsı hala yerindedir. Bazıları Sovyetler Birliği'ni tarihinin bir parçası olduğunu iddia edebilir ama tüm bölgesel ve küresel etkiye sahip olan imparatorluklar için geçerli değildir. Gerçi Moskova SSCB dağıldıktan sonra eski gücünü kaybetmiştir. Rusya federasyonu çerçevesinde eski konumuna ulaşmaya çalışmıştır. Rusya'nın büyük güç olma isteği daha unutulmamıştır¹³⁵. Fransa, Almanya, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde kontrolü kaybetti, ama onlar daha sonra farklı bir strateji ve politika ile ortaya çıkmıştır. Onlar eski güce ve nüfuza ulaşmamışsa bile dünya siyasetinde önemli bir rol oynamaya devam ederler. Rus durumunda, bu tür senaryo arka plan güçlüdür çünkü Kremlin'in mevcut politikacılarının güçlü Sovyet geçmişi vardır. Vladimir Putin, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü 20. yüzyılın en büyük felaketi olduğunu bir kez daha belirtmiştir¹³⁶. Putin Sovyetler'i Rusya Federasyonu uluslararası düzeyde üstün olmak için canlandırmaya çalışmak demektir. Her şeyden önce bu vizyon için eski Sovyet devletlerinin korunması gerekir. Moskova Orta Asya'yı terk etmeye çalışmadığı bölgelerden biridir. Orta Asya'ya yönelik Moskova'nın dış politikasını değerlendirince Afganistan jeostratejik konumu belirleyici rol oynamaktadır. Bu alanlara yönelik Rusya'nın politikası en azından Moskova dışında açık değildir. Bu konuda çelişkili analizler ve algılar vardır.

Bu çelişkili ve karmaşık politika Kırgızistan, ABD'nin Manas havaalanının tahliyesini açıklayınca Rusya'nın büyük mali yardımı gösterir. Özbekistan, örneğin Rusya Orta Asya'daki varlığını haklı, güvenlik ve ekonomi bakımından Moskova'ya bağımlı olduğunu devam ettirmek için Afganistan'da istikrarsızlık istediğini inanır¹³⁷. Tersini kanıtlayan diğer argüman ve olaylar Afganistan'dan Rusya'ya tehdit olan aşırılığın Çeçenistan ve laik Orta Asya ülkelerinde istikrarsızlık olası ve uyuşturucu kaçakçılığıdır. Afganistan ile Rusya'nın tehditler ortadan kaldırmak için argümanı destekler.

¹³⁵ Lena Jonson, **Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy**, Second Edition, I.B. Tauris Co Ltd, New York, 2006, s. 176.

¹³⁶ Nouriel Roubini, "Russia's Eurasian vision contest," The Guardian, 5 August 2014, <http://www.theguardian.com/business/2014/aug/05/russias-eurasian-vision-project-syndicate-nouriel-roubini>.

¹³⁷ Shiza Shahid, "Engaging Regional Players in Afghanistan," CSIS, November 2009, [csis.org/files/publication/091124_afghan_players.pdf](http://www.csis.org/files/publication/091124_afghan_players.pdf), s. 11-16.

2. Kaçınılmaz Tehditlerle Mücadele

Washington - Moskova ve Washington - Kabil arasında bir yandan sorunlar çoğalınca Rusya 11 milyar \$ Afgan Sovyet borcunu sileceğini duyurdu. Ancak Kabil eski Komünist hükümet borçların sorumluluğunu almaya reddetmiştir. Afgan Rus yapımı askeri teçhizatın kullanmasını iyice bilir. ABD Dışişleri Bakanlığı Afganistan'a Mı-17V5 taşıma/saldırı helikopterleri vermek ve 2012 yılında 30 Helikopter teknisyenleri eğitimi için Rusya ile 367,5 \$ Milyon dolarlık anlaşma imzaladı.

Afganistan ile Rusya'nın işbirliği amacı Orta Asya üzerinden Rusya'ya afyon ve uyuşturucu ihracatını önlemesidir. Orta Asya üzerinden Afganistan'ın afyon ihracatı ihracatının çeyreğidir. Hâlbuki yüzde 31 ve 44 İran ve Pakistan'a gider. Rusya'ya ithal edilen afyonun yüzde 90'ı Orta Asya üzerinden Rusya girer. HIV, suç işlemi ve artan ölüm uyuşturucu kullanmanın sebepleridir¹³⁸. Bu nedenle, Rusya'nın katkısı Afgan görevlileri eğitim ve uyuşturucu mücadelesinde lazım olan ekipmanlar göndermek olmuştur. Yüzlerce milyon dolar bu doğruluda gitmiştir.

Rusya Afganistan'da eski Sovyet binaların ve tesislerin yeniden inşasını kabul etmiştir. Karşılıklı ticaret de artmaktadır. Rusya'nın ihracatı çelik, demir ve makineleri olmuşken Afganistan'ın ihracatı kuru ve taze meyvedir. 2010 yılında 571 milyon dolar' dan 984.960.000 milyon dolara ticaretin yükselişi iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin artırılmasını gösterir. Afgan tarafından ticaret genellikle devlet kurumları tarafından yürütmektedir. Rus özel sektörleri güvenlik sorunları nedeniyle Afganistan'da yatırım yapmak istememektedir. Onlar güvenlik yüzünden, aşinalık, doğal kaynakların ve yatırım alanlarının bolluğu için Orta Asya'yı Afganistan'a tercih ederler. ABD ve NATO'nun çekilmesi hem siyasi hem de ekonomik olarak Afganistan'la Rusya'nın daha fazla ilgilenmesi bekleniyor.

¹³⁸ Stepanova, a.g.m., s. 12.

G. Türkiye: Sadık Dost

Osmanlı - Afgan ilişkisi hakkında tarihinin az sözü bulunmaktadır. Bu da az etkileşimden dolayı olabilir. Tarihi belgelere göre Ahmed Şah Durani (1772-1747) koordineli ve ortak Osmanlı - Afgan saldırısında İran'ı ortadan kaldırmaya hazır olduğu mesajını iletmek üzere İstanbul'a Bağdat üzerinden bir heyet göndermiştir. Teklif Osmanlı halifeliği, Mustafa III (1757-1774) tarafından İran'la imzaladığı anlaşma nedeniyle reddedildi. Buna rağmen, iki taraf birbirine olan iyi niyetlerini ifade ederek Mekke'de görüşmek için söz vermiştir ama devlet işleri için Ahmed Şah Durani Hacca gidememiş. Ahmed Şah Durani ölümünden sonra oğlu, Timor Şah tahta geçti. Osmanlı Halifesi bir mektup göndererek ona tebrik etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ilişkilerin doruk noktasına ulaşmıştır.

Bazı Türk kaynaklarda Afganistan, Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülke olarak bilinir ve diğer bazı kaynaklarda Afganistan, Sovyetler Birliğinden sonra ikinci ülke olarak listelenir. Moskova'da 1 Mart 1921 tarihinde Afgan ve Türk tarafları İttifak anlaşmasını imzalamıştır¹³⁹. Mustafa Kemal başkanlığı döneminde yabancı ülkelere hiçbir ziyarette bulunmadığı gibi hiçbir ülke başkanı Ankara'ya gelmemiştir. Afganistan'ın kralı, Amanullah Han 1928 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı oldu. Ankara'ya başkenti değiştiren genç Cumhuriyet için çok önemli adım sayılır. Amanullah Han Türkiye'de sıcak karşılanmıştır. Hatta Türkiye ziyareti öncesinde Amanullah'la ilgili haberler gazetelerin ön sayfalarında yer almıştır. Avrupa yolculuğundayken Türk basını kendi gazetelerinde Kral Amanullah'ın her faaliyetini yansıtıyordu. Amanullah Türk reformdan derinden etkilendiğini ve ülkesinde aynı reformu yapacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Afganistan bağımsızlık günü her yıl Mustafa Kemal tarafından kutlanırdı¹⁴⁰. Üstelik 29 Ekim 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci yıldönümünde yabancı ülkelere gelen tek temsilcisi Afgan elçisi olmuştur. Atatürk kendisi Ankara'da Afgan büyükelçiliği açılması töreninde mevcuttu¹⁴¹. Türkiye, özellikle askeri alanda, Afganistan'a danışmanları gönderdi ve Afganistan'dan

¹³⁹ "Afghanistan–Turkey relations," Wikipedia, the free encyclopedia, 20 December 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Afghanistan%E2%80%93Turkey_relations.

¹⁴⁰ İlbeyi Özer, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Resmi Konuğu Afgan Kralı Amanullah'ın Türkiye Ziyaretinin Türk Basınındaki Yansımaları (1928)," **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/11 Fall 2013, ss. 1-4.

¹⁴¹ Selçuk Çolakoğlu - Mehmet Yegin, "The Future of Afghanistan and Turkey's Contribution," International Strategic Research Organization (USAK), s. 30.

gelenler farklı bölümlerde eğitim alırdı. Türkiye hiçbir bir zamanda özellikle iç savaş sırasında Afganistan'da Türk - kökenli etnikleri destekleyerek ulus - ulus olan ilişkiyi riske atmamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin yeri değişmemiştir.

1. Taliban Sonrası Türkiye'nin Rolü

Davutoğlu "Stratejik Derinlik" adlı kitabında Türkiye'nin tarih ve coğrafyası nedeniyle stratejik derinlik konumuna sahip olduğunu bayan eder. O Türkiye'yi "Merkez Gücü" olarak listelemektedir. Bu nedenle, Türkiye Orta Doğu veya Balkanlar'da bölgesel rolüyle hoşnut olmaması gerektiğini öne sürer. Türkiye'yi bölgesel bir güç değil merkezi bir güç olduğunu savunur. Ülke küresel önemi kazanabilmek için birkaç bölgede öncü rol oynamalıdır. Bu amaca ulaşmak üzere Türkiye'nin dış politika araçları yumuşak güç, çatışma çözme çözümleri, ekonomik işbirliği ve "kazanç kazanç" ilişki olmalıdır¹⁴². Bu doktrini dikkate alırsak Türkiye'nin uluslararası düzeyde konumunu geliştirmek için farklı bölgelerde nüfuzunu genişletme çalıştığı sonucuna varabiliriz. Dahası, Türkiye Afganistan durumdan gelen tehditlere karşı güvenli değildir. Terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı Türklerin söz konusu olan tehditler olarak belirtilir. Buna ek olarak, Orta Asya Türkiye ile aynı ırkı, dili ve dini paylaşır. Türkçe konuşan insanların birleşmesi SSCB çöküşünden beri Türkiye'nin takip ettiği bir vizyon olmuştur.

Türkiye, NATO üyesi olarak Afganistan'daki misyonda 1800 kadar savaşmayan asker göndermiştir. Türkiye savaşa asker göndermeyi reddetmiştir. Ankara savaş seçeneği tek çözüm olmadığını söyleyerek savaş içermeyen çok boyutlu misyonu dile getirmiştir. Türkiye savaşta herhangi bir asker kayıp etmemiştir. 16 Türk kaybı da araba ve helikopter kazasında olmuştur. Yorumculara göre Türk askerleri ve diğer personeli Afgan kültürüne saygı duymasının yanı sıra Müslüman olmasıdır. Bazı diğer uluslararası güçlerin aksine Türkler silahları ateşe hazır karavanlarla sokaklarda yürüyüşe yapmadığını Kabil Valisi Dr. Zabiullah Mojadid NATO'yla olan röportajda söylemiştir. Askerlerin ellerini tetiklerde gören halk korku

¹⁴² Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy," Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, 2010, s. 4.

yaşar. Afganlar Türk kuvvetlerine yabancı asker gibi bakmazlar. Onları kendilerinden sayar. Türkiye'nin iki kez ISAF komutasını aldığı dikkate değerdir: ilk kez Ocak 2002 Şubat 2003 ve ikinci ise Şubat 2005 Ağustos 2005 kadar sürmüştür¹⁴³. Pakistan, Afganistan'da faaliyet yapan Taliban'ın eğitim, gönderme ve silahlandırma arkasında olduğu açıktır. Ankara ve İslamabad yakın ilişki içinde olduğu nedeniyle Pakistan, Taliban'a Afganistan'daki Türk faaliyetlerine karışmamalarına dair uyardıkları da söylenir.

a) *Türkiye'nin İl İmar Ekipleri (PRT)*

Aralık 2005 yılında Türkiye'ye NATO Genel Sekreteri'nin ziyareti ve Ocak 2006 yılında Cumhurbaşkanı Karzai'nin ziyaretinin ardından Vardak'ta bir Türk İl İmar Ekibi (PRT) kurulması karar verildi. Vardak'ta Türk PRT amacı Afgan toplumunu ve Vardak ilindeki altyapının gelişimine destek olma, il yönetimini güçlendirme ve güvenlik etkinliğini ve kapasitesini artırma konuları oluştururdu. Maidan Shahr'da bulunan Türk PRT Operasyonu Vardak İlinde bulunduğu yeri kapsardı. Afgan yetkililer ile yakın koordinasyon içinde Türk PRT kapasite ve kaynaklar şeklinde katkıda bulunmuştur. Ayrıca hazır gelişmeyi artırmak ve Vardak ilinde yeniden yapılanma ve kapasite geliştirme çabaları da gündemdedeydi. Üstelik PRT Afgan Ulusal Polisi eğitim vermek yoluyla güvenlik alanında katkıda bulunmuştur. 2008 yılında Türkiye tarafından kurulan Türk-Afgan Polis Eğitim Merkezi eğitim programına deneyimli Polisler gönderilmiştir. Afganistan'da ikinci Türk PRT Jawizcan ilindedir. Şimdiye kadar Türkiye iki PRT yardımıyla Afganistan'da yaklaşık 800 proje gerçekleştirmiştir. Türk PRT 84 okul, 70 hastane ve klinik yenilenmiş veya yapılmıştır. Bu projeler Türk grupları ve TİKA tarafından yapılmıştır. İki Türk PRT'nin sonu gelmesine rağmen TİKA faaliyetlerine devam edecektir¹⁴⁴.

Türkiye, Afganistan'da ve Türkiye'de Afgan silahlı güçlerine eğitim vermiştir. 2011 yılında imzalanan bir anlaşmayla Türkiye, 6 aylık bir süre için Sivas'ta kendi polis Aday Okulu'nda 15.000 Afgan Polisi eğitimini kabul etmiştir.

¹⁴³ Karen Kaya, "Turkey's Role in Afghanistan and Afghan Stabilization," **Military Review**, July-August 2013, s. 24.

¹⁴⁴ Çolakoğlu ve Yegin, a.g.m., s. 34.

b) Yatırım ve Ticaret

Türkiye'nin yatırım ve ticaret hacmi artıyor. Türkiye 2000 yılında Afganistan'a 8 milyon dolar pahasında mal ihraç etmiştir. Bu miktar 2010 yılında 260 milyon dolara yükselmiştir. İthalat 5 milyon dolar olduğu 2000 yılında 497 milyon dolara 2010 yılında atmıştır. Afganistan'a Türkiye'nin başlıca ihracat ürünleri prefabrik yapılar, elektrik iletkenleri, dizel motorlu araçlar, demir-çelik yapı malzemesi, ilaç ve tekstildir. Türkiye'nin ana ithalatı susam, kabuksuz ceviz, kuru üzüm ve bitkisel boyalar içermektedir.¹⁴⁵ 2002 ve 2009 yılı sonuna kadar Türk orta ve büyük ölçekli inşaat şirketleri tarafından yapılan projelerin değeri 2 milyar 555 milyon dolara ulaşmıştır. Afganistan'da aktif olan yaklaşık 60 inşaat şirketi yabancı yatırımcılar arasında ilk sıradadır. Afganistan'da çalışan Türk personel sayısı şu anda 3000'i aşmaktadır¹⁴⁶. Türk faaliyetlerine herhangi bir tehdit olmamasına rağmen karşılıklı ve hatta tek taraflı ticaret ve yatırımlar önemli ölçüde artmamıştır. Bugüne kadar söz konusu olan nedenler Türkiye'den Afganistan'a güvensiz ve engebeli rotadır.

c) "Varlığımızın NATO ve ABD Çıkarıyla ilgisi yok"

Yerleşim bölgesinde helikopter kazasında 14 Türk can kaybı sonucunda Türkiye'de muhalifler hükümeti eleştirdi. Türkiye'nin misyonu ABD çıkarlarına hizmet ettiği söyleniyordu. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı, Kemal Kılıçdaroğlu Türkiye'nin Afganistan'da ne yaptığını sorguladı. Ayrıca, Devlet Bahçeli, bir başka muhalefet partisi, Milliyetçi Hareket Partisi lideri olay bizim askeri varlığımızı revize etme gerektirdiğini söyledi. Türkiye'nin varlığının artık hiçbir stratejik önemi yoktur. Aslında, varlığımız kayıp hayatımızın kaybına yol açmıştır. Askerlerimizi geri çekilmesi için planlama başlatmak gerekir. Türkiye, Afganistan bölümünü kapatmalıdır diye konuştu¹⁴⁷.

Sert eleştirilmesine yanıt olarak, devlet adamları Türk askerinin ABD çıkarları için değil Türkiye için tarihi bir anlamı olan çok daha önemli misyonunun bir parçası olarak

¹⁴⁵ "Turkey-Afghanistan Economic and Trade Relations," Ministry of Foreign Affairs of Turkey, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-afghanistan.en.mfa.

¹⁴⁶ Çolakoğlu ve Yegin, a.g.m., s. 34.

¹⁴⁷ Kaya, a.g.m., s. 6.

hayatlarını kaybetmiştir. Türk Savunma Bakanı, İsmet Yılmaz Afganistan'da Türk askerinin varlığı NATO ile ilgisi olmadığını söylerken Afganistan Türkiye cumhuriyetini tanıyan ilk ülkedir. Ankara'da büyükelçilik açan ilk devlettir. Atatürk dönemine uzanan anlaşmamız vardır. Afganistan sorunda olduğunda Türkiye yardım edecek, Türkiye sorunda olduğunda Afganistan yardım edecek diye Türk misyonunu savundu¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Kaya, a.g.m., s. 7.

III. KÜRESEL DİNAMİKLER

ABD ve BM, ülkenin iç ve dış değişiminde etkili olan devlet ve uluslararası örgüttür. Ayrıca, Taliban rejimin devrilmesinden sonra NATO kapsamlı bir misyonu yürütmüştür. ABD'nin Afganistan işgali ve onun bölgesel neticelerine bakılacaktır. Birleşmiş Milletler belirgin şekilde ülkenin iç ve dış durumuyla eskiden beri ilgilenmiştir. Etkili bir uluslararası bir örgüt olarak rolünü incelemek lazımdır.

A. ABD'nin Afganistan İşgali ve Bölgesel Çıkarımları

Bugüne kadar 9/11 saldırılarını ve Washington'un sonraki eylemleri ile ilgili pek çok tartışmalı fikirler ortaya çıkmıştır. Komplo teorileri Doğu Blok'unun çöküşü Batı'nın başarısı olduğunu ve dünya üzerindeki onun hâkimiyet dönemi olduğunu öne sürer. Komünist İdeolojisi ve rejimi Washington destek ve dünyanın her yerinde kendi müdahalesini haklı kılan gerekçelerdi. Washington Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyadaki her bölgede kendi müdahalesini haklı göstermek için bahanesi yoktu. ABD ve müttefikleri kasten Al-Kaide'ye ve aşırılık grupları oluşturup ve onlarla mücadele adı altında dünyanın her bölgesine nüfuz etmek istemiştir. Bu nedenle, 9/11 saldırıları dünyanın daha geniş hâkimiyeti için ABD yaptığı planından başka bir şey değildi. ABD güvenlik, istihbarat ve askeri stratejileri yeni ortaya çıkan tehditlerle karşılamak için yeterli revize olmadığını da söylenir. Artık hiçbir Sovyetler Birliği ortada yoktu ve ona göre politikayı belirlemek için yine baş gösteren tehditler ciddi şekilde değildi. ABD ve müttefikleri Afganistan'da on yıldan fazla süren savaşta döken kanı ve harcanan hazineyi bu iddiayı haklı etmektedir.

1. Taliban ve El – Kaide

Taliban rejimin devrilmesi gerekirdi. 1990'lı yıllarda Savaş sonrası Afganistan acil yeniden yapılanma ve rehabilitasyon ihtiyacı duyurdu ama son derece muhafazakar Taliban rejimi ülkeyi orta çağa sürükledi. Taliban rejimiyle olan ideolojik yakınlığa ve para desteği Usame Bin ve savaşçıları Afganistan'ı güvenli bir sığınak olarak kullanma ve dünyanın başka

yerlerinde operasyonlarını yürütmeleri için izin verildi. Tüm devletler saldırıları kınayarak Usame Bin-Ladin ile terör örgütü arasında muhtemel bağ olduğu düşünüldü. İlk önce ABD, Taliban'dan Osama'yı istemişti, ama Taliban'ın lideri reddetmiştir. Böyle bir davranış misafirperverliğimize karşı olduğu gibi bir Müslümanı, Müslüman olmayan birine vermek ihanettir diye konuşmuştu¹⁴⁹. Olay devletler ve dünya güvenliğe yeni ve evrensel bir tehdit olarak ortaya çıkmıştı. Yıkıcı saldırılar tehdit yok etmek ve mücadele etmek amacıyla tüm kaynaklarını hareketlendirmek dışında devletler için hiçbir seçenek bırakmadı. Amerikan ulusu 4.000 kişinin hayatını kaybettiği insanlık dışı terör saldırılarına karşı tepki ve misilleme beklemiştir. ABD kendi topraklarında ve halkına gelecekteki saldırıları önlemek için önlem almak zorunda kalmıştı. ABD ve koalisyon misyonu Taliban rejimini devredildi ve Afganistan'dan El Kaide ağı dışlandı ama terörizmi tamamen ortadan kaldırmaya başarısız oldu. İktidardan Taliban'ı düşürme, Afganistan'da El Kaide ağı oradan kaldırım ve sonraki Pakistan'da terör yükselişi Afganistan'ı aşırılık üretimi için bir yer olduğunu değil bir kurban olduğunu gösterdi. ABD ve daha önce tartışılan Hindistan ile yakın ilişki kaynağı olan Pakistan aşırılığı hızlandırdı. ABD – Hindistan işbirliğine karşı Çin-Pakistan koalisyon güçlenmiştir ve bölgede ABD ve Hindistan'ı zayıflatmak için Pakistan terörle faaliyetlerini artmıştır. Pakistan'ın terör politikasına ek olarak, İran da militanlığı desteklemek elindeki bütün araçları kullanarak Afganistan'ı istikrarsızlaştırmaya ve ABD'yi zarar ettirmeye çalıştı.

ABD önderliğindeki Afganistan misyonu uzaması ve terörü yok etmede başarısızlığı ABD misyonu Taliban'ın tamamen yok etmekte sınırlı kaldığı işaret etti ülkedeki varlığı daha da Afganistan'ı istikrarsızlaştırarak bölgesel rekabetler teşvik etmekte. Aynı zamanda olası yollarla ABD'ye zarar vermeye kalkışmıştı. Afganistan tarihi, sakinleri kendi topraklarından yabancı güçlerin ve unsurları uzak tutmak için her şeyi riske atabilmesini göstermektedir. Büyük Britanya ve ülkenin çağdaş tarihinde Sovyet işgali iddiayı kanıtlamaktadır. Afganlar süper güçlerin, komşuların ve iktidar için birbirleriyle savaşmışlardır. Özellikle iç savaştan unutulmaz dersler alınmıştır ve ülkeyi yine iç savaşa sürüklemek istememektedir. ABD güvenliği ve toprak bütünlüğünün sorumluluğunu almak için Afgan devletini güçlendirmesi lazımdı. Afganistan'dan planlama çekilişi gerginliği azaltabilir ama ABD ve müttefikleri üzen

¹⁴⁹ Carlota Gall, **The Wrong Enemy: American in Afghanistan**, Houghton Mifflin Harcourt Publishing, New York, ss. 33,34.

taahhüdü bölgedeki devletleri endişelenir. Terör tehdidi yanında ABD misyonu aşağıda ele alınacak diğer bölgesel boyutları da vardır.

2. Orta Asya Entegrasyonu ve Rusya'nın Sınırlaması

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu eski Sovyet devletleri bir araya tutmadı mesele doğu Avrupa müttefiklerini kaybetti. Bunlar tamamen AB'ye entegre olmuş ve NATO'ya katılmaya başlamıştır. Ülkenin sınırları da güvensiz hale gelmiştir. Gürcistan ve Ukrayna güvensizlik örneği olarak Moskova'ya bir uyarı olmuştur. Bu tür aksiliklere nedenleri iç siyasi istikrarsızlık ve ABD ve AB gibi müttefiklerini kaynak eksikliği için yardımda bulunamaz. Bugüne kadar batı tarafından dokunulmaz tek bölge Orta Asya olmuştur. Moskova bu bölgeyi kaybederse hatta kendi mahallesinde bile üstünlüğü iddia edilemez. Bölge Rusya için son derece hayati olarak dikkate gelir. Orta Asya ülkeleri ABD için siyasi ve ekonomik avantajlara sahip bir bölgedir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana rota ve piyasada Orta Asya'yı kendine bağımlı tutmuştur çünkü onları bir koalisyonda bir araya getirmede başarısız olmuştur. Onların Moskova'ya askeri ve ekonomik bağımlılığı dünyada az entegre ekonomisine sahip olan nedeni olmuştur. Birçok olayda vatandaşlarının temel gereksinimleri yerini getirememişler. İşsizlik, kötü ekonomi, sınır anlaşmazlıkları ve diğer talihsiz koşullar bölge devletlerin temel zorluklarıdır. Diğer eski Sovyet devletleri aksine onların durumu on yıldan fazla beri kötüleşmektedir. İstikrarlı Afganistan Rus tekeli sona erdirerek bölge ülkelerin daha bağımsız olmasını sağlar. Bir müreffeh Afganistan bölgesi dünyayı açar. Orta Asya ülkeleri Afganistan üzerinden ihracatını yaparak ekonomilerini geliştirebilir. Bu ABD ve müttefikleri için sadece bir yarar avantaj olmaktan ziyade Orta Asya refahı için büyük bir katkıdır. Orta Asya'nın ekonomisi devlet merkezli olduğu için dış ticaret de devlet üzerine yapılmaktadır. Bölgenin ekonomisi maden çıkarma ve tarım üzerine odaklanmaktadır. Dış ticaret olmak üzere tüm ticari faaliyetlerini liberalleşmesi, ticaretin reformu ve Pazar

çeşitlendirmesi bölgenin ihtiyacı olan değişikliklerden olabilmektedir¹⁵⁰. Ekonomik ve siyasi boşluklar bulunmakta ama hiç kimse düzgün olarak dolduramamıştır. Bölgesel güçler bunu denemiştir ancak tam başarı elde edememiştir. ABD Afganistan'daki varlığı ve bölge üzerindeki nüfuzu her şeyden önce Rus nüfuzunu sınırlandırır ve sonrasında Çin ve İran'ı engeller. Böyle TAPI ve elektrik taşınması gibi projeler ülkelerin doğal kaynaklarını kullanma ve dünya pazarlarına entegre olam potansiyeline sahiptir. ABD girişimleri bir yandan Orta Asya'yı Rusya'dan uzak tutmak için ve bölgedeki her devletin iç sanayi ve üretim güçlendirilmesi şeklinde Çin'in etkisini sınırlandırır. İran'ın din-temelli hükümetin etkisi nedeniyle laik Orta Asya devletler tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Sadece aynı dili ve kültürü paylaşan Tacikistan'la bir şeyler yapabilir. İran'ın etkisi Tacikistan İslami ilkelere dayalı değil dilsel, ırksal ve kültürel yakınlığa üzerinde olmuştur. İran Fars kökenli olan Tacik milliyetçiyi teşvik etmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı İmamali Rahman soyadından "ov" ekini bırakarak İslam yerine Tacikistan dinini Zerdüştlüğü olarak ifade belirginleşmiştir. O daha Şehname'den (Farsça konuşan insanların tarihini içeren bir uzun epik şiiri) kendi bebekleri adını seçmek için Tacik milleti tesviyede bulunmuştur.

3. İran'ın Kuşatması

1979 yılında İslam Devrimi'nden bu yana İran genel olarak uluslararası düzeyde ve özellikle bölgesel düzeyde ABD'nin eşliğini bıraktı. ABD, birçok kez İran'ın dini rejimini devirmeye çalışmış ama iç ve dış politikasında bile bazı değişiklikleri kabul etmek için İran'ı zorlamaya başarısız olmuştur. İran uzun zamandan beri bölge ve ötesinde Batı'nın çıkarlarını baltalamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası güçler kapsamlı bir strateji oluşturmak için çalışırken ABD yıllardır tahakküm ve nüfuz uygulama meşguldür. ABD ve diğer güçler arasındaki boşluk büyüktür. ABD'nin Afganistan'ı işgali Soğuk Savaş sonrası Washington'un dünya hâkimiyetini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. ABD liderliğindeki işgali bir dizi diğer olaylar izledi. Saddam Hüseyin'in devrildiği, haydut devletler yani İran ve Kuzey Kore'ye daha fazla ABD ve AB yaptırımları uygulamıştır. ABD yaptırımları artırıncaya ve İran'ın

¹⁵⁰ J. N. Roy and Braja Bihārī Kumāra, **India and Central Asia: Classical to Contemporary Periods**, Concept Publishing Company, New Delhi, 2007, ss. 254, 256.

değişmez tutumu George Bush yönetimi sırasında olan gerginlik doruğu iki boyut almıştır. İran 2000 yılından bu yana farklı bölgelerden ABD için ulaşılabilir olmuştur. ABD'nin Orta Doğu'da askeri ve siyasi olarak bulunmakta ve Afganistan'da onlarca askeri üsleri vardı. George Bush Ocak 2002 yılında İran'ın onu Afganistan'daki misyona karışmak için kötülük eksenini söylemiştir. Ayrıca, İran onun toprağına geçen Taliban ve El Kaide'ye karşı harekete geçmemiştir¹⁵¹. Obama iktidara gelince savaşın her an bitebileceğini söylemiş ama durum tersine çevrilmiştir. Dışarıda ABD görüntüsünü restore etmek için Obama, yumuşak ve sert gücün dış politikasının araçları olarak tanıttı. Dramatik ülke Washington'un esnekliği ancak sabit yaptırımlar İran ekonomisini zarar vererek etkili olmuştur. Afganistan'daki ABD varlığı İran'a karşı politikası için verimli olmuştur. Eğer İran ABD'yi ikna edemezse Washington Afganistan topraktan askeri operasyon ve Ortadoğu'daki askeri kaynakları İran'a karşı kullanabilmesine işaret etmiştir. Yaptırımlar sadece hükümeti değil aynı zamanda İran halkına da zarar vermiştir. Afganistan'daki ABD varlığı yapıcı bir rol oynadı. İran dinciler 2013 yılında başkan olarak Hasan Ruhani teslim seçerek baskılar dolaylı teslim olduğunu zımni olarak belirtmiştir. İran'ın nükleer müzakereler Ruhani seçilmesinden bu yana verimli olmuştur. Nükleer programı üzerindeki görüşmeler dünya güçleri dört ay boyunca İran'ın 2.8 milyar dolar varlığını dondurma durumdan hale çıkarmasını ve altı taksitte İran'ın hesabına yatıracağı konusunda anlaşılabilir¹⁵². İran ve dünya güçleri arasındaki Müzakere 2014 yılında başladı ve aynı yılın sonuna kadar yani Kasım ayında tamamlanması bekleniyor. Müzakerelerin başarılı olması görünmektedir ve İran'ın nükleer programı için kalıcı bir çözüm sunması bekleniyor.

4. Çin'i İzlemek

Çin'in hızlı yükselmesi ABD'yi korkutmuştur. İkinci büyük ekonomiye sahip olan Çin, gittikçe dünyanın her pazarını işgal ediyor. ABD çıkarlarını baltalama kapasitesine sahiptir. Amerika bölgede Çin'in faaliyetlerin gözaltına alarak onun daha nüfuz etmesini engellemeye

¹⁵¹ Lydia M. Buyers, **Central Asia in Focus: Political and Economic Issues**, Nova Science Publishers, New York, 2003, s. 209.

¹⁵² "Iran to receive \$2,8 bn in frozen assets in 4 months," PRESS TV, 19 July 2014, <http://www.presstv.com/detail/2014/07/19/371897/iran-to-receive-28-bn-of-frozen-assets/>.

çalışmaktadır. Orta ve Güney Asya pazarların dünya ekonomisine az entegre olduğu için Çin oraları basarak kendi teklini kurabilir. Bişkek, Kırgızistan'da bulunan Dordoy, Orta Asya'nın en büyük pazar Çin mallarıyla doludur. Ekonomik nüfuz ardından siyasi nüfuz gelir. Afganistan'ın naife durumu ABD'nin daha çok siyasi ve askeri yardımını istemektedir. Orta ve Güney Asya bağlanması sadece iki bölgenin yararına olan bir şey değildir. ABD, Afganistan'da bulunduğu için Orta Asya ülkesiyle eskiden daha güçlü bir ilişki kurabilir. Ayrıca, Çin'i Güney Asya ilişkisinde uyarıda da bulunabilir. Karşılıklı ilişkiler sert olduğunda Amerika siyasetçileri Güney Asya'ya giderek Çin'in insan haklarını eleştirmiştir. Böyle durumlar ABD'nin Afganistan'da bulunması Çin'in agresif tavrını azalacaktır.

Avrupa doğal olarak Amerika'nın müttefikidir. Afrika'da onun üstünlüğe meydan okuyan yoktur. ABD'nin şemsiyesin olduğundan dolayı Orta Doğu ülkelerinin tehditlerinden korkusu yoktur. Sorunlu olan bölgeler Uzak Doğu, Güney ve Orta Asya'dır.

B. Afganistan'da BM Rolü

Afganistan 1946 yılında Birleşmiş Milletler üyesi oldu. BM insani ve kalkınma yardımları ve ülkenin siyasi işlerini içeren farklı konularda Afganistan'a yardımda bulunmuştur. İnsani yardımlar dışında faaliyeti 1979 yılında SSCB müdahalesinden sonra başlamıştır. Güvenlik Konseyi Sovyetler Birliği'nin veto hakkı için Sovyet Askeri müdahaleye karşı herhangi bir kararlı mümkün olmadığına rağmen Genel Kurulu Sovyet müdahalesine karşı olduğunu dile getirmiştir. İnsan hakları ihlali, deplasman ve savaş nedeniyle kaçan Afganlar ve genel durumu kötüleşmesi BM Genel Kurulu tarafından endişe noktaları diye farklı fırsatlarda ibraz edilmiştir. SSCB'nin kaçınılmaz ölümü yakın olduğunda BM 1988 yılında Cenevre'de Afganistan, Pakistan, SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kapsayan bir anlaşma imzaladı. Anlaşmaya göre Afganistan'dan Sovyet birliklerinin çekilmesi Şubat 1989 yılında BM himayesinde tamamlanmıştır¹⁵³. Beklentilerin aksine, Sovyet çekilmesinden sonra durum daha da kötüleşti. Kabil'de Moskova destekli rejimi düşürmek ve her biri iktidara geçme istemesi aralarında ve ülkede iç savaşı ilerilere götürdü. Afganistan tam ölçekli bir iç savaşa sürüklendi. Ülke Soğuk Savaş sonrası dönemdeki konumu belli olmadığı için ilgisiz kalmıştır. BM gerginliği sona erdirmek için çaba harcamıştır, ama olumlu sonuç alamamıştır¹⁵⁴. Kan dökülmesini sona erdirmek için BM 1994 yılında Afganistan'da özel bir misyonu kurdu. Geleneksel meclis (Loya Jirga) çağırmak, güvenlik güçlerinin oluşumu ve istikrara geçiş mekanizmasında yardım etmeye çalışmıştır. Taliban'ın iktidarı ele geçirmeden 2001 yılında Taliban rejiminin 9/11 devrilmesi kadar işlemi durdurdu. Ancak BM insani yardım durmadı.

9/11 saldırılarından sonra BM kararına kimin ve nasıl tepki göstermesi gerektiğine dair durumlar belli olmamasına rağmen 2001 yılında ABD ve İngiltere Afganistan müdahalesine karşı çıkmadı. Buna karşılık, Organizasyon Taliban rejimini devrildiğini memnuniyetini ifade etmişken 11 Eylül terörist saldırılarının getirdiği dramatik değişiklikler BM hedeflerine

¹⁵³ "Afghanistan & the United Nations," UN, <http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/un-afghan-history.shtml#1980s>.

¹⁵⁴ Martin Ewans, **Afghanistan: A New History**, Second Edition, RoutledgeCurzon, London, 2002, s. 191.

ulaşmaya kolaylaştırdığını öne sürdü¹⁵⁵. Taliban rejimini ABD tarafından devrilmesi ardında Taliban'ın sonrası gelen devlet için BM farklı Afgan gruplar arasında Bonn'da bir konferans başlattı. Bonn Anlaşması bölümünde konferansın katılımcıları geçici ve geçiş yönetimini kurmaya, Loya Jirga toplanmaya anayasasını benimseye üzerinde anlaştılar.

BM Güvenlik Konseyi Kararı 1401(2002) kararında Bonn anlaşması uygulanmasına katkıda bulunmak için siyasi ve entegre misyon olarak Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım misyonunu (UNAMA) kurdu. UNAMA siyasi, insani ve kalkınma işleriyle görevlendirdi. 2004 yılına kadar görev yapan Afganistan'a BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi - Lakhdar İbrahimi atanmıştı. UNAMA görevi BMGK tarafından her yıl Mart ayında yenilenir. Kurulduğu günden bu yana UNAMA ülke genelinde sekiz bölgesel ve 12 il ofisi açmıştır. UNAMA kapasite yetersizliği nedeniyle ve uluslararası toplumun büyük varlığından dolayı koordine ve izleme rolünü almıştır. 2006 Afgan kompakt, 2008 Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi ve Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu mekanizmalar olarak UNAMA önemli bir rol oynamıřtır¹⁵⁶. UNAMA'dan önce başka hiçbir uluslararası mekanizmalar olmadığı için BM başlatılan misyonu rakip gruplar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye ve tüm gruplar arasında huzurlu bir Taliban sonrası geçiş için aracılık yapmıştır. Buna ek olarak, UNAMA, kayıt süreci, seçimler tarihleri, seçim ertelenmesi, teknik hizmetler ve büyük seçim anlaşmazlıkların çözmesinde destekte bulunmuştur. Taliban saldırıları, korkunç ekonomik durum, kötü yönetim ve eski savaşçıların canlandırması zaman geçtikçe sorun olarak ortaya çıkmıştır. Tehditler ve zorluklar UNAMA ondan yoksun olan kaynak ve kapasite gerektirmişti. Ayrıca, Lakhdar Brahimi ülkenin hızlı stabilizasyonu için adalet üzerine barışı tercih etmiştir. İç savaş sırasında suç işleyenlerin yargılanmak için adalet mekanizması yoktu¹⁵⁷.

Bonn anlaşması uygulamak için en az başkentte bir güvenlik güçlerin olmasına ihtiyaç vardı. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, ABD ve BM temsilcisi mavi kask barış gücün

¹⁵⁵ "The situation in Afghanistan and its implications for international peace and security," UN, 6 December 2001, <http://www.un.org/apps/news/docs.asp?Topic=Afghanistan&Type=Report>, para. 94.

¹⁵⁶Rhoda Margesson, "United Nations Assistance Mission in Afghanistan: Background and Policy Issues," Congressional Research Service, 27 December 2010, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R40747.pdf>, ss. 17,21.

¹⁵⁷ Miriam Gani and Penelope Mathew, "Fresh Perspectives on the 'War on Terror,'" The Australian National University, 2008, s. 197.

görevlendirilmesine karşıydı. Bu nedenle, Güvenlik Konseyi Kabil ve çevresinde güvenliği sağlamak için başta NATO üyelerinden oluşan 5.000 Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetleri (ISAF) görevlendirmesine emretti. NATO daha sonra 2003 yılında ISAF'ın komutasını aldı. Ayrıca, belli ülkeler belirli bölgelerde ve illerde sorumluluk aldı. Hızlı, etkili ve kapsamlı şekilde yabancı ülkeler tarafından sorumlulukların alınması kapasitesi, bilgi ve kaynaklardan yoksun olan UNAMA'yı bir kenara itti. BM güvenlik durumunu izleme, Kendi katkısı olmaksızın güvenlik güçlerinin ve devlet inşa işlerini hızlandırma, insani ve yeniden yapılanma önceliklerin tanımlanması ve fonları hareketlendirme konularında Afgan devletine yardımcı olmuştur¹⁵⁸.

Afganistan'da devlet güçlü hale geldikçe UNAMA müdahalesi sadece devlet çağrısı şartına bağlanmıştır. UNAMA görev ülkenin durumuna göre BMGK tarafından her yıl uzanır. BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Jan Kubis BM geçiş dönemi ve dönüşüm fazında (2015-2024) Afgan hükümeti ve milletin ortak olmasını devam etmesini Brüksel'deki NATO Bakanlar zirvesinde belirtti. Ayrıca, UNAMA uzlaşma süreci, bölgesel işbirliği ve seçimlerde, iyi yönetim, insan hakları ve insani yardım çalışmalarını devam ediyor¹⁵⁹.

C. NATO'nun İlk Denizaşırı Misyonu

Bonn Anlaşmasına göre bir Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetleri (ISAF) Kabil ve çevresinde güvenliği sağlama açısından Bonn anlaşmasının uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla oluşturulması gerekiyordu. Zorluklar ciddi hale gelince NATO, 11 Ağustos 2003 tarihinde ISAF'ın komutasını devraldı. Afganistan'daki NATO misyonu Avrupa dışında ve uzak bir yerde yapılan ilk operasyon olmuştur. İki kutuplu sistemin çöküşünden sonra terörizm, uluslararası güvenlik ve barış için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıktı. 1990'lı yıllarda artan terör faaliyetleri 9/11 saldırıları meydana geldiğinde doruk noktasına ulaştı. Sadece İngiltere Taliban rejimini devirdiğinde ABD'nin yanında yer alırken diğer NATO üyeleri

¹⁵⁸ Iselin Hebbert Larsen, "UNAMA in Afghanistan: Challenges and Opportunities in Peacemaking, State building and Coordination," **Norwegian Institute of International Affairs**, 2010, english.nupi.no/content/.../SIP-03-10-NUPI+Report-Hebbert+Larsen.pdf, ss. 8-16.

¹⁵⁹ "Statement of SRSG at the NATO Ministerial in Brussels" UNAMA, 5 December 2012, unama.unmissions.org.

koalisyon sonra katıldı. NATO üyesi olmayan ülkelerin de askerleri vardı. NATO komutasındaki ISAF çerçevesinde 51 NATO ve ortak ülkelerin asker sayısı 130,000 ulaştı¹⁶⁰. ABD, İngiltere, Almanya, Kanada, Fransa ve Polonya Kuvvetleri askerlerinin çoğunluğunu oluştururdu. ISAF Komutanı, Korgeneral David Richards, sadece Kore Savaşı'ndan veya İkinci Dünya Savaşından beri Afganistan'daki kalıcı, düşük seviyede ve kirli savaş olmuş diye fikrini söylemiştir¹⁶¹.

2003 yılında NATO tarafından komutasını aldığı NATO/ISAF misyonu genişletti. 2006 yılına kadar ülkenin tüm bölgelerin içine almıştı. Aşağıdaki görevler resmen ISAF görev olarak belirtilmiştir:

- Ülke genelinde Afgan Hükümetin otoritesini uygulamasında yardımcı olmak.
- Afgan ulusal güvenlik kuvvetleriyle koordineli olarak istikrar ve güvenlik operasyonları yürütmek.
- Güvenlik sektör reformu sürecine Afgan Hükümeti yardımcı olmak.
- Afgan Ulusal Ordusu desteklenmesi ve mentorluğu.
- Afgan hükümetini yasadışı silahlı grupların silahsızlandırılması programını desteklemek¹⁶².

NATO / ISAF misyonu yoğun mücadele görevi ülkenin güney ve doğu sorunlu bölgelerde ABD, İngiltere ve Kanada birliklerinin tarafından yürütülmüştür. Almanya, ülkenin daha az sorunlu kuzey kesiminde faaliyet yapardı. Afgan Güvenlik Güçleri donatılması, eğitimi ve El Kaide'ye ve Taliban'a muharebe misyonunun yanı sıra NATO/ISAF İl İmar ekipler (PRT) kurdu. İnşa ilçe ve il idaresi altyapı ve bina inşaatı, içme su, elektrik, okullar, sağlık tesisleri ve yol yapımı gibi devlet inşaa projelerini gerçekleştirmiştir¹⁶³. Yabancı askerlerin ülkede süresiz kalma konusu başından itibaren oldukça belirgindi. Koalisyon

¹⁶⁰ "ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014)," NATO, 13 Jan 2015, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm.

¹⁶¹ "Afghan fighting is the Army's most intense for 50 years," Telegraph, 11 Aug 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/1526118/Afghan-fighting-is-the-Armys-most-intense-for-50-years.html>.

¹⁶² Cameron Scott, "Assessing ISAF: A Baseline Study of NATO's Role in Afghanistan," Council on Foreign Relations, March 2007, <http://www.cfr.org/afghanistan/basic-assessing-isaf-baseline-study-natos-role-afghanistan/p13781>.

¹⁶³ Henrik B.L. Larsen, "NATO in Afghanistan: Democratization Warfare, National Narratives, and Budgetary Austerity," Harvard Kennedy School, December 2013, belfercenter.ksg.harvard.edu/files/larsen-dp-2013-10.pdf.

kayıpların artışı (3387 ölü ve diğer binlerce yaralı) ve savaş nedeniyle harcanan hazine NATO üyesi devletler insanlar arasında eleştirilere yol açmıştı. Afganistan'daki savaş beklentilerinin ötesinde uzatırdı. Afganların kendi sorumlulukları kendileri üstlenmek zamanı gelmişti. NATO üyelerinin Başkanları güvenlik ve yönetimi Afganlara verme ve bir sonraki misyon belirlemek Kasım 2010 yılında Lizbon, Portekiz'de toplandı. Lizbon anlaşmasına göre ülke güvenlik sorumluluğu geçişi 2011 yılın başında başlayarak 2014 yılın sonunda bitecektir. NATO, geçiş sürecinde ve ondan sonra gelen süreçte Afganistan'ı yalnız bırakmayacağı ve uluslararası toplum çerçevesinde yardımlarına devam edecektir¹⁶⁴.

Onlar askerlerini geri çekme ve Afgan güvenlik güçlerine ve hükümetine 2014 yılın sonuna kadar kademeli olarak güvenlik sorumluluklarını aktarmak için anlaşmışlardır. Mayıs 2012 Chicago'daki NATO zirvesinde katılımcılar geçiş süreci ötesinde (dönüşüm aşamasının (2015-2024)) Afganistan'ı yardımda bulunmalarını taahhüt ettiler. Onlar dönüşüm aşamasının sonuna kadar Afgan güvenlik güçlerine yıllık 4,1 milyar dolar vereceğini sözü verdi. Afganistan devleti genel olarak tüm devlet masraflarını ve özel olarak kendi güvenlik kuvvetlerin masrafını karşılama kapasiteyi bulur. NATO / ISAF askerlerinin çoğunluğu ülkeden çekildi. Bazı NATO'nun önemli ülkeler askerlerinin az kısmını bırakacaktır. Örneğin, ABD Afganistan'da 10.000 bırakmaya kabul etmiştir. Bunların 5,000 Afgan güvenlik güçlerin eğitimiyle meşgul olurken geri kalanı hedeflenen misyonu yürütmüşken gerektiğinde havadan Afgan güçlerini destekleyecektir. ABD bugüne kadar fazla sorumlulukları aldı gibi El-Kaide'ye ve Taliban'ı avlamak ve gerektiğinde Afgan askeri operasyonlar için hava desteği sağlamaya devam etmektedir.

¹⁶⁴ O. Tanrisever, **Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security Since 9/11**, IOS Press BV, Ankara, 2011, ss. 23,24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL SÜRECİ

I. Afganistan'ı Bölgesel ve Uluslararası Sistemine Entegre için Türk Girişimi

Afganistan ve Pakistan arasındaki on yıllardan uzun ihtilafı çözmek üzere Türk arabuluculuğu İstanbul Süreci'ne doğru yol almıştır. Türkiye, 29 Nisan 2007 tarihinde başladığı günden bu yana sekiz üçlü toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Ne Pakistan ne de Afganistan samimiyetinden ve dürüstlüğünden şüphe etmediği tek ülke Türkiye'dir. Afganistan - Pakistan arasındaki çözüme dair Pakistan Cumhurbaşkanı Asif Ali Zardari Türkiye'nin bölgeyi ve kültürü iyi bilmesi için uzak ülkelerden daha önemli olduğunu bir kez daha söylemiştir. Türkiye dostumuz ve bir Müslüman kardeş ülkedir. Gerekğinde Türkiye'nin bize rehberlik etmesi uygundur¹⁶⁵. Yayınladığı üçlü toplantının ilk deklarasyonu toprak bütünlüğüne saygı, içişlere karışmama ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi gibi ilkeleri içerir. Aralık 2010 toplantısında her alanda iletişim geliştirilmesi Türkiye - Pakistan demiryolunu Afganistan'a uzması üzerine kara verildi. Şubat 2014 yılında gerçekleştirdiği son toplantıda üç devlet başkanları, bölgesel barış ve istikrara yönelik konuları konuştular¹⁶⁶. Üçlü toplantılar farklılıkları çözmemişse de İstanbul Süreci'ne yani başka bölgesel mekanizma sonuçlanmıştır. Bu Türk girişimi batılı ülkeler, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar tarafından memnuniyetle karşılandı. Bölge ülkeleri kendi ortak kaderini anlamak için bölgesel bir platformdur. Ortak çabalar olduğu zaman tehditlere karşı mücadelenin kolay olabildiğini belirtmektir. Uluslararası toplumun Afganistan'dan çekilince özellikle 2014 yılından sonra Afganistan ve bölge için beklenen diğer batılı çabalarını kapsayacak bir çerçeve olabilir. İstanbul Süreci mevcut bölgesel mekanizmaların yerini almazken diğer bölgesel platformları tamamlayıcı nitelikte olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle İstanbul Süreci diğer yeni- kurulan çabaları ve işbirliği kapsayan bir çerçeve olacaktır.

¹⁶⁵ Kaya, a.g.m., s. 4.

¹⁶⁶ Çolakoğlu ve Yegin, a.g.m., s. 31.

A. İstanbul Süreci'nin Amaçları

İstanbul Süreci'nde pratik mekanizması olarak CBM'lerin (Güven Arttırıcı Önlemler) üzerine vurgu yapılmıştır. Bunun dışında birçok başka önemli şeylere de değinilmiştir. Orta Asya ile Güney Asya'yı ekonomik bakımından bağlayan TAPI ve CASA 1000 projeleri de ele alınmıştır. Üstelik bölgedeki mevcut kuruluşların faaliyetlerine tamamlayıcı olacağı savunulmuştur.

1. Askeri Varlığının Alternatifi

Türkiye batı müttefiki ve bir NATO üyesidir. Adana'daki İncirlik hava üssü Soğuk Savaş'tan beri özellikle Amerikan hava kuvvetleri tarafından kullanılmaktadır. Aşırıcilık ve köktencilik özellikle batı ülkelerine ciddi bir tehdit oluşturmaya başladığı zaman ılımlı ve modern bir Müslüman ülke olarak Türkiye'nin Müslüman ülkelerle ilgilenmesi ABD tarafından teşvik edilmektedir. Ayrıca, ülke tarihi ve gelişimi için Müslüman dünyasında saygın ve özel konumu vardır. Muhafazakâr Müslüman toplumların dönüştürmesinde Türk modelinin en iyi alternatif olacağı söylenmiştir. ABD varlığına karşı duyarlılık olduğu için Türkiye ilgilendirmesi kolay ve kabul gören ülke olmuştur. NATO/ISAF/ABD çekilmesi planlandığı için askeri varlığına alternatif olması lazımdı.

Afganistan'da on yıldan uzun süren ABD savaşı ve güvenlik, istikrar ve ülkenin kalkınmasına uzun vadeli taahhüdü ülkenin önemini İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Avrupa hayati jeostrateji konumuna karşılaştırılabiliriz. Yakınlarda ortaya çıkan rapora göre Afganistan'da yeniden yapılanma için kongre 109 milyar doları onaylamıştır. Oysa ABD 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948 ve 1952 yılları arasında 16 Avrupa ülkesine Marshall Planı kapsamında 103 milyar dolar vermiştir. Afganistan'a 109 milyar dolar ABD yardımı Afgan güvenlik güçlerinin ve ülke kalkınmasına tahsis etmiştir. Avrupa'ya ikinci dünya savaşı sonrası yardımı ise sadece ekonomik ve kalkınma alanlarındaydı¹⁶⁷. Ayrıca, 2.000'in üzerinde ABD askeri Afganistan'da hayatını kaybetti. Afganistan Güney Asya ve Orta Doğu'ya daha

¹⁶⁷ Akhilesh Pillalamarri, "Why the US Spent More on Afghanistan Than on the Marshall Plan," THE DIPLOMAT, 2 Aug 2014, <http://thediplomat.com/2014/08/why-the-us-spent-more-on-afghanistan-than-on-the-marshall-plan/>.

fazla SSCB nüfuz etmesini önlemek için konumu için çok önemli olduğu gibi onun jeostratejik önemi Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli ölçüde yükseltti.

Önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi El-Kaide'yle mücadelede Batı misyonunun çok boyutu olmuştur. Başka bir deyişle, mücadele sadece terörist gruplara karşı sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda Çin, Rusya, İran ve Pakistan gibi bölgede ve ötesinde nüfuzunu yaymaya çalışan devletlerin herhangi gelecek ve olası tehditleri caydırmak için de olmuştur. Milyarlarca dolar maliyeti ve binlerce ABD vatandaşının yaşamlarını alan Afganistan ve Irak'taki ABD dış misyonlar evde ABD vatandaşları arasında öfke ve kınama neden oldu. ABD ve müttefiklerinden ziyade askeri ve sivil varlığını yerine başka seçenek aramak zorunda kalmıştır. Aslında, böyle büyük bir varlığı ABD ve onun müttefikleri mali bakımından zarar verdiği gibi dışarıda onun prestiji zarar görmüş olurdu. ABD'de yöntem değişimi bunu kanıtladı. Demokratlar, savaflara son getirmek ve ABD imajını dışarıda restore etmek için kalkmışlardır.

2. İpek Yolunun İhya Edilmesi

Asya ve Avrupa toplulukları arasında, ekonomik, kültürel ve politik etkileşimin eski yoludur. Bu rota M.Ö. 2'de muazzam işleyişin başladığı söyleniyor. Söz konusu güzergâhın kullanımı Moğol İmparatorluğu'nun çöküşüyle sona ermiştir. Modern tarihte 19. yüzyılın ikinci yarısında Seidenstrasse ve Seidenstraßen ("İpek Yolu (ları) / Rota (lar)") terimleri Alman bilim adamı, Ferdinand von Richthofen tarafından kullanılmıştır¹⁶⁸. Deniz rotası ve siyasi istikrarsızlık Moğol İmparatorluğu'nun ölümüyle çakıştığı rotanın dağılmasından beri canlanmasına izin vermemiştir. Her yer ve bölge kendi mallarını ve ürünlerini ürettiği için diğer bölgelerin yeni ürünler, mal ve gıdaları satın alması gelişti. Zerdüştlük, Budizm, Nestorianizmin, Maniheizm ve İslam olmak üzere dinleri daha doğrudan alışverişi vardı. Maddi kültürleri ipekler, halı, metaller, seramik, kürk ve hayvancılık üretimi de dahil olmak üzere birçok mal paylaşırdı. Böyle kültürel veya Scythic sanat Sasani döneminde İpek Yolları boyunca yayılmış Japonya'ya kadar ulaşan aynı zamanda geniş alanlara ulaşmıştır. Batı İç

¹⁶⁸ "Silk Road," Wikipedia, the free encyclopedia, 15 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Silk_Road.

Avrasya yerden Hint-Avrupa dilleri İsa'nın doğumundan bin yıl önce muhtemelen Avrupa, Kuzey Hindistan, Orta Asya, İran ve hatta Sincan'a yayılmıştır. O zamandan beri iki bin yılda Türk dilleri aynı başarıyla ters yönde yayıldı. İnsanlar ve onların genleri de İpek Yolları boyunca seyahat etmiştir. Son zamanlarda Sincan mumyalar Europoid kökenli olduğu görüldü¹⁶⁹.

Çin, Rusya, Türkiye ve ABD'nin eski rotayı ihya etmek için birkaç projesi vardır. Her ülke istisnasız İpek Yolu ve sunduğu araçlarına katılabilir. Hiçbir ülke bu projeden zarar görmeyecektir. Özellikle ticaret ve yatırım açısından Doğu - Batı bağlantısıdır. Türkiye Avrupa ve tersi Asya'yı birbirine bağlayan köprü olarak 2008 yılında Antalya'da toplandığı Konferansta projesini tanıtmıştır. İpek Yolu'nun Türk vizyonu geniş bir demiryolu ağı, ulaşım hatları, Gümrük kapıları, Enerji koridorları ve doğal gaz boru hatlarıyla İpek Yolunu canlandırarak dünya ekonomisinde önemli bir oyuncu yapmak isteyecektir¹⁷⁰.

Ayrıca, 2011 Haziran ayında ABD dışişleri bakanı, Hillary Clinton, hatta askeri güçlerin çekilmesinden sonra Orta Asya'da çıkarlarını korumak için "Yeni İpek Yolu" girişimini istikrar, sağlamak, bölgesel işbirliği için ticaret, enerji ve ulaşım geliştirmesi başlatılmasını söylemiştir. Yeni İpek Yolu ekonomik entegrasyon ve ulaşım için bir ana merkez olarak Afganistan üzerine odaklanacaktır. Adı geçen projenin 2014 yılından sonra Afganistan'a yararlı olacağı söylenir. Afganistan bölgenin ekonomik hayatına entegre olunca yatırımlar arttır, doğal kaynaklarından faydalanabilir ve kendi halkı için ekonomik fırsatlar sunabilmektedir¹⁷¹. Dünya pazarlarına az entegre olmuş Orta ve Güney Asya'yı bağlayan kara köprüsüdür. Bölgede Amerika çıkarlarını karşı çıkan ülkeler vardır. Orta Asya bütün alanlarda Rusya'ya bağımlı olduğu gibi Çin'in nüfuzu bu son yıllarda artmıştır. ABD şimdiye kadar bu amaç doğrultusunda çaba harcamıştır. ABD'nin ilk planında Orta ve Güney Asya'yı dört alanda bağlamaktır. Bölgesel enerji pazarında aşağıdaki şeyleri yapmıştır:

¹⁶⁹ David Christian, "Silk Roads or Steppe Roads? The Silk Roads in World History," **Journal of World History**, Vol. 11, No. 1 (Spring, 2000), s. 24

¹⁷⁰ Vladimir Fedorenko, "The New Silk Road Initiatives in Central Asia," **Rethink Institute Washington**, 2013, <http://www.rethinkinstitute.org/the-new-silk-road-initiatives-in-central-asia/>, s. 10.

¹⁷¹ Fedorenko, a.g.m., ss. 4-6.

- CASA-1000 bölgesel elektrik şebekesine destek. Mart 2014 Dünya Bankası 526 milyon dolar taahhüdü sonra 15 milyon dolarlık katkıda bulunmuştur. Ayrıca CASA Sekreterliği için destek verilmiştir.
- 2010 yılından bu yana Afganistan'da enerji nakil hatları, hidroelektrik santralleri ve ilgili reformların destek daha 1,7 milyar dolar destek verilmiştir.
- 16 milyondan fazla insana elektrik sağlama ve Pakistan'ın şebekeye 1.000 megavat ekleme. Ticaret ve Nakliyat bölümünde, ABD'nin sağladığı:
- Afganistan'da 3 bin kilometre caddenin yapıldığı
- DTÖ Kazakistan'ın ve Afganistan'ın üyeliği için destek,
- 2010 Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA) geçişi için teknik yardım ve Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan arasında Sınır Ötesi Ulaştırma Anlaşması (CBTA) desteği. ABD desteği ile Gümrük ve Sınır İşlemleri alanında:
- 2009 yılından bu yana, Orta Asya'da bölge içi ticaret yüzde 49 artmıştır,
- 2011 yılından bu yana, bölgesel sınırlar geçiş ortalama maliyeti yüzde 15 oranında azalmıştır,
- Gümrük işlemleri yedi Afgan sınır geçiş noktalarında aerodinamik edilmiştir. Yıllık 38 milyon dolar tasarrufa sonuçlanmıştır. Son olarak, İş ve İnsan – İnsan ilişkisinde ABD:
- Orta Asya'da yüzlerce Afgan öğrenci üniversite okuması finanse,
- Binlerce kadın girişimciler ve iş sahipleri destek, Orta Asya-Afganistan Kadınların Ekonomik Sempozyumu ve Güney Asya Kadın Girişimcilik Sempozyumu Sponsor,
- 15 milyon dolar ticaret anlaşmasına sonuçlanan Almatı, İslamabad, Kabil, Mezar-ı Şerif ve Timiz Organize ticaret heyetleri, toplantıları ve konferansları¹⁷².

¹⁷² “U.S. Support for the New Silk Road,” US Department of State, <http://www.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad/>.

ABD'nin projesinin başarısı Çin ve Rusya'nın aynı yönde çalıştıkları için açık değildir. ABD başlatıldığı projesini devam etmeyince bugüne kadar yapanlar hepsi boşa gitmiş olabilir. Başlatıldığı İpek Yolu projelerin geleceklerini öngörmek zordur.

3. Afganistan Merkezli Bölgesel Mekanizma

2014 yılın sonuna kadar çekilmesi öngörülen yabancı askeri kuvvetlerin ve sivil varlığın bir boşluk olarak görülmemesi ve ülkede çıkarı olan devletleri ikna etmesi için İstanbul Süreci başlamıştır. Orta Asya ve Güney Asya devletleri Afganistan'dan kaynaklanan uyuşturucu, istikrarsızlık, terörizm ve diğer tehditlerden hepsinden etkilediğini dile getirmiştir¹⁷³. Bir kavşak olarak Afganistan'ın jeostratejik konumu göz ardı edilemez. Aynı zamanda bölgenin istikrarına katkıda bulunabilirken çevresindeki bölgeleri istikrarsızlaştırmasının nedeni de olabilir. Şimdiye kadar daha fazla dikkat vermiş olduğu sebebi yerli durumun olumlu ve olumsuz etkileri göstermekti. Post-Taliban Afgan hükümetinin temeli ABD ve müttefikleri tarafından atılmıştır. 2004 yılında kabul edilen anayasasında onların rolü Afganlardan daha fazlaydı. Önceki sayfalarda belirttiği gibi ülkenin yakın ve uzak komşuları istikrar ve güvenlikte önemli rol oynamıştır. Bu devletlerin katılımı ülkede yıkım ve felakete sonuçlanmıştır. Bu nedenle, bölgesel çözüm Afganistan devam eden ve gelecekteki istikrarı için son derece gerekli olmuştur. Bölgede birkaç mekanizma olmasına rağmen ABD ve müttefikleri Afganistan'ı onların ellerinde bırakma riskini alamaz. Böylece, Afganistan durumuna dayalı bir mekanizma herkesin faydasındadır.

Diğer bölgesel örgütlerin aksine İstanbul Süreci terörle, trans-ulusal uyuşturucu suç ve silah ağı, çevresel bozulma, insani krizler, işbirliği ve istişare fırsatlarıyla uğraşiyor. İstanbul Süreci söz konusu sorunlar için daha geniş bir bölgesel destek teşvik eder. Özel sektör ve Kamu sektörleri sürecin amaçlarına katkıda bulunmak için hareketlenmiştir. Fırsatlardan

¹⁷³ Harsh V. Pant, **India's Changing Afghanistan Policy: Regional and Global Implications**, US Army War College Press, Pennsylvania, 2012, s. 30.

yaralanmak ve tehditlerle mücadelede sadece devlet kurumlarına ve aktörlerine dayanmamaktadır. Özel sektörleri ticaret ve sivil toplum şeklinde de devriye sokar¹⁷⁴.

Tehditleri ortadan kaldıran ve entegrasyonu hızlandıran herhangi bölgesel mekanizmalar devletlerin düşmanlığını en düşük seviye indirir. 1914 ve 1939 yıllarında meydana gelen yıkıcı savaşın yoluna dünya gitmez. Asya'nın bu bölgedeki devletlerin arasındaki etkileşim ve işbirliği ekonomik geliştirmesinde, askeri mücadelenin olasılığını indirme ve bölgede malların akışını sağlar. Sürecin üretken ve etkili olmasına rağmen ABD ve onun müttefikleri oldukları için bu girişimden şüphelenerek mevcut bölgesel mekanizmalar üzerine vurgu yapmışlardır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Orta Asya Bölgesel Ekonomik Programı (CAREC), Avrasya Birliği (AB) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) bölgede bulunan bazı örgütlerdir.

B. İstanbul Süreci'nin Yapısı

Sekretarya kurulması konusu Yıllık Bakanlar Konferanslarında önerilmiştir ama Rusya, İran ve Pakistan tarafından reddedilmiştir. Zaten birkaç Güney ve Orta Asya örgütlerin bulunduğunu öne sürmüştür. Bir sekretarya veya kalıcı kurumu olmasına rağmen Yıllık Bakanlar Konferanslarında mutabık düzenli olarak farklı düzeyde konferanslar ve toplantılar gerçekleşiyor.

İstanbul Süreci'nin nihai karar vericisi Yıllık Bakanlar Konferansıdır. Asya Kalbi ülkelerinin dışişleri bakanları siyasi istişare için yılda bir kez buluşuyor. Konferans gönüllü olarak herhangi bir katılımcı ülke tarafından barındırılmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulun marjlarında toplanabilmektedir. Böyle olduğunda Afganistan tüm düzenlemeleri yapmaktadır. Bakanlar konferans sadece Afganistan'ın durumunu tartışmaz.

¹⁷⁴ Marissa Quie, "The Istanbul Process: prospects for regional connectivity in the heart of Asia," **Asia Europe Journal**, Volume 12, Issue 3 (13 April 2014), ss. 285-300.

Aynı zamanda terörizm, aşırıçılık, uyuşturucu ve organize suçlar gibi tehditleri ve tüm bölgenin refahı için fırsatlar gibi ortak çıkar konular tartışmaktadır¹⁷⁵.

Kıdemli Resmi Toplantısı yardımcı dışişleri bakanlar düzeyinde olduğunu başka toplantıdır. Kıdemli memurlar Bakanlar Toplantıları için gündem hazırlar. Ayrıca, toplantı hazır olan CBM uygulama planları inceler. Buna ek olarak, Kıdemli memurlar CBM uygulama planlarının yürütülmesini izleyerek zamanında rapor verilir. Geliştirmek ve uygulamak için diğer CBM'lerin belirlenmesi Kıdemli Memurların görevidir¹⁷⁶. CBM'lerin uygulaması mali kaynak gerektirir. Bu nedenle, Kıdemli Memurlar uzman çalışmaları yaparak Güven Fonlarının dahil finansman yöntemi için farklı seçenekleri araştırır¹⁷⁷.

Sürecin ana pratik mekanizması CBM'lerin uygulamasıdır. Katılımcılar CBM'lerin uygulanma yoluyla bölgede güven oluşturmak için hemfikirdir. İlk kararlaştırılan CBM şunlardır:

- Afet Yönetimi CBM.
- Terörle Mücadele CBM.
- Uyuşturucu Mücadele CBM.
- Ticaret CBM Odaları.
- Ticari fırsatlar CBM.
- Bölgesel Altyapı CBM.
- Eğitim CBM.

Ayrıca belli ülkeler belirli CBM'de üyedir ve her CBM'in lider ülkesi vardır.

1. Afet Yönetimi CBM: Afganistan, Çin, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan ve Türkiye uygulanmasına katılmak kararlıyken Pakistan ve Kazakistan CBM uygulanmasına öncülük yapmamaktadır. Danimarka, Avrupa

¹⁷⁵ "Heart of Asia Ministerial Conference-Kabul", Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 14 June 2012, <http://mfa.gov.af/en/news/10569>, para. 12,13.

¹⁷⁶ "Heart of Asia Ministerial Conference –Almaty," Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 26 April 2013, <http://mfa.gov.af/en/news/19668>, para.31.

¹⁷⁷ A.g.m., para. 33.

Birliği, Fransa, Japonya, Norveç Kraliyet Britanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri CBM'in uygulanmasını desteklediğini ifade etmiştir.

2. Terörle Mücadele CBM: Afganistan, Azerbaycan, Çin, Hindistan, İnan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri uygulanmasına katılırken Afganistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri CBM uygulanmasında öncülük yapar. Fransa, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri CBM'in uygulanmasını destek olur.
3. Uyuşturucu Mücadele CBM: Afganistan, Azerbaycan, Çin, Hindistan, İnan, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri uygulanmasına katılırken Rusya ve Azerbaycan CBM uygulanmasına liderlik yapar. Kanada, Danimarka, Avrupa Birliği, Fransa, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri CBM'in uygulanmasını destek olur.
4. Ticaret CBM Odaları: Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İnan, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan uygulanmasına katılırken Hindistan CBM uygulanmasında öncülük yapan ülkedir. Almanya, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler CBM'in uygulanmasını destek olur.
5. Ticari Fırsatlar CBM: Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İnan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri uygulanmasına katılırken Hindistan CBM'in lideridir. Avustralya, Kanada, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri bu CBM uygulanmasına destek olan ülkeleridir.
6. Bölgesel Altyapı CBM: Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İnan, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan uygulanmasına katılırken Türkmenistan ve Azerbaycan CBM uygulanmasında öncülük yapar. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri CBM uygulanmasına destek olmaktadır.
7. Eğitim CBM: Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İnan, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan

uygulanmasına katılırken İnan CBM'in öncüsüdür. Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri CBM uygulanmasına destek olur¹⁷⁸.

Her CBM belirli konuları ele aldığı gibi katılımcı ülkelerin her CBM uygulanması üzerinde duran ve bölgesel teknik grubuna katılan teknik odak noktasını tanıtmıştır. Teknik odak noktaları CBM ilgili devletlerin belli kurumların uzmanlarıdır. Öncü ülkelerin rolü toplantıların ve teknik grupların faaliyetlerin koordinasyonu ve takibidir¹⁷⁹. Her CBM'in öncü ülkeleri Bölgesel Teknik Gruplar toplantılarıyla dair Kıdemli Resmi Toplantıları rapor sunar. Teknik tartışmalar, sonuçları ve önerileri hakkında onları bilgilendirmektedir.

Son olarak, Kabil tabanlı Büyükelçileri, katılımcılar ülkelerin ve örgütlerin temsilcileri düzenli olarak buluşup ilgili konularda görüşlerini koordine etmektedir. Afganistan Kıdemli Resmi Toplantıları, Bölgesel Teknik Gruplar ve diğer faaliyetleri de dahil olmak üzere İstanbul Süreci'n genel odak noktasıdır¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Heart of Asia Ministerial Conference-Kabul, para. 15-17.

¹⁷⁹ A.g.m., para. 20.

¹⁸⁰ Heart of Asia Ministerial Conference –Almaty, para. 35.

II. KONFERANSLAR

Sürecin en üst ve önemli karar alıcısı Yıllık Bakanlar Konferansıdır. Gönüllü olarak her yıl bir üyenin ülkesinde toplanmaktadır. Ülkeler arasında güveni arttırmak ve siyasi diyalog sürdürmek için önemli bulunmuştur.

A. İlk Asya Kalbi Konferansı

İstanbul Süreci Afganistan'da zorlukları ele almak, fırsatlardan yararlanmak ve eşsiz konumu için bölgesel istikrar ve refaha önemli olan tek kapsayıcı bölgesel mekanizmadır. Afganistan'ın içi durum ve ABD / NATO belli olan gidişi bölge ülkelerinin Afganistan'a yardımcı olma taahhüdü, genel olarak bölgenin kalkınması ve özel olarak bireysel devletlerin istikrar gerekli olan konular olmuştur.

Belirtilen Sürecinin temeli 2 Kasım 2011 tarihinde İstanbul, Türkiye atılmıştır. Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran, Azerbaycan, İran, Çin, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Rusya, Suudi Arabistan ve BAE Afganistan ve bölgenin güvenliği, ekonomik kalkınma ve istikrar ilgilendiren bölge ülkeleri olarak katılmıştır. Avustralya, Danimarka, Kanada, Fransa, Avrupa Birliği, Finlandiya, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, İspanya, İsveç, İngiltere, ABD, Norveç, Irak ve Mısır, Afganistan hakkında olan bu bölgesel mekanizma destekçisi olarak katıldı. Aynı zamanda BM, AKDN, ABD, CICA, KGAÖ, ECO, NATO, İKÖ, AGİT, SAARC ve ŞİÖ bölgesel girişimi memnuniyetle karşıladılar¹⁸¹. Katılımcılar neredeyse tüm ele alınması gereken alanları içeren konferansın sonunda bir bildirme yayınlamıştır.

Konferansın katılımcıları birbirlerine müdahale etmeyen ilkesini, egemenlik, toprak bütünlüğü ve birliği Afganistan için saygı konuları belirtmiştir. Terörizm ile ilgili olarak onlar uluslararası, bölgesel ve ulusal barış ve güvenliğe tehdit olduğunu ifade etmiştir. Bilgi alışverişi, işbirliği ve önleyici tedbirlerin alınması terörle mücadelesinde etkili yollar olarak kabul etmiştir. Ayrıca, Afganlar tarafından yürütülen uzlaşma sürecini hoş karşıladı. Terör

¹⁸¹ "Supporting Countries, Regional and International Organizations," Hear of Asia – Istanbul Process, <http://www.heartofasia-istanbulprocess.af/>.

tehdidi yanında, haşhaş ekimi, üretimi, ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığını önlenmesi için koordineli işbirliğini de bahsedilmiştir. Orta Asya, Güney Asya, Avrasya ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan Afganistan jeostratejik konumu bir kez daha konferansta vurgulandı¹⁸².

Afganistan'da tartışılmalı ABD ve NATO uzun varlığı komşu ülkelerin başlıca kaygılarından. Afganistan başka bir ülke ile ilişkisi bölge ülkelerine bir tehdit olmayacak ve onun toprağı diğer ülkeleri hedef almak için kullanılmasına izin vermeyeceğini katılımcı ülkelere söz vermiştir. ABD/NATO'dan Afgan güvenlik kuvvetlerine güvenlik geçişi konferansında hoş karşılandı. Afganistan güvenlik, kalkınma ve ekonomi zorluklar kan dökütüğüne ve hazine harcadığına rağmen ciddi olduğunu söylenmiştir. Sorunların birbiriyle bağlantılı doğası, bölge ülkeleri ve uluslararası ortaklar üretken rolü önemli olduğunu savunmuştur. Genel olarak herhangi tehde karşı bölgesel ve uluslararası mekanizmanın önemini göz ardı etmediğı yanı sıra yeni kurulan mekanizma işbirliğini yapacağını beyan etmiştir.

Afganistan Pakistan üzerinden ve Pakistan'dan gerekli malların çoğunu ithal ettiği gibi bölge ülkelerinin Pak-Afgan modeline göre ticaretini olmasını vurgulandı. Özel-kamu ekonomik ve ticari faaliyetlerin önemi üzerine ısrar edildi. Bölgenin ekonomik gelişimi için ticaret anlaşmaları malların değişimini bölge genelinde kolaylaştırmak için dile getirmiştir. Yasadışı ekonomik ve ticari faaliyetleri ile başa çıkmak için önleyici tedbirler devletleri arasında sağlam bir ekonomik ilişki için verimli olacaktır. Bölgesel devletler arasındaki ilişkiyi teşvik etmek için turizmin üzerine vurgulanmıştır. Onlar bir kez daha TAPI ve CASA 1000 projelerin uygulanması için destekli olacağını öne sürmüştür. Afganistan ve diğer ülkeleri mevcut demir yola ve yol ağlara bağlanması ekonomik alanda tartışılan bir başka konu olmuştur.

Eğitim alanında, eğitim kurumların her düzeyinde nefret üretim aşırılığın öğretimi reddederek bölgede değişim ve burs programların gelişmesini önem vermiştir. Deklarasyonunda yer alan yasal ve eğitim alanlarında diğer konuşulan konular da vardı.

¹⁸² “İstanbul Process on Regional Security and Cooperation for A Secure and Stable Afghanistan, 2 November 2011,” Ministry of Foreign Affairs of Turkey, November 2011, <http://www.mfa.gov.tr/istanbul-process-on-regional-security-and-cooperation-for-a-secure-and-stable-afghanistan.en.mfa>.

Önümüzdeki yıl Kabil'de bakanlar düzey toplantısını ve ondan önce bir teknik toplantısı söz verildi¹⁸³.

B. İkinci Asya Kalbi Bakanlar Konferansı

2011 yılında düzenlenen ilk İstanbul Konferansından 14 Haziran 2012 tarihinde düzenlenen Asya Kalbi Bakanlar Konferansına kadar hiçbir olay veya önemli çalışma olmamıştır. Haziran ayında Kabil'de toplanacak konferansın gündemine ilişkin katılımcı ülkelerin odak noktaları arasında sadece iki hazırlık konferans olmuştur. Konferansın katılımcıları Kabil'de toplantıları sonunda bir deklarasyon yayınladı. Asya Kalbi ülkelerinden 14 bakanlık ve üst düzey heyetler, aynı sayıda destekleyen ülkelere, bölgesel ve uluslararası kuruluşların 11 heyetleri katılmıştır. Önceki durumu gibi Pakistan ve Rusya, İstanbul Süreci olası kurumsallaşmasına karşı çıkmak amacıyla birçok Orta ve Güney Asya örgütün varlığına vurguladı. Bu nedenle İstanbul süreç diğer bölgesel örgütler yerine almayan bir platform olacağına dair anlaşmışlardır. Buna karşılık onlarla işbirliği ve işlerini tamamlar özellikle Afganistan'la ilgili konularda anlaşma sağlanmıştır. Onlar aşağıdaki üç konu üzerine çalışmaya anlaşmışlardır:

1. Siyasi Danışma

Farklı ortak ve Afganistan'ın sorunları bu başlık altında bahsedilmiştir. Tartışmalı ABD ve NATO birliklerinin varlığı ve bölgedeki bazı ülkelere karşı niyetin endişesi Afganistan'ın kendi toprağını diğer ülkelere karşı kullanmasını izin vermeyeceğini taahhüdüyle kapatmıştır. Katılımcılar Taliban'la Afganistan barış sürecini destekledi ve hoş karşıladı. Buna ek olarak, bu süreci kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmayı söz verdiler. Barışçıl uzlaşma Afganistan'daki mevcut çatışmanın kalıcı çözümü olarak belirtti. Afganistan'dan olan tehditler bölgedeki her ülkeyi farklı ölçüde etkilendiğini kabul ettiler. Bu

¹⁸³ “Declaration of the Istanbul Process on Regional Security and Cooperation for a Secure and Stable Afghanistan,” Council on Foreign Relations, 2 November 2011, <http://www.cfr.org/afghanistan/declaration-istanbul-process-regional-security-cooperation-secure-stable-afghanistan/p26434>

nedenle uyumlu işbirliği ortak tehditlerle başa çıkmak için önemli sayıldı. Uyuşturucu yetiştirilmesi üretimi, kaçakçılığı ve tüketimi ciddi bir tehdit olarak dikkate alınmıştır. Ona karşı belirleyici müdadele üzerine vurgulandı. Ülkeler arasında daha iyi ve daha fazla siyasi diyalog için bakanlık konferansın toplanması bir kez her yıl verimli olarak kabul edildi. Ayrıca, Kabil'de büyükelçilik düzeyinde toplantılar gerektiğinde ortak çabaları takip için somut olarak değerlendirdi¹⁸⁴.

2. Güven Artırıcı Önlemler (CBMs)

Güven ve güven inşası güven artırıcı önlemler yollarından geçmesini vurgulandı. Güven artırıcı önlemlerin uygulanması önemli ve daha fazla işbirliği yönünde somut adımlar olarak kabul edildi. Sekiz CBM kurulması konusunda anlaşıldı. Hiçbir katılımcı devlet bunu yapmak zorunda olmadığına rağmen belli ülkeler belirli CBM sorumluluğunu üstlenmiştir.

- Afet Yönetimi CBM: Doğal afetler karşı ortak çabanın koordinesidir.
- Terörle Mücadele CBM: Bu terörle mücadelede koordinasyonu için tasarlanmıştır.
- Uyuşturucu Mücadele CBM: Uyuşturucu ekimi, kaçaklığı, üretimi ve tüketmesiyle ilgili bilgiler paylaşacaktır.
- Ticaret Odaları CBM: Bu CBM böylede malların akışına ilgili çalışma ve somut adımlar atar.
- Ticari Fırsatlar MBP: Hindistan tarafından rehberliği yapan ekonomik ve ticari işbirliğiyle ilişkilidir.
- Eğitim CBM: her türlü aşırılık ve nefret ilgili eğitim önlenmesi, öğrencilere burs vermek üzerine çalışır.

¹⁸⁴ “Heart of Asia Ministerial Conference – Kabul,” Ministry of Foreign Affairs of Turkey, 14 June 2012, www.mfa.gov.tr/site.../heart-of-asia-ministerial-conf-declaration.pdf.

3. Bölgesel Örgütlerle İşbirliği

Farklı alanlarda çalışan bölgesel örgütlerin etkin rolünü vurgulamıştır. Bölgesel ve uluslararası örgütten her türlü katkı konferansta hoş karşılandı. İKÖ, OECD, ŞİÖ ve diğer kuruluşların faaliyetleri Afganistan’la ilgili üretken olarak söylenmiştir¹⁸⁵.

C. Üçüncü Asya Kalbi Bakanlar Konferansı

Üçüncü İstanbul Süreci konferansı, 26 Nisan 2013 Almatı, Kazakistan’da düzenlenmiştir. Diğer bölgesel ve uluslararası konferanslarda gibi Asya kalbin ülkelerinin birinde her yıl toplanan İstanbul Bakanlar Konferansı yıllık başarıları, zorluklar ve konferans takip eden yıl için planların belirlenen içeren bildiri yayınlamaktadır. Birkaç Güney ve Orta Asya mekanizmaları ve bölge ülkeleri arasında ihtilaflar olduğundan dolayı İstanbul Süreci’nin ilerlemesi yavaş görünüyor. Bu yeni kurulan bölgesel işbirliği girişimini daha iyi anlaşılması için onun yıllık beyanname ve resmen yayınlandığı belgelere başvurmak gerekir. CBM’ler sürecin sadece pratik mekanizmasıdır.

Önceki paragraflarda belirtildiği gibi CBM’ler bölgesel girişimin çerçevesini ve omurgasını oluşturur. Almatı’da CBM planlarının hazırlanması Sürecin ilk aşamasının tamamlanması olarak katılımcılar tarafından ifade etmiştir. Onlara göre programın uygulanması yeni bir aşamaya olarak başlayacaktır. Bildirgede paragrafların çoğu genel ilkelerine benzemektedir. Onlar toplama ana amacı olarak rekabetten ziyade işbirliği yoluyla kendi çıkarlarını sağlayacaklarını belirtti. Önceki beyanı gibi ortak alanlar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır¹⁸⁶.

1. Uyuşturucu, Güvenlik ve Terörle Mücadele: Güvenlik paylaşılan çabalarının ilk önceliği olarak sayılmıştır. Güvenlik kaygılarla birlikte çalışmaları etkili olarak belirtmiştir. Terörizm büyük güvenlik tehdidi olarak ele alınmıştır. Terörle ortak ve çok taraflı mücadelede olan çabaların hızlandırılması onların ayrımsız saldırıları ve

¹⁸⁵ MFA, aynı yer, para. 17-20.

¹⁸⁶ “Heart of Asia Ministerial Conference – Almaty,” Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 26 April 2013, <http://mfa.gov.af/en/news/19668>.

şiddeti için gerekli dendi. Silah kaçakçılığı önleme, terör sığınaklarını demontaj etme, finansman ve eğitim alanları son vermek terörle mücadelede öncelikler olarak dile getirildi. Ayrıca, haşhaş ekimi, üretimi, kaçakçılığı ve uyuşturucu tüketimi terör faaliyetlerine katkıda bulunan önemli sorun olarak belirtti.

2. Afganistan'ın Durumu: Afganistan'ın devam eden durum özel olarak tartışıldı. Her şeyden önce, bir kara köprüsü ve bağlantı fonksiyonu olarak Afganistan'ın konumu vurgulandı. Yabancı askerlerden Afganistan güvenlik güçlerine geçişin ve sürecin katılımcılar tarafından memnuniyetle karşılandı. Konferanslarda tüm taraflarca Afganistan geçiş ve dönüşüm sırasında ikili ve çok taraflı işbirliği vaat edilmiştir. Onlar bir kez daha diğer bölgesel kuruluşlara ilişkin İstanbul süreci'nin kooperatif ve tamamlayıcı bir rolü olduğunu belirtti.
3. Güven Artırıcı Önlemler (CBM): Bölge ülkeleri arasında birbirleriyle çalışmak için altyapı ve etkileşim sisteminin eksikliğinden dolayı CBM uygulanması amacın doğrultusunda olduğunu söylenmiştir. Altı CBM uygulama planlarının hazırlanması için üst düzey temsilcilerin çalışmalarına teşekkür etti¹⁸⁷.

Terörle Mücadele CBM, uyuşturucu mücadele CBM, Afet Yönetimi CBM, Ticaret ve Yatırım Fırsatları CBM, Bölgesel Altyapı CBM ve Eğitim CBM alanların uygulama planları temsilcileri tarafından hazırlandı ve Almatı'da onaylandı.

Bölgede güven oluşturma ve işbirliği aracı olarak CBM uygulanması çok önemli sayılıp altını çizilmiştir. Bu nedenle, kıdemli memurlar CBM uygulanmasını izlemeyerek düzenli bir şekilde rapor vermekle görevlendirildi. CBM Bölgesel Teknik Gruplarının oluşumu konferans toplanmasından iki ay sonra söylendi. Teknik gruplar ve her güven artırıcı önlemler uygulanır ve onun için fon bulur. Etkin uygulanması için mali kaynak başka konu olarak tartışıldı. Kıdemli Memurlar CBM faaliyetlerinin finansmanını incelemek amacıyla bir grup kurmak için görevlendirdi. Destekleyen ülkeler, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar CBM uygulanmasında önemli bir rol oynadığını belirtmekte yarar var.

¹⁸⁷ MFA, aynı yer. para. 18.

D. Dördüncü Asya Kalbi Bakanlar Konferansı

İstanbul Süreci Afganistan nedeniyle kurulduğu için Pekin'de 31 Ekim 2014 tarihinde düzenlenen konferansta katılımcılar cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ulusal birlik hükümeti oluşturulduğu için Afgan heyetini ve halkını kutladı. Ayrıca, bir kez daha Afganistan devam eden durum tartışıldı ve Tokyo, Chicago ve Londra'da yaptıkları taahhütlerini yerine getirmek için tüm tarafları çağırdı. Onlar gerekli alanlarda yeni kurulan hükümetle çalışmalarını vaat etti. Afganistan'ın yeraltı kaynakları ülkenin ekonomik büyüme anahtarı ve bölgede daha fazla ekonomik işbirliği olarak bahsedildi. Önceki konferanslarda gibi katılımcılar neredeyse eski toplantılar gibi aynı bildiri yayınladı. Örneğin, Taliban ile uzlaşmayı desteklenmiş ve şiddetten vazgeçmesi için onlara seslendirilmiş, Afganistan anayasasını kabul ederek şiddet yerine barışçıl yöntemlerle başvurmalarını istenmiştir. Orta Asya ve Çin aşırılığın ortaya çıkmasına çok duyarlı olduğu için bölgesel işbirliği terörizmle mücadele, aşırıcılık ve ayrılıkçıyla mücadele bir kez daha gündeme gelmiştir¹⁸⁸.

Beyanına göre Asya'nın Güney-Kuzey ve Doğu-Batı bağlantısı insanların ilişkisi, kültürel, ekonomik, vb. konulara çok önemlidir. Bölge ülkelerinin çoğunluğunu mustarip eden uyuşturucuyla ilgili Kıdemli memurlar sınırlar ötesinde uyuşturucu ve silah kaçakçılığını önlemek için görevlendirdi. Onlar daha İstanbul Süreci atanan amaçlarına ulaşmak için Kıdemli memurların dikkatle çalışmalarını istedi. Belirtildiği gibi CBM uygulanması kuruluşun pratik bir mekanizmasıdır. Her CBM kendi aktivitesini gözlemek ve incelemek Teknik Grubu vardır. Kıdemli Memurlar tüm CBM'lerle ilgileniyor. Konferans CBM'leri yöneten ülkeleri yılda en az iki kez buluşmalarını söylemiştir¹⁸⁹.

İstanbul Süreci'nin son iki beyanlarına ekinde 41 CBM faaliyetleri listelenmiştir. Listelenen çalışmaları yapılmış, devam ediyor ve daha sonra yıl içinde başlayacaktır. Ekli CBM uzman düzeyde olmuş olan faaliyetleri eğitim (afet yönetim kadrosu için), toplantılar, sergiler, projeler (örneğin, Afganistan'da yolların yapımı), ve belli alanlarda bilgi alışverişinde toplantılar şeklinde gerçekleştirmiştir.

¹⁸⁸ “Heart of Asia Ministerial Conference – Beijing,” Heart of Asia – Istanbul Process, 31 October 2014, <http://www.heartofasia-istanbulprocess.af/wpevents/fourth-heart-of-asia-ministerial-conference/>, para. 6-8.

¹⁸⁹ Aynı yer, para. 11.

III. MEVCUT BÖLGESEL MEKANİZMALARI

Birkaç Orta ve Güney Asya örgütler bu başlık altında tartışılır. Yukarıda geçtiği gibi İstanbul Süreci için bir sekreteryaya kurma konusu birkaç kez Yıllık Bakanlar Konferanslarında ortaya atılmıştır, ama bir sonuca varılmamıştır. Bazen İran özellikle Rusya ve Pakistan iki bölgede birçok örgütler bulunduğu için görüşe karşı çıkmıştır. Ayrıca, Süreç bölgedeki örgütlerle işbirliği yapacağını öne sürmüştür.

A. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki sınır gerginliği olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da bağımsız devletler ortaya çıkmıştır ama düzeni korumak için yetenekleri hakkında şüpheler vardır. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan 1996 yılında Sınır bölgesindeki Askeri Alanda güven artırmak üzeri Şanghay anlaşmasını imzaladılar. Sınır bölgesinde Askeri Kuvvetleri Karşılıklı Azaltılması adı altında başka bir anlaşma 1997 yılında Şanghay anlaşmasından sonra imzalandı. Haziran 2001'de, Özbekistan anlaşmaya dahil olunca mekanizma bir kuruma değiştirildi. Ekonomik, kültürel, ticari, teknoloji, bilimsel ve siyasi alanlar onun faaliyet alanı olarak ilan edildi¹⁹⁰.

Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılığa karşı mücadele Şanghay kongre üyesi devletler bir örgüt kurmak için anlaşıldığı yıl imzalanmıştır. Üç tehditle mücadele örgütün ana hedefleri olarak belirtilmiştir. Kurumsal fazı Pekin'de sekreteryaya kurarak ve Taşkent'te Bölgesel Anti Terör yapısıyla tamamlandı¹⁹¹. Organizasyon doğuda Asya NATO'su olarak görülmüştür. Batı Orta Asya'ya nüfuz ve bölgede Rusya ve Çin nüfuzunu baltalamaya çalışınca Şangay işbirliği örgütü kendi faaliyet alanını ve üyelerin genişletti ve batının nüfuzuyla mücadele için ciddi tedbirler almıştır. Örgütün üyeliği diğer ülkelere dondurulmuştur. Onların müttefikleri gözlemci devletler olarak örgüte katılabilir. Moğolistan, Hindistan, İran ve Pakistan bugüne kadar gözlemci devletler olarak katılmıştır. Şangay başlıca üyeleri sadece askeri örgüt

¹⁹⁰ Alyson J. K. Bailes, Pál Dunay, Pan Guang and Mikhail Troitskiy, "The Shanghai Cooperation Organization," **Stockholm International Peace Research Institute**, May 2007, s. 12.

¹⁹¹ Marcel de Haas, "The Shanghai Cooperation Organization," **Netherlands Institute of International Relations**, November 2007, <http://www.clingendael.nl/>, ss. 19, 20.

olduğunu yalanlamışlar. Çin Türkmenistan ve Kazakistan'dan gaz ve petrol taşıma anlaşması imzalamıştır. Her iki proje 2009 yılında tamamlanmıştır. Üyeler ve gözlemci ülkelerden oluşan bir enerji kulübü kurmak için Moskova'dan girişim olmuştur. Onun üyeleri ve gözlemcileri dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin 17,5%, bilinen doğal gaz rezervlerinin 47-50 ve dünya nüfusunun yüzde 45'i sahiptir.

Örgüt üyeleri binlerce kuvvetlerin katılımıyla Rusya ve Çin'de birçok ortak askeri tatbikat yapılmıştır. Ayrılıkçı, terörizm ve aşırılık genel olarak dünya ülkelerin ve özellikle Şanghay üyesi ülkelerle herhangi bir konvansiyonel askeri saldırı yapamayacaktır. Onların ortak askeri tatbikatlar onlara karşı batı müttefikleri dengeleme doğasına işaret eder. Şanghay İşbirliği Örgütü AB'nin yaptığı gibi kapsamlı bir şekilde bölgesel entegrasyonu işi yoktur.

Tüm üyelerinin ulusal figürü kendi ulusal egemenliklerini korumak için çalışırken birbirinden bazı tarihsel olaylara dayanarak şüphe ederler. Tüm ülkelerde aynı kuralı uygulamak ve içişleriyle ilgilenen bölgesel örgüt bölgenin siyasi aktörlerce kabul edilmez¹⁹². Örgüt bölgedeki statükoyu korumak ve mevcut düzeni tehditlerden korumak için tasarlanmıştır.

B. Orta Asya Bölgesel Ekonomik Programı (CAREC)

CAREC 1997 yılında başlattığı bir ekonomik ve kalkınma tabanlı programdır. Altyapı projelerini finanse, ulaşım, enerji, ticaret politikası ve ticaretin kolaylaştırılması alanlarında bölgesel politika geliştirme mekanizmasıdır. Program 10 ülkeyi çoğunlukla Orta Asya ülkelerini içerir. Yani Afganistan, Azerbaycan, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Tacikistan, Özbekistan, Pakistan ve Türkmenistan. Türkmenistan ve Rusya Federasyonu davet üzerine de tartışma olmuştur¹⁹³. Programın gerçek faaliyetleri 2001 yılında başlamıştır.

¹⁹² Stephen Aris, "A new model of Asian regionalism: does the Shanghai Cooperation Organisation have more potential than ASEAN?," **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 22, Number 3, September 2009.

¹⁹³ "Central Asia Regional Economic Cooperation Program," Wikipedia, the free encyclopedia, 19 March 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia_Regional_Economic_Cooperation_Program.

Bölgesel işbirliği için pratik bir mekanizma bulmak için 1997 yılında kuruluşundan sonraki yıllar ayrılmıştır.

2001 ve 2013 yılları arasında CAREC programı 22,4 milyar dolar değerinde 146 yatırım projeleri ve 334 milyon dolar değerinde 221 teknik yardım projeleri gerçekleştirmiştir. Anılan projeler CAREC üyeleri arasında bağlantı artırmak ve bölge ülkeleri arasında ekonomik aktiviteyi teşvik etmek amacıyla yapılmıştır¹⁹⁴. Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve diğer uluslararası, bölgesel ve ulusal örgütler ve üye devletler dahil olmak üzere çok sayıda programa mali katkıda bulunmuştur.

Tamamen ekonomik program olarak bazen ülkeler arasındaki siyasi ihtilafları faaliyetlerin önünde bir engel olarak şikâyetçi olmuştur. Program on yıl uzun bir planlama içeren 2012 yılında stratejik bir çerçevede yayınladı. Stratejik çerçevede programın ilgili üyeleri ileride yapılması gereken işler üzerine durmuştur. Belge programının belirtilen alanlarda üye devletlerin arasında işbirliği azımı üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda ekonomik geliştirme için iç sanayilerin gelişimine ihtiyaç olduğunu ve ithalat miktarını asgari seviyeye azalttığını vurgulamıştır. Söylenildiğine göre üye devletlerin dünyada eşsiz bir konuma ve zengin doğal kaynaklara sahiptir¹⁹⁵. Bu programın doğası üzerinde ülkeleri arasında herhangi siyasi görüş farkı yoktur. Çünkü Çin gibi önemli ekonomi ve zengin doğal kaynaklara sahip olan üye devletler arasında bağlantı ve güzergâhı inşa ve geliştirir. Programın başarısı üyeleri arasında, bölgeden ve bölgeye malların akışını teşvik eder. Siyasi açıdan tarafsız ve tümü lehine çalışan biri olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi siyasi konular bölge ülkeleri arasında diğer alanlarda etkileşimi etkiler. Siyasi ihtilaf önceki bölümde bahsettiğimiz gibi süreci yavaşlatabilir ama tamamen durdurulamaz. CAREC geleceğine dair iyimserlik geçmiş başarılarından anlaşabilmektedir.

¹⁹⁴ “CAREC Development Effectiveness Review Process,” Central Asia Regional Economic Cooperation, 2013, <http://www.carecprogram.org/index.php?page=carec-development-effectiveness-review>.

¹⁹⁵ Asian Development Bank, “A strategic framework for the Central Asia Regional Economic Cooperation Program 2011–2020,” 2012.

C. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)

1994 yılında Rusya tarafından başlatılan KGAÖ askeri bir örgüttür. Bu örgütün kurulması üzerinde görüşmeler 1992 yılında başlatılmış olduğunu belirtmekte yarar var. Afganistan ve Sırbistan gözlemciler, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan örgütün üyeleridir. Azerbaycan, Özbekistan ve Gürcistan pakttan çekildi. Askeri organizasyon olarak sadece eski Sovyet devletlerine olan Rus etkisini sağlar ve Rus çevresinin batı nüfuzdan korumaya çalışır. Kolektif Güvenlik Konseyi, savunma bakanının Konseyi, Dışişleri Bakanı Konseyi ve sekreteryası vardır.

ABD Afganistan, Irak işgali, Gürcistan'da istikrarsızlık ayrıca ve etki alanına herhangi bir diğer olası nüfuzuna karşı örgütün güçlendirmesi için Rus kararlılığını daha da arttırdı. Rusya Devlet Başkanı, Dimitri Medvedev teklifi ardından devletlerin başkanları 2009 yılında bir Acil Müdahale Gücü (RRF) kurmaya karar verdiler. RRF 8.000 Rus olan 16.000 askerden oluşmaktadır. Kuvvetler, silahlı ve sınır çatışmalar, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığından sorumludur¹⁹⁶. Organizasyon sınırlarda batı etkisiyle mücadele eden Rus güvenlik mekanizmasından başka bir şey değildir. Afganistan muhtemelen sadece terörizm ve uyuşturucu mücadelesinde teknik ve lojistik desteğinden yararlanacaktır.

Gördüğümüz gibi bazıları yukarıda ele alınan mevcut bölgesel mekanizmalar tek boyutlu, etkisiz ya da çoğunlukla bölgedeki bazı güçlerin çıkarlarını sağlamaktadır. Örneğin, SCO ve KGAÖ üye devletlerde mevcut rejimlerin istikrarı korumak için tasarlanmıştır. İstanbul Süreci öyle gündeme sahip değildir. Onların demokratik olmayan doğası gündeminden ve bugüne kadar faaliyetlerinden bellidir.

D. Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC)

Organizasyon temeli 1985 yılında Dakka, Bangladeş'te atılmıştır. Güney Asya'da kurumsallaşmış bir mekanizmanın fikri 1970'lerin ve 1980'lerin başında Bangladeş başkanı, Ziaur Rahman tarafından yükseltmiştir. Darbe rejimi meşrulaştırmak onun çabaları tek

¹⁹⁶ John A. Mowchan, "The Militarization of the Collective Security Treaty Organization," **Center for Strategic Leadership**, U.S. Army War College, July 2009, s. 28-35.

motivasyonu gibi görünüyordu. Buna ek olarak, iki süper gücün artan nüfuzu, petrol ambargosu, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, SAARC başlangıcı için diğer nedenler olabilir.

Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal, Maldivler, Sri Lanka ve Pakistan bu örgütün üyesidir. SAARC gündemi genişlemektedir. Tarım ve kırsal kalkınma, sağlık ve nüfus, kadın, gençlik, çocuk, teknoloji ve enerji SAARC üyeleri tarafından toplu olarak ele alan alanlardır. Üye devletler ekonomik ve ticari ilişki teşvik etmek amacıyla Ticaret ve Sanayi Odaları Anlaşmasını 1992 imzalanmıştır. Ayrıca, Güney Asya Serbest Ticaret Alanı (SAFTA) ürünlerin serbest akışının, ticaret önünde olan tüm engelleri ortadan kaldırmak ve adil rekabeti sağlamak için 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Üstelik bir Güney Asya Üniversitesi, Gıda Bankası ve Kalkınma Fonu kurmayı başarmışlar¹⁹⁷.

Söz konusu gelişmelerin bazıları SAARC gündem ve faaliyetlerinin önünde yetersizlik ve engelleri olmadığını gösterir. Aslında, üye ülkeler arasında ciddi farklılıklar ve iyimserlik vardır. Örgütün başlangıcında, Hindistan bölgedeki Hindistan'ın etkisini sınırlamak için bir koalisyon olduğundan şüphelendirirdi. Aynı şekilde Pakistan, Hindistan Pakistan'ı izole ve bastırmak için bölge ülkelerini toplamaya çalıştığından korkuyordu. Pakistan ve Hindistan SAARC iki önemli üyeleri olarak nüfus, askeri güç, ekonomik gelişimi nedeniyle genel süreci etkileyebilir. Üyeleri arasında siyasi farklılıkların çözümü anlaşılmış ilkeler yoktur. Siyasi anlaşmazlıklar SAARC önünde engel olan meydan okumadır. Afganistan - Pakistan sınır anlaşmazlıkları, Hindistan - Pakistan Keşmir üzerinde farkı ve Hindistan - Bangladeş Su üzerinde olan onlardan sayılır. İnsan kaçaklığı ve terörizm Son zamanlarda gündeme alınan iki konudur. İki büyük ülke bölgede siyasi ihtilaf ve çıkarları için üye devletler arasında güvensizliğe ve iyimserliğe neden olmuştur. SAARC anlaşmasında herhangi bir siyasi madde olmadığına rağmen Konferansın kenarında bazı ikili görüşmeler zaman zaman verimli olmuştur. AB örneğinde kömür çıkarılması ve ticareti 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iki düşman, Fransa ve Almanya'nın sürekli yaklaşmasıyla sonuçlandı. Ekonomik ve sosyal işbirliği AB'de siyasi ihtilafları ortadan kaldırılabildi ama durum bu bölgede tamamen farklıdır. SAARC üyeleri gündeminde siyasi tartışma dâhil etmesi zorunludur. Çünkü var olan siyasi ihtilaflara

¹⁹⁷Zahid Shahab Ahmed and Stuti Bhatnagar, "SAARC and Interstate Conflicts in South Asia: Prospects and Challenges for Regionalism," **Pakistan Horizon**, Vol. 61, No. 3 (July 2008), ss. 69-87.

kalıcı çözümler sunarak güven binasını hızlandırmak lazım gelmektedir. SAARC Eski Sekreteri ve Hindistan Dışişleri Bakanı, Eric Gonsalves örgütün kuruluşundan iki on yıl geçtiğine ve vaat eden zirvelerinde ve deklarasyonlara rağmen ilerlemenin yavaş olduğunu sonucuna varmıştır. SAARC siyasi irade ve taahhüt eksikliği nedeniyle kendi kararlarını uygulamasında başarısızdır. O daha SAARC etkin kılmak için fiziksel ve zihinsel altyapıları geliştirmesini acil ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Sameer Suryakant, et al, "SAARC: Towards Greater Connectivity," Institute of Peace and Conflict Studies Konrad Adenauer Foundation and India International Center, 2007, ss. 5-11.

IV. İSTANBUL SÜRECİ'NİN BAŞARILARI, AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

İstanbul Süreci'nin bugüne kadar elde ettiği başarıların biraz ayrıntılarına bakmak gerekmektedir. Ayrıca, platformun ABD ve onun müttefikleri bölgede bulunduğu ve askeri olarak çekildiğine denk geldiği için bölgedeki batıya karşı olan ülkeler arasında bazı endişelere yol açmıştır. Sürecin son yıllarda başladığı için bazı eksik ve tamamlanması gereken yönleri vardır.

A. Başarılar

İstanbul Süreci'nin kapsamında tartışıldığı ve sonuçlara varıldığı projelerin başlatılması, geliştirmesi ve hızlandırması konular, Sürecin faaliyet kapsamını çok geniş olduğunu göstermektedir. Mesele, Haziran, 2011 yılında ilk zirvesinde TAPI ve CASA – 1000 projelerin üzerine tartışmalar olmuştur. Geçtiği iki projeye ilgili görüşmeler ve çalışmalar Süreçten önce başladığı görülmektedir. Orta ve Güney Asya'yı bağlayan bu iki proje CBM listesinde yer alınmıştır.

Sürecin Yıllık Bakanlar Konferanslarında CBM'lerin uygulaması pratik mekanizması olarak üzerine vurgu yapılmıştır. Yukarıda geçtiği gibi yedi CBM üzerine daha anlaşılması; Afet Yönetimi CBM, Terörle Mücadele CBM, Uyuşturucu Mücadele CBM, Ticaret CBM Odaları, Ticari fırsatlar CBM, Bölgesel Altyapı CBM ve Eğitim CBM. Hazırlandığı CBM listesinde CBM'ler kapsamında işbirliğini henüz ilk aşamalarında olduğunu göstermektedir. Yedi CBM'e dair faaliyetlerin çoğu toplantılar, konferanslar ve seminerler şeklinde üyelerin ülkesinde gerçekleşmektedir. Üye ülkelerin ekipleri birbirinin belli alanda faaliyetlerini, stratejilerini, nasıl, ne zaman işbirliği yapacakları gibi konular hakkında bir araya gelerek fikir alışverişi yapıyorlar. Ayrıca, Afganistan'da Cadde, elektrik barajlar ve demir yolu yapım konuları üzerine anlaşmaların verimli sonuçlar vereceğini beklenmektedir¹⁹⁹.

Gerçi Süreç Afganistan hakkında oluşturulmuştur, ama bölgedeki tüm ülkeleri ilgilendiren bir platform olarak devreye geçmiştir. Toplantılar ve zirveler birden fazla kez

¹⁹⁹ CBM'lerin faaliyetlerine dair liste Ekler kısmında yer almaktadır.

söylendiği gibi birbirinden uzak olan ve kapsamlı bir ilişki içinde olmayan veya anlaşmazlıkları olan ülkeler arasında güven arttırmak için siyasi bir diyalog kurumayı amaçlamaktadır. Üstelik Taliban sonrası dönemin sunduğu fırsatlardan yararlanmayı da içerir. İstanbul Süreci ona katıldığı ülkeleri siyasi, ekonomik, sosyal, güvenlik ve kültürel bakımından birbirine bağlayarak aralarında işbirliği kurumaya çalışmaktadır. Afganistan'da ve bölgenin diğer ülkelerine İŞİD'in ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkması Sürecin 2015 yılında gerçekleşeceği bakanlar konferansında tartışılarak mücadele stratejisi belirlenecektir.

B. Avantajları

Siyasi istikrarsızlık ve kalıcı rekabet sırasıyla Orta ve Güney Asya'da vardır. Bir yandan Orta Asya rejimleri iki on yıl geçtikten sonra Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde kendilerini entegre edememiştir. Hangi dinden ve kültürden olursa olsun dünyanın her ülkesinde her protesto sesini demokrasi, özgürlük ve adalet için yükseltir. Francis Fukuyama iki kutupluluğun sonunu tarihin sonu olarak ekonomik ve siyasi modernleşme liberal demokrasi ve piyasa ekonomisine sonuçlanacağını iddia etmiştir²⁰⁰. Günümüzde, hatta en otoriter rejimler hayatta kalmasını sağlamak için diğer ülkelere ve kurumlarla ekonomik etkileşim içinde olmak ister. İnsanlar adil ve özgür bir toplumda yaşamak için öldürülmeye hazırdır. Rejime karşı direniş amacı hakkında röportajda Suriye'de insanlar ülkesini Türkiye ve Malezya gibi olmak istediğini söylemiştir²⁰¹. Öte yandan bölgede nüfuzu önemli olan Rusya ve Çin gibi büyük güçler de bu devletlere alternatif bir siyasi ve ekonomik sistemi sunmak için başarısızdır. Ruslar ve Çinliler de açık bir toplumu arzu etmelerine belirtmekte yarar var. İki ülkenin insan hakları ihlali, barışçıl gösterileri susturma ve demokrasi eksikliği için eleştirilir. Bu nedenle daha huzurlu ve istikrarlı bölgeye dönüştürmek için önlemler alınmalıdır.

Doğu, Orta ve Güney Asya ve Orta Doğu'yu kapsayacak bölgede kalıcı rekabet vardır. İran hariç, Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan nükleer silahlara sahiptir. Herhangi bir

²⁰⁰ Francis Fukuyama, "At the 'End of History' Still Stands Democracy," **The Wall Street Journal**, 6 June 2014, <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-1402080661>.

²⁰¹ "Syria conflict: BBC exclusive interview with President Bashar al-Assad," BBC News, 15 February 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31327153>.

devletlerarası kriz ve çatışma sadece bölgeyle sınırlı kalmayacaktır aynı zamanda diğer güçleri de sürükleyecek ve diğer bölgelere yayılma potansiyeline sahiptir. İstanbul Süreci özgür ve müreffeh toplumlara tüm bölgeyi dönüştürmesi çok iyimser ve idealist görüş görünse de yakın gelecekte bir ölçüde durumun kötüleşmesini önleyebilir ve uzun vadede kalıcı çözüm sunabilir. İstanbul Süreci bazı olası avantajlarını söylemek mümkündür. Orta Asya ülkeleri hem siyasi hem de ekonomik alanda Ruslar aşırı bağımlıdır. Rusya yapabileceğine kadar onları kendine bağımlı tutmasını istemektedir. Orta Asya'nın ekonomisi açısından ilk aşamada Güney Asya ile sonra diğer bölgelere bağlanması onlara bağımsız siyasi ve ekonomik politika yapma fırsatını verirken Moskova'yı izole ederek Rusya'yı ekonomik, politik ve asker reform yapmasına zorlayabilmektedir. Hindistan ve Pakistan'ın bölgede yatırımları ve onların refahını büyük iktisadi projelere bağlanması var olan ihtilafların hızlandırılmasını önler. Avrupalı güçler, özellikle, Fransa ve Almanya tarihinin en ölümcül savaşlar savaştı, ama şimdi onlar tek bir Avrupa topluluğunun üyeleridir. Joachim Gauck, Alman Cumhurbaşkanı İkinci Dünya Savaşı Almanlar tarafından katledilen alan tüm nüfus Fransız köy, Oradour-sur-Glane ziyareti gerçekleşmiştir²⁰². Bu olay ve benzeri olaylar her türlü rekabet ve farklılık kenara koyması mümkün olabileceğini göstermektedir. İstanbul Süreci'n gündeminde ekonomik, kültürel ve güvenlik konuları vardır. Ekonomik bağlantı ülkelerin birbirlerine bağımlı hale, insan - insan ilişkileri ve kültürel etkileşimi artırmaktadır. Bu nedenle rejimlerin askeri çatışma olasılığı ve düşman niyetleri asgari seviye indirmektedir.

C. Dezavantajları

Her şeyden önce, İstanbul Süreci için bir sekretarya veya kurum oluşturması gerekmektedir. Süreçle ilgilenen memurlar bu sürecin faaliyetleri dışında devletin farklı kurumlarında çalışıyorlar. Üyelerin her hükümetinde süreçle ilgili ayrı bir bölüm oluşturması faydalı görülür. Faaliyetleri organize etmek ve iyi bir koordinasyonu meydana getirmek için her üyenin temsilcisi bulunan bir sekretarya lazımdır.

²⁰² Florian Gathmann, "Painful Past: German President Visits Nazi Massacre Site," **Spiegel**, 4 September 2013, <http://www.spiegel.de/international/germany/german-president-gauck-visits-oradour-sur-glance-site-of-nazi-massacre-a-920478.html>.

Hiçbiri somut sonucu olmayan bölgesel mekanizmalar Güney ve Orta Asya'da bulunmaktadır. Devletler kendi savunma ve caydırıcılık kapasitesini geliştirmeye çalışmaktadır. Bazı ülkeler mevcut bölgesel örgütlerde kendi çıkarını sağlamaya ve kendi koşullarını empoze etmeye çalışır. Bu nedenle devletler kendi sorunları çözmek için örgütlere inanmazlar. Diğer bölgesel kuruluşun deneyimine göre bu süreç atanan amaçlarını elde etmeceği sonucuna varılabilir. Kazakistan'da düzenlenen İstanbul Süreci Konferansı'nın uzun ve sıkıcı olduğu söylenir²⁰³. ABD'nin katılımı nedeniyle bölgedeki karşıtlıklar vardır. Rusya ve Pakistan, Orta ve Güney Asya'da iki büyük oyuncu art arda sürecin kurumsallaşmasına karşı çıkmışlar. İran da ABD ve batı nüfuzuna bölgede bir düşman ülkedir. Önceki bölümlerinde belirtildiği gibi ABD sönmeli projeleri finanse ederek süreçte katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Avrupa ülkeleri CBM uygulanmasına eğilimi göstermiştir. En azından ABD ve Avrupa ülkeleri gibi aktif olmadığı için bölge ülkelerine empoze gibi görünüyor. Bazı devletlerin isteksizliği ve başkalarının kapasite eksikliği başarısızlık göstergesi veya bölgede batı katılım konusunda iyimser birkaç ülkenin kaldığını göstermektedir.

D. Gelecek Beklentileri

Hiçbir bölgesel girişim Avrupalıların dışında başarılı olmamıştır. Afrika, Güney Amerika ve Asya'da Avrupa'nın bölgesel işbirliği sürecini kopyalamak için girişimleri olmuştur ama bunların hiçbiri kendi seçtiği yolda başarılı olamamıştır. Avrupa deneyimine karşılaştığında entegrasyon için siyasi kararlılık eksikliği temel bir faktör olarak kaydedilebilir²⁰⁴. Farklı düzeyde heyetler düzenli olarak bölgesel konferans ve kuruluşlara katılmıştır. Katılım amacı diğerlerin politikasını anlamak ve kendi çıkarını sağlamak olmuştur. Bölgesel entegrasyona Avrupa'nın taahhüdünden önce sömürgeci gücün çoğu onlarıydı. Onlar Avrupalı olmayan ve bazen de kendi aralarında savaşmışlardır. Çoğunun barış ve güç dengesini desteklemesinin nedeni budur. Güç kaybetmesi, komünizm tehdidi, Avrupa'da imha ve savaştan bıktınlık işbirliği ve bütünleşme yolunda temel itici nedenleri olmuştur ama

²⁰³ S Reza Kazemi, "Afghanistan Conference in Kazakhstan: Will the 'Heart of Asia' Start Throbbing?," **Afghanistan Analyst Network**, 25 April 2013, <https://www.afghanistan-analysts.org/afghanistan-conference-in-kazakhstan-will-the-heart-of-asia-start-throbbing/>.

²⁰⁴ Mittelman, a.g.m., ss. 22.

gerekli olan kaynak ve araç eksikti. Doğrudan ABD'nin teşviği, koruma ve baskısı onları bir araya getirmiştir. Örneğin, Marshall Yardım Planı OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) oluşumuyla sonuçlanmıştır²⁰⁵.

Güney ve Orta Asya itici faktörleri çeşitlidir ancak bölgedeki devletler bir türlü onlarla idare eder. Güney Asya'da, Hindistan'la 1971 savaşında hızla yenilgiye uğrayan ve 90,000 üzerinde Pakistan silahlı kuvvetleri savaş esiri olduğu derslere rağmen İslamabad Delhi yönelik düşmanca niyetini değiştirmemiştir. Buna karşılık, Pakistan, Çin ile olan ilişkisini geliştirmiş ve herhangi bir Hint saldırıyı caydırmak ve zayıflığını dengelemek için nükleer silaha sahip olmuştur. Terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve suç bölgelerde barış ve güvenliği tehdit eden diğer tehditlerdir. Bu, işbirliğinin sınırlı ve sadece bu alanlarda sınırlı olduğu görülmektedir. Onların artan askeri bütçesi, onların gündeminde savunma ve saldırı politikası devletlerarası savaşlar karşı eğilimlerini göstermektedir.

İstanbul Süreci'nden organizatörleri bile önemli beklentileri yok gibi görünmektedir. Süreci derinden dâhil olan Cavid Ludin'den, Afganistan Dışişleri Bakan Yardımcısı göre uzun bir süreç olacak ve sadece bir konferansta hedeflerimize ulaşma beklentisi yoktur. Ayrıca, Batılı diplomatların söylediğine göre bölgesel devletlerin üst düzey yetkililerinin toplantısı için bir fırsat olarak aralarında güven artırmaktadır²⁰⁶. TAPI, CASA 1000 ve Çinli Bakır ve Demir anlaşması gibi büyük projeler İstanbul Süreci'nden önce başlamış olmasına rağmen şimdi bu Süreci çerçevesinde projeler olarak kabul edilir. Söz konusu projelerin büyük ölçüde ilgili ülkelerin yararlanır. Söz konusu projelerin bitirilmesi beklenen sonuçları verirse diğer büyük projeler takibinden başlar. Gelecekte işbirliği kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri hızlandırarak yüksek düzeye ulaştırabilir. Orta Asya'nın Güney Asya ve dünya pazarlarına e ekonomik bütünleşmesi kaçınılmazdır. Rusya'nın kaldıracağına karşı Orta Asya'da ABD desteğiyle hızlandırılmış olacaktır. Çin ekonomik - tabanlı dış politika kimseye engel

²⁰⁵ Hurrell, a.g.m., ss. 8-13.

²⁰⁶“Diplomats: We Don't Expect Much From Istanbul Process,” Deutsche Welle, <http://www.dw.de/%D8%AF%DB%8C%D9%BE%D9%84%D9%88%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D9%87%D8%A7-%D8%AA%D9%88%D9%82%D8%B9-%D8%B2%DB%8C%D8%A7%D8%AF%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%DA%A9%D9%86%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%B3-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%A8%D9%88%D9%84-%D9%86%D9%85%DB%8C-%D8%B1%D9%88%D8%AF/a-15498540>.

olmayacaktır. Afganistan - Pakistan – Hindistan API ve CASA -1000 gibi projeler sonucunda yakınlaşması onları terörizme karşı teşvik ederek olası bir çatışmayı önleyebilmektedir.

SONUÇ

Güvenlik tanımını Soğuk Savaş sonundan bu yana değişmiştir. Savunulması gereken sadece toprak bütünlüğü ve egemenlik değildir. Terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, iklim değişikliği, hastalıklar güvenlik alanını genişletmiştir. Söz konusu tehditler bölgeleri geçerek dünyanın her köşesine ulaşmaktadır. Onlarla başa çıkmak için devletler zorluk çekerler. Hatta iç durum sınır üzerine geçince bir şekilde diğerleri etkiler. Yeni baş gösteren tehditlerle mücadelesi ortak ve uyumlu çabalar gerekmektedir. İlk adım bölgesel düzeyden başlar. Belli tehditler ve fırsatlar işbirliği için devletleri bir araya getirerek bölgeyi oluşturur. Farklı bölgelerle çevrili bir ülke olan Afganistan bölgeler kavşağında yani Orta Asya, Güney Asya ve bir ölçüde Orta Doğu'da yer almaktadır. Bölgeleri birbirine bağlayan bir kara köprüsüdür. Bu bağlantı bölgelerde barış ve istikrarı sağlamak gibi tehdit kaynağı da olabilir. On yıldan fazla süren Afganistan'daki uluslararası toplum misyonu iç, bölgesel ve uluslararası sonuçları olmuştur. Ülke genel olarak yüzyıllar boyunca önemini korumaya devam ederken 21. yüzyılda dünya düzenini şekillendirmesinde etkili rol oynamıştır. Binlerce Afgan ve yabancıların hayatını kaybettiği yanı sıra harcanan para yüz milyar doları geçmiştir. Ülke ve bölgeyi dünya barış ve istikrarına ne kadar önemli olduğunu gösterir. Farklı bölgeleri bağlayan ve merkezîyet rolü için ülke komşuların, bölgesel güçlerin, hatta dünya ve büyük güçlerin oyun, girişim ve müdahale zemini bile olmuştur. NATO'nun ilk denizaşırı görevi Afganistan'da gerçekleştirilmiştir. Hemen hemen tüm bölgesel ve uluslararası örgütler ülkenin yardımına koşmuştur. Burada güvenlik, barış ve istikrar çok boyutludur. Düşmanı fiziksel olarak yok etmek gibi bir klasik ve eski çağın savaşı değildir. Askeri haricinde diğer çözümler olmalıdır. Bu nedenle on yıldan uzun savaşı sona erdirmek gerekirdi. Beklenen veya ondan iyi sonuçları almak için alternatiflerin olması lazımdı. Afganistan'ı çeviren bölgeler dünya için önemli olmuştur. Pakistan ve Hindistan caydırmak ve savaş durumunda birbirlerine yenmek için kendi güç konumunu geliştirmeye devam eder. İran nükleer silaha sahip olmak isterken nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. ABD İran'ın genel politikasını değiştirmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Orta Asya bağımsızlığından bu yana daha az değişime uğramıştır. Diğerlerine ve kendilerine yararlı olan önemli doğal kaynakları vardır. Rusya, Çin ve

Hindistan bu bölgelerde kendi nüfuzunu genişletmek için çalışıyor. Bölgede etkileşimi karmaşık ettiren şey bu ülkelerin araçları ve politikalarıdır. Zorlukları aşmak ve gerekli alanlarda birbirlerine yardım etmek için bölgesel örgütlerin olduğu açıktır. Bu amaçla, İstanbul Süreci 2011 yılında başlatıldı. Ülkeler arasında işbirliği teşvik etmek ve hızlandırmak amacıyla başlamıştır. Süreç siyasi, güvenlik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlara üzerine çalışmaktadır. Platform ayrıca bölgedeki diğer mekanizmalara kapak olmayı ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Süreci memnuiyetle karşılayan ülkeler olmuştur. Ayrıca ona batının bir aracı ve yararsız diyenler de olmuştur. Sürecin kurumsallaşmasına Rus ve Pakistan muhalefeti bunun göstergesidir. Hâlbuki girişimin muazzam ve önemli bir başarısı zaman almaktadır. Bunun herhangi bir önemli gündemi de olmadığı da söylenir. Ülkelerin devam eden ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve güvenlik çabalarını hızlandırmak için çalışır. Ülkelerin yıllık bir araya gelmesi, aralarında güvenin binasına yardımcı olmaktadır. Onlara her şey birbirine bağlı olduğunu anlatmaktadır. Onların bağlantısı ve beraberliği sadece tehditlerle mücadele etmek değildir. Aynı zamanda onları müreffeh ve istikrarlı hale getireceğini anlatmaya çalışmaktadır. Bölge ve bölge dışı devletlerin izledikleri politikalar Afganistan'ın iç durumunu eskiden beri etkilediğinden dolayı İstanbul Süreci Afganistan merkezli olmuştur. Bölgeleri birbirine bağlayan Afganistan'da istikrar söz konusu olan bölgeleri olumlu şekilde etkilemektedir. Bundan dolayı ülkenin güvenliğini, istikrarını ve ekonomisine dair bölgesel ve evrensel düzenlemeler özellikle son dönemlerde başlatılmıştır. İstanbul Süreci mevcut örgütlerin ve düzenlemelerin sadece Afganistan iç durumu için olmadığını ispat ederek bütün düzenlemeleri kapsamaya çalışmaktadır. Devletlerin bölgede bilhassa Afganistan'a yönelik politikasında tek başına hareket etmeleri Afganistan ve diğer devletleri olumsuz etkileyerek ekonomi, siyasi ve güvenlik açısından bölgeleri kötü duruma sökeceğini belirtmeye çalışan İstanbul Süreci işbirliğini teşvik etmektedir.

EKLER

Ek. 1.

NATO'nun Güney (Pakistan) Tedarik Rotası

(Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/NATO_logistics_in_the_Afghan_War)

Ek. 2.

Kuzey Dağıtım Rotası (NDN)

NORTHERN DISTRIBUTION NETWORK FOR AFGHANISTAN

(Kaynak: http://www.idsa.in/issuebrief/OpeningtheNATOSupplyRoute_BalachandranSmruti_060612.html)

Ek. 3.
TAPI

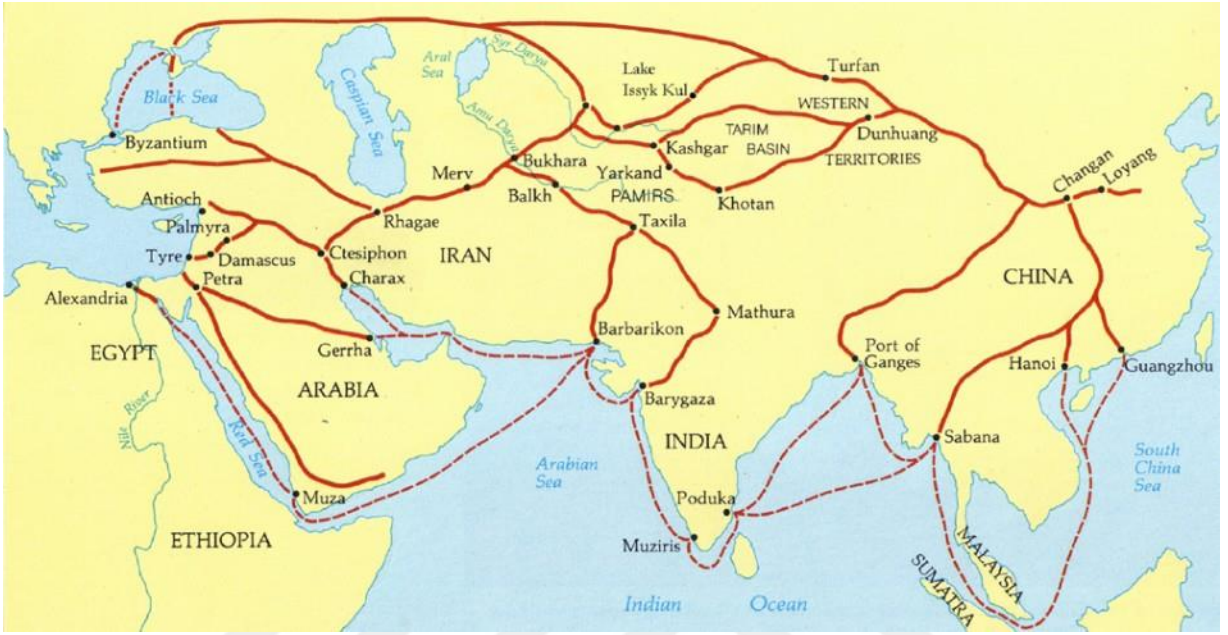
(Kaynak: <http://www.geocurrents.info/news-map/tapi-and-turkmenistans-natural-gas>)

Ek. 4.
CASA – 1000

(Kaynak: <http://www.economist.com/news/asia/21608806-plan-export-electricity-looks-cursed-mi-casa-no-es-tu-casa>)

Ek. 5.
İpek Yol Haritası

(Kaynak: <http://voices.nationalgeographic.com/2012/09/06/2012-issyk-kul-expedition-search-for-a-sunken-palace/silkroadmap/>)

Ek. 6.

Annex 1: CBMs Progress and Status Description

The implementation of the CBM Plans and activities is a key factor in the progress of the Heart of Asia-Istanbul Process. The six CBMs have identified specific activities 126ort he guided by an implementation plan. There are a number of progresses made under CBMs, but more activities need to be undertaken. In this regard, we would like to thank the lead and supporting countries and organizations of each CBM for their commitment and achievements and look forward to see greater interest and commitment by those countries and organizations working in the CBMs, where little progress has been made.

A summary of the CBMs’ Progress and Status is presented as follow:

DM-CBM: Under this CBM, 19 activities were prioritized among which:

Activity No	Project Addressing the Activity/Part of the Activity	Country Committed/ Addressed	Statu	Date	Remark
Activity No. 35 Technical Training	Organizing a capacity building workshop under the DM-CBM	Japan	Completed	February 2-11, 4102	
Activity No. 19 Technical Training	Training program for Afghan ‘Search and Rescue Team’ from ANDMA in 4102.	Pakistan	Completed	13-15 January 2014	
Activity No.	Seminar/	Norway	Update	Planned to be	Kazakhstan

35	workshop for capacity building under DM CBM to be held in Islamabad, in 4102,		Requested	held in April. 2014 Pakistan expressed that the seminar will address activity, no. 35, 19 and 20	informed that an International Seminar on Radiological emergencies will be held in the year 2014 under activity no.35
Activity a.01 and Activity a.41	An international workshop on Drill in the field of Crisis Management under DM CBM; Support 127ort he development of join guidelines for disaster management;	Poland	Completed	8-18 December 2013	
Activity C.6	International Conference on Sharing Experiences and Developing Regional Hazards and Risk Picture for Joint Action Plan	Pakistan	Completed	12-13 May 2014	With support from the Kingdom of Norway
Activity 17	Regional Training on Disaster Management	People's Republic of China	Postponed	August 2014	This activity will be held in November 2014

CT-CBM: under this CBM, 7 activities in total were prioritized, among which:

Activity No	Project Addressing the Activity/Part of the Activity	Country Committed/ Addressed	Statu	Date	Remark
Activity 5	A meeting on Counter IED's under activity no. 5 (Expert level meeting in one of the Heart of Asia countries will be held to share information and analysis about the most widely and likely precursors used in making of explosives, such as ammonium nitrate as well as lethal devices and their transportation routes) of the CT-CBM activity plan.	Afghanistan, Abu Dhabi	Completed	26-27 August 2013	
Activity 3	A meeting on terrorism financing to share information and discuss the typologies for financing terrorism.	Afghanistan	Completed	26-27 February 2014, Kabul	This activity was supported by the UK
Activity 5	Afghanistan is organizing a follow up workshop on	Afghanistan	Completed	8-9 March 2002, Kabul	The first CIED workshop took place in Abu Dhabi in August

	<p>CIED's under activity no.5 (Expert level meeting in one of the Heart of Asia countries will be held to share information and analysis about the most widely and likely precursors used in making of explosives, such as ammonium nitrate as well as lethal devices and their transportation routes.) of the CT-CBM in early 4102 in Kabul.</p>				<p>before NY SOM. The follow up workshop took place in Kabul. UK funded this activity.</p>
Activity 1	<p>A meeting to be held in one of the 'Heart of Asia' participating countries in which the UNRCCA will brief the CT-CBM participating countries about the Joint Plan of Action on implementation of the UN Global Counter-Terrorism Strategy in Central Asia and participants will discuss their efforts in implementing the UN Global</p>	<p>Afghanistan and UNRCCA</p>	<p>Update requested</p>	<p>June 2014</p>	<p>Afghanistan has discussed this with the UNRCCA, funding is approved. Venue to be determined.</p>

	CT Strategy.				
Activity 6	Tajikistan is committed to host an expert level meeting to share information on border control measures and identification of one or two borders as a pilot project for establishing and strengthening the joint border control.	BOMNAF	Completed	25-26 September 2014, Dushanbe, Tajikistan	Tajikistan committed to implement. It was organized by BOMNAF.
Activity 4	Turkey will organize a seminar on counter-terrorism under activity number 4 of the CT-CBM for capacity building and information sharing in Antalya.	Turkey	Update Requested	Postponed	Turkey to update on this.

RI-CBM: Under this CBM, 23 directions were identified among which:

Activity No	Project Addressing the Activity/Part of the Activity	Country Committed / Addressed	Statu	Date	Remark
Activity 3 (1) creating road transport corridor	Road Infrastructure East-West Corridor, second part of project from Kabul to Bamiyan	Italy	Update Requested		The road from Maidan Shahr (south of Kabul) to Bamiyan is 138 km long. A first lot of 54 km was completed in June 2011. The second lot of 82 km is ongoing and reached 60%

					implementation rate. A third lot 2 km long to Bamiyan city entrance is foreseen to be constructed in 2014.
Activity 3 (1) Creating road transport corridor TAPI	Road Infrastructure. East-West Corridor from Herat to Chisht Sharif	Italy	Update Requested		Italy has approved a soft loan worth Euro 92.2 million to fund the 155-km long road linking the two centers. Bilateral agreement under discussion.
Activity 3, road infrastructure	Road Infrastructure, connection between Islam Qala road and ring road. Facilitating heavy traffic from and Iran and Turkmenistan	Italy	Update Requested	Completion foreseen in 2016	The 48 km long Heart bypass shall facilitate traffic to and from neighboring countries and the ring road, preventing transit through town. First installment of funds disbursed, design completed, and tender documents under revision.
Activity 4 (1) construction of transmission line from Turkmenistan to Afghanistan	Electrical Power: a. Jawzjan 110 Kilo Watt Energy; b. Andkhoy 21 Mega Watt; c. Herat 50 Mega Watt; d. Sheberghan- Mazar-Kabul 300 Mega Watt		Update Requested		Technical decision adopted by Turkmenistan. Turkmenistan is requested to provide information on these decisions
Activity 2 (1) construction of railway	Railway Infrastructure U. 2053 KM Railway constructed Atamyrat-Imamnazar (Turkmenistan), Aqina-Andkhoy (Afghanistan) b. Railways and Road to Afghanistan and Central Asia.		Update Requested		U. Aqina-Andkhoy part is not yet constructed. Lead countries are requested to provide information. U. Iran is requested to provide information on the 5 railways it has identified.
Activity 3, road infrastructure	Supply equipment for Taluqan Street	Iran	Update Requested		Iran is requested to provide the completion date.

Activity 3, road infrastructure	Funding approved for Herat Bypass	Italy	Update Requested		Italy is requested to provide information on construction and completion.
Activity 6, Mining	Organizing an internship program in mining section	Germany	Update Requested		Germany is requested to provide information on this.
Activity 4 , Electrical Power	CASA 1000	World Bank	Arranging financing and settling electricity pricing	Project starts in 2015	The World Bank, the European Investment Bank, and the USA have announced support for CASA. Afghanistan and Pakistan have agreed on a transit price.

(Kaynak: <http://www.heartofasia-istanbulprocess.af/declarations/>)

KAYNAKLAR

Kitaplar

ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8.b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

ARMITAGE Richard, et al, **US strategy for Afghanistan and Pakistan**, Council on Foreign Relations, US, 2010.

BANUAZIZI Ali - Myron WEINER, **The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan**, Library of Congress, US, 1988.

Buzan Barry ve Ole Wæver, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, New York, 2003.

BURCHILL Scott, et al, **Theories of International Relations**, Third Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

BUYERS Lydia M, **Central Asia in Focus: Political and Economic Issues**, Nova Science Publishers, New York, 2003.

DENG Yong – Fei-Ling WANG, **China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy**, Rowman and Littlefield Publishers, US, 2005.

EWANS Martin, **Afghanistan: A New History**, Second Edition, RoutledgeCurzon, London, 2002.

GALL Carlota, **The Wrong Enemy: American in Afghanistan**, Houghton Mifflin Harcourt Publishing, New York, 2014.

GOODSON Larry P, **Afghanistan's Endless War**, University of Washington Press, US, 2001.

GRIFFITHS Martin, **International Relations Theory in the Twenty-First Century**, Rutledge Publication, New York 2007.

ISBY David, **Afghanistan: Graveyard of Empires**, Pegasus Books, New York, 2011.

JONSON Lena, **Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy**, Second Edition, I.B. Taures Co Ltd, New York, 2006.

KRAUSE Joachim – Charles King MALLORY, **Afghanistan, Pakistan and Strategic Change**, Routledge/Taylor & Francis Group, London, 2014.

LARUELLE Marlène, et al, **China and India in Central Asia: A New “Great Game”?**, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

NADER Alireza, et al, **Iran’s Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown**, RAND Corporation, Washington DC, 2014.

OPACIN Nerkez, **China’s Role in Afghanistan: A Capitalist Peace Approach**, Anchor Academic Publishing, Hamburg, 2014.

PANT Harsh V, **India’s Changing Afghanistan Policy: Regional and Global Implications**, US Army War College Press, Pennsylvania, 2012.

PİRİNÇÇİ Ferhat, **Silahlanma ve Savaş**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2010.

PIRSEYEDI Bobi, **The Small Arms Problem in Central Asia: Features and Implications**, United Nations Publications, 2000.

RASHID Ahmad, **Afghanistan: The Mirage of Peace**, Zed Books, London, 2004.

RASHID Ahmed, **Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia**, Second Edition, I.B. Taures Co Ltd, New York, 2001.

ROY J. N. – Braja Bihārī KUMARA, **India and Central Asia: Classical to Contemporary Periods**, Concept Publishing Company, New Delhi, 2007.

TANRISEVER O, **Afghanistan and Central Asia: NATO’s Role in Regional Security Since 9/11**, IOS Press BV, Ankara, 2011.

Kitap Bölümleri

BALDWIN David A, "Security Studies and the End of the Cold War", **World Politics**, Vol. 48, No. 1 (Oct., 1995), ss. 117-141.

BALDWIN David A., "The Concept of Security", **Review of International Studies**, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1997), ss. 5-26.

BUZAN Barry, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", **International Affairs** (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 67, No. 3(Jul., 1991), ss. 431-451.

BUZAN Barry and Gerald Segal, "The Rise of "Lite" Powers: A Strategy for the Postmodern State", **World Policy Journal**, Vol. 13, No. 3 (Fall, 1996), ss. 4-6.

Carter, Stephen. "Iran's interests in Afghanistan and their implications for NATO", **International Journal**, Vol. 65, No. 4, The Arctic is hot, part 1(Autumn 2010), ss. 977-993.

CHRISTIAN David. "Silk Roads? The Silk Roads in World History",**Journal of World History**, Vol. 11, No.1(Spring, 2000), ss. 1-26.

DAVID McLellan, "Globalization in the 21st Century", **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, No. 106, (April 2005), ss. 119-127.

ETHIER Wilfred J., "The New Regionalism",**The Economic Journal**, Vol. 108, No. 449 (Jul., 1998), ss. 1214-1245.

HELD David, et al,"Globalization", **Global Governance**, Vol. 5, No. 4 (Oct.–Dec. 1999), ss. 483-499.

HURELL Andrew, “Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics”, **Review of International Studies**, Vol. 21, No. 4 (Oct., 1995), ss. 351-358.

GAUSE III F. Gregory, “Systemic Approaches to Middle East International Relations”, **International Studies Review**, Vol. 1, No. 1 (Spring,1999), ss. 11-31.

KELLY Robert E., “Security Theory in the “New Regionalism”, **International Studies Review**, Vol. 9, No. 2 (Summer, 2007), ss. 197-229.

LARNER Wendy – William Walters, “The Political Rationality of New Regionalism: Toward a Genealogy of the Region”, **Theory and Society**, Vol. 31, No. 3 (Jun. 2002), ss. 391-432.

LUPEL Adam, “Regionalism and Globalization: Post-Nation or Extended Nation”, **Polity**, Vol. 36, No. 2 (Jan. 2004), ss. 153-174.

MALIK J. Mohan, “Dragon on Terrorism: Assessing China’s Tactical Gains and Strategic Losses After 11 September”, **Contemporary Southeast Asia**, Vol. 24, No. 2 (August 2002), ss. 252-293.

MARCHAND Marianne H. – Morten Bøås – Timothy M. Shaw, “The Political Economy of New Regionalisms”, **Third World Quarterly**, Vol. 20, No. 5, New Regionalisms in the New Millenium (Oct.,1999), ss. 897-910.

MCLEAN Wayne, “Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey”, School of Government University of Tasmania, 3 June, 2011, ss. 1-74.

MITTELMAN James H. “Rethinking the “New Regionalism” in the Context Globalization”, **Global Governance**, Vol. 2, No. 2 (May–Aug.1996), ss. 189-213.

QUIE Marissa, “The Istanbul Process: prospects for regional connectivity in the heart of Asia”, **Asia Europe Journal**, Volume 12, Issue 3 (13 April 2014), ss. 285-300.

RIPHENBURG Carol J. "Ethnicity and Civil Society in Contemporary Afghanistan", **Middle East Journal**, Vol. 59, No. 1 (Winter 2005), ss. 31-51.

RIPSMAN Norrin M. – T. V. Paul, "Globalization and the National Security State: A Framework for Analysis", **International Studies Review**, Vol.7, No. 2 (Jun., 2005), ss. 199-227.

SCHIFF Maurice and L. Alan Winters, "Regional Integration as Diplomacy", **The World Bank Economic Review**, Vol. 12, No. 2 (May, 1998), ss. 270-293.

SHAHAB Ahmed – Zahid – Stuti Bhatnagar, "SAARC and Interstate Conflicts in South Asia: Prospects and Challenges for Regionalism", **Pakistan Horizon**, Vol. 61, No. 3 (July 2008), ss. 69-87.

SHAHAB Ahmed – Zahid – Stuti Bhatnagar. "Pakistan-Afghanistan Relations and Indian Factor", **Pakistan Horizon**, Vol. 60, No. 2, **PAKISTAN'S FOREIGN POLICY ANALYSIS** (April 2007), ss. 159-174.

STARR S. Frederick. "A Partnership for Central Asia," **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 4 (Jul. – Aug., 2005), ss. 164-178.

SUHRKE Astri – Kristian Berg Harpviken – Arne Strand. "Reconstructing War-Torn Societies: Afghanistan", **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 5, (Oct., 2002), ss. 875-891.

TAROCK Adam, "The Politics of the Pipeline: The Iran and Afghanistan Conflict", **Third World Quarterly**, Vol. 20, No. 4 (Aug.,1999), ss. 810-819.

VAYRYNEN Raimo, "Regionalism: Old and New", **International Studies Review**, Vol. 5, No. 1 (Mar., 2003), ss. 25-51.

Makaleler

Afghanistan's Parties in Transition, Crisis Group, 26 Jun 2013, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/b141-afghanistans-parties-in-transition.aspx>, ss.1-26.

ARIS Stephen, "A new model of Asian regionalism: does the Shanghai Cooperation Organisation have more potential than ASEAN?," **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 22, Number 3, September 2009, ss. 1-18.

Assessment for Uzbeks in Afghanistan, Minorities at Risk, 31 December 2003, <http://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>, ss. 1-22.

BAILES Alyson, et al, "The Shanghai Cooperation Organization," **Stockholm International Peace Research Institute**, May 2007, ss. 1-59.

BARFIELD Thomas J, "Weapons of the not so Weak in Afghanistan: Pashtun Agrarian Structure and Tribal Organization for Times of War & Peace", **Boston University**, February 23, 2007, ss. 1-8.

BRUNI John, "Afghanistan: The Old-New Geopolitical Black hole," **Curtin University**, 2011, ss. 1-25.

CLINTON Hillary Rodham, "Security and Opportunity 138ort he Twenty-first Century", **Foreign Affairs**, 2008, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63005/hillary-rodham-clinton/security-and-opportunity-for-the-twenty-first-century>, ss. 1-9.

COFMAN Tamara, "The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation," **Brookings Institution**, 10 May 2004, ss. 1-5.

DILLON Michael, “Global Security in the 21st Century Circulation, Complexity and Contingency,” **Chatham House**, 2005, ss. 1-9.

FEDORENKO Vladimir, “The New Silk Road Initiatives in Central Asia,” **Rethink Institute Washington**, 2013, <http://www.rethinkinstitute.org/the-new-silk-road-initiatives-in-central-asia/>, ss. 1-19.

FUKUYAMA Francis, “At the ‘End of History’ Still Stands Democracy,” **The Wall Street Journal**, 6 June 2014, <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-1402080661>, ss. 1-11.

HAMEED Sadika – Hannah Brown – Elias Harpst, “Regional Dynamics and Strategic Concerns in South Asia: Afghanistan’s Role,” **Center for Strategic and International Studies**, January 2014, ss. 1- 23.

HARRISON Selig S, “Pashtunistan: The Challenge to Pakistan and Afghanistan,” **Real Instituto Elcano**, 2 April 2008, ss. 1-18.

HAAS Marcel de, “The Shanghai Cooperation Organization,” **Netherlands Institute of International Relations**, November 2007, <http://www.clingendael.nl/>, ss. 1-28.

IVANOV Igor, “International Security in the Age of Globalization”, **Russia in Global Affairs Journal**, 21 march 2003, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_627, ss. 1-9.

GHANI Miriam VE Penelope Mathew. “Fresh Perspectives on the ‘War on Terror,’” **The Australian National University**, 2008, ss. 181-197.

LARSEN Iselin Hebbert, “UNAMA in Afghanistan: Challenges and Opportunities in Peacemaking, State building and Coordination,” **Norwegian Institute of International Affairs**, 2010, english.nupi.no/content/.../SIP-03-10-NUPI+Report-Hebbert+Larsen.pdf.

LARSEN, Henrik B.L. “NATO in Afghanistan: Democratization Warfare, National Narratives, and Budgetary Austerity,” **HARVARD Kennedy School**, December 2013, belfercenter. Ksg. 140ort he. Edu/files/larsen-dp-2013-10.pdf, ss. 1-13.

MARGESSION Rhoda, “United Nations Assistance Mission in Afghanistan: Background and Policy Issues:,” **Congressional Research Service**, 27 December 2010, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R40747.pdf>.

MENKISZAK Marek and Katarzyna Jarzynska, “Russia’s Afghan Problem: The Russian Federation and the Afghanistan problem since 2001,” **Oôrodek Studiów Wschodnich**, September 2011, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_38_en_0.pdf, ss. 18-40.

MOWCHAN John A, “The Militarization of the Collective Security Treaty Organization,” Center for Strategic Leadership, U.S. Army War College, July 2009.

NAYAK Polly, “U.S. Security Policy on South Asia Since 9/11 — Challenges and Implications 140ort he Future,” **Asia-Pacific Center for Security Studies**, February 2005.

PRICE Gareth, “India’s Policy towards Afghanistan,” **Chatham House**, 2013, www.chathamhouse.org/sites/files/.../0813pp_indiaafghanistan.pdf.

RUTTIG Thomas, “Afghanistan’s Political Parties and where they come from (1902-2006),” **Konard Adenauer Foundation**, 2011, ss. 1-17.

SHAHID Shiza, “Engaging Regional Players in Afghanistan,” **CSIS**, November 2009, csis.org/files/publication/091124_afghan_players.pdf, ss. 1-14.

STEPANOVE Ekaterina, “Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective,” **Barcelona Center For International Affairs**, June 2013, <http://www.estepanova.net/PubsEurasia.html>, ss. 1-12.

TADJBAKHSI Shahrbanou, “Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia,” **Peace Research Institute Oslo (PRIO)**, <http://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7214>, ss. 1-61.

TOSCANO Roberto. “IRAN’S ROLE IN AFGHANISTAN,” **Barcelona Center For International Affairs** Research Project, January 2012, ss. 1-11.

UPADHYAY Dinoj K and Athar Zafar, “Assessing India’s Decade-long Engagement in Afghanistan,” **Indian council of World Affairs**, 23 August 2013, www.icwa.in/pdfs/IBAssessingIndias.pdf, ss, 1-5.

USHER Graham, “The Afghan Triangle: Kashmir, India, Pakistan,” **Middle East Report**, No. 251, Pakistan under Pressure (Summer, 2009), ss. 1-13.

Diğer Kaynaklar

Afghan fighting is the Army’s most intense for 50 years, Telegraph, 11 Aug 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/1526118/Afghan-fighting-is-the-Armys-most-intense-for-50-years.html>.

Afghanistan keen on opening Chabahar port in Iran for transit to India, bypassing Pakistan, The Economic Times, 18 June 2014, http://articles.economictimes.indiatimes.com/2014-06-18/news/50678876_1_chabahar-port-india-and-afghanistan-india-afghanistan

Afghanistan rejects Pakistan’s fence proposal, Embassy of Islamic Republic of Afghanistan – Ottawa, Sept 14, 2005, http://www.afghanemb-canada.net/public-affairs-afghanistan-embassy-canada-ottawa/daily-news-bulletin-afghanistan-embassy-canada-ottawa/2005/news_articles/september/09142005.html.

Afghanistan & the United Nations, UN, <http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/un-afghan-history.shtml#1980s>

Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the re- establishment of Permanent Government Institution, UN, 5 December 2001, <http://www.un.org/news/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>.

Agreement of CASA-1000 Project between Afghanistan and Pakistan, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 11 October 2014, <http://mfa.gov.af/fa/news/news-mfa-afg-kaca1000-11-10-2014>.

ARWIN Ayoob. “participating in WW1: A Request which divided Afghanistan”, BBC Persian, January 29, 2014, http://www.bbc.co.uk/persian/mobile/afghanistan/2014/06/140628_k02_ww1_afghanistan_world_war_1.shtml.

Asian Development Bank, “A strategic framework for the Central Asia Regional Economic Cooperation Program 2011–2020,” 2012.

CAREC Development Effectiveness Review Process, Central Asia Regional Economic Cooperation, 2013, <http://www.carecprogram.org/index.php?page=carec-development-effectiveness-review>.

Central Asia Regional Economic Cooperation Program, Wikipedia, the free encyclopedia, 19 March 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia_Regional_Economic_Cooperation_Program.

China wants the Aynak Agreement to be revised, Radio Azadi, 20 June 2014, <http://da.azadiradio.org/content/article/25304507.html>.

Commercial Relation with Pakistan,” National Coalition of Afghanistan, 2013, <http://www.nca.af/Commercial-relations-with-Pakistan-f2013013132.html>.

Declaration of the Istanbul Process on Regional Security and Cooperation for a Secure and Stable Afghanistan, Council on Foreign Relations, 2 November 2011, <http://www.cfr.org/afghanistan/declaration-istanbul-process-regional-security-cooperation-secure-stable-afghanistan/p26434>.

Diplomats: We Don't Expect Much From Istanbul Process,” Deutsche Welle, <http://www.dw.de>.

Heart of Asia Ministerial Conference – Kabul, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 14 June 2012, <http://mfa.gov.af/en/news/10569>.

Heart of Asia Ministerial Conference – Kabul, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, 14 June 2012, www.mfa.gov.tr/site.../heart-of-asia-ministerial-conf-declaration.pdf.

Heart of Asia Ministerial Conference – Almaty, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 26 April 2013, <http://mfa.gov.af/en/news/19668>.

Heart of Asia Ministerial Conference – Beijing, Heart of Asia – Istanbul Process, 31 October 2014, <http://www.heartofasia-istanbulprocess.af/wpevents/fourth-heart-of-asia-ministerial-conference/>.

Iran to receive \$2,8 bn in frozen assets in 4 months, PRESS TV, 19 July 2014, <http://www.presstv.com/detail/2014/07/19/371897/iran-to-receive-28-bn-of-frozen-assets/>.

ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014), NATO, 13 Jan 2015, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm.

Istanbul Process on Regional Security and Cooperation for A Secure and Stable Afghanistan, 2 November 2011, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, November 2011, <http://www.mfa.gov.tr/istanbul-process-on-regional-security-and-cooperation-for-a-secure-and-stable-afghanistan.en.mfa>.

Germany–Iran relations, Wikipedia, the free encyclopedia, 8 September 2014, [http://en.wikipedia.org/wiki/Germany%E2%80%93Iran_relations#The first Pahlavi era and Nazi Germany](http://en.wikipedia.org/wiki/Germany%E2%80%93Iran_relations#The_first_Pahlavi_era_and_Nazi_Germany).

Geography of Afghanistan, Wikipedia, the free encyclopedia, 3 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Geography_of_Afghanistan.

Ghani warns against Afghan ‘proxy war’ at South Asia summit, Daily mail, 26 November 2014, <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2849841/Ghani-says-wont-allow-Afghanistan-used-proxy-wars.html>.

GATHMANN Florian. “Painful Past: German President Visits Nazi Massacre Site,” Spiegel, 4 September 2013, <http://www.spiegel.de/international/germany/german-president-gauck-visits-oradour-sur-glane-site-of-nazi-massacre-a-920478.html>.

Greater Middle East, Wikipedia, 20 August 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Middle_East.

KAZEMI S Reza, “Afghanistan Conference in Kazakhstan: Will the ‘Heart of Asia’ Start Throbbing?,” Afghanistan Analyst Network, 25 April 2013, <https://www.afghanistan-analysts.org/afghanistan-conference-in-kazakhstan-will-the-heart-of-asia-start-throbbing/>.

LAUB Zachary, “The Taliban in Afghanistan,” Council on Foreign Relations, 4 July 2014, <http://www.cfr.org/afghanistan/taliban-afghanistan/p10551>.

Massacres of Hazaras in Afghanistan, Human Rights Watch Report, Vol. 13, No. 1(C).

MCCARTHY Rory, “Pashtun clue to lost tribes of Israel,” The Guardian, 11 June 2014, <http://www.theguardian.com/world/2010/jan/17/israel-lost-tribes-pashtun>.

Pakistan: The Taliban’s Godfather, The National Security Archive, August 14, 2007, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB227/index.htm#8>.

PILLALAMARRI Akhilesh, “Why the US Spent More on Afghanistan Than on the Marshall Plan,” THE DIPLOMAT, 2 Aug 2014, <http://thediplomat.com/2014/08/why-the-us-spent-more-on-afghanistan-than-on-the-marshall-plan/>.

ROSENBERG Mathew and GRAHAM BOWLEY, “U.S. Grants Special Ally Status to Afghans, Easing Fears of Abandonment,” NY Times, 7 July 2012, http://www.nytimes.com/2012/07/08/world/asia/us-grants-special-ally-status-to-afghanistan.html?_r=1&.

ROUBINI Nouriel, “Russia’s Eurasian vision contest,” The Guardian, 5 August 2014, <http://www.theguardian.com/business/2014/aug/05/russias-eurasian-vision-project-syndicate-nouriel-roubini>.

RUTTIG Thomas, “How it all Began,” Afghanistan Analysts Network, 2013, www.afghanistan-analysts.org/.../20130111Ruttig-How It All Began F.

SCOTT Cameron, “Assessing ISAF: A Baseline Study of NATO’s Role in Afghanistan,” Council on Foreign Relations, March 2007, <http://www.cfr.org/afghanistan/basic-assessing-isaf-baseline-study-natos-role-afghanistan/p13781>.

Silk Road, Wikipedia, the free encyclopedia, 15 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Silk_Road.

Statement of SRSG at the NATO Ministerial in Brussels UNAMA, 5 December 2012, unama.unmissions.org.

SMITH Ben and Arabella Thorp, “The Legal Basis for the Invasion of Afghanistan,” House of Commons Library, 26 February 2010, <http://www.parliament.uk/business/publications/research/briefing-papers/SN05340/the-legal-basis-for-the-invasion-of-afghanistan>.

Supporting Countries, Regional and International Organizations, Heart of Asia – Istanbul Process, <http://www.heartofasia-istanbulprocess.af/>.

SURYAKANT Sameer, et al, “SAARC: Towards Greater Connectivity,” Institute of Peace and Conflict Studies Konrad Adenauer Foundation and India International Center, 2007.

Syrian conflict: BBC exclusive interview with President Bashar al-Assad, BBC News, 15 February 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31327153>.

Tajik people, Wikipedia, the free encyclopedia, 7 February 2015, http://en.wikipedia.org/wiki/Tajik_people#Afghanistan. The situation in Afghanistan and its implications for international peace and security, UN, 6 December 2001, <http://www.un.org/apps/news/docs.asp?Topic=Afghanistan&Type=Report>, para. 94.

TAPI pipeline gas sale agreement signed,” THE HINDU, 23 May 2012, <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-pipeline-gas-sale-agreement-signed/article3449588.ece>.

Turkmenistan Wants TAPI Construction Work to Begin in 2015, Natural Gas Asia, 11 April 2014, <http://www.naturalgasasia.com/turkmenistan-wants-tapi-construction-work-to-begin-in-2015-12214>.

U.S. Support for the New Silk Road, US Department of State, <http://www.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad/>.

YOUNGS Tim, “Afghanistan: the culmination of the Bonn process – Commons Library Research Paper,” Library of House of Common, Research papers RP05/72, 26 October 2005, <http://www.parliament.uk/business/publications/research/briefing-papers/RP05-72/afghanistan-the-culmination-of-the-bonn-process>.

